

ПРЕМИЯ

НА

сп. „АРТИЛЕРИЙСКИ ПРЕГЛЕДЪ“

което излиза годишно въ 60 коли, разпредѣлени
на 10 месечни книжки.

Годишенъ абонаментъ

За България:

1. За техницитѣ, подофицеритѣ и войницитѣ . . . 140 лв.
 2. За офицеритѣ и всички частни абонати . . . 180 лв
(платими въ 2 последователни вноски:
на 1 юний и 1. юлий)
 3. За библиотекитѣ и учрежденията 250 лв.
(платими наведнажъ).
- За чужбина (платими наведнажъ) 400 лв.

ЗА ЗНАНИЕ ОТЪ КОВЧЕЖНИЦИТѢ НА ЧАСТИТѢ И АБОНАТИТѢ

Годишниятъ абонаментъ се удържа на два пжти
по $\frac{1}{2}$ (70 или 90 лв.) на 1. юний и 1. юлий, и се внася
въ мѣстната т. п. станция по пощенска чекова смѣтка
№ 536, а въ администрацията се изпраща официално
списъкъ на абонатитѣ съ означение, срещу името на
всекого по отдѣлно, удържаната сума за абонаментъ.

АРТИЛЕРИЙСКИ ПРЕГЛЕДЪ

хонорува трудоветѣ на своитѣ сътрудници
по размѣра на Военнитѣ издания.

Всичко, което се отнася до Фонда и списанието
АРТИЛЕРИЙСКИ ПРЕГЛЕДЪ,
да се адресира:

София, Военно министерство
— Артилерийска инспекция
за „Артилерийски прегледъ“

Фондъ

„АРТИЛЕРИЙСКИ ПРЕГЛЕДЪ“

П. ДОШКИНОВЪ

Кръг арт. група въ участъка
полков. фонъ Ройтеръ

МАЙСКОТО СРАЖЕНИЕ

ВЪ

ЗАВОЯ на ЧЕРНА-1917 г.

ДЕЙСТВИЯТА на АРТИЛЕРИЯТА
и ПОУКИ отъ ТѢХЪ

70361

МАЙСКОТО СРАЖЕНИЕ

въ

ЗАВОЯ на ЧЕРНА—1917 г.*)

ДЕИСТВИЯТА на АРТИЛЕРИЯТА
и ПОУКИ ОТЪ ТЪХЪ.

I. Уводъ.

Есенното сражение на Македонския театъръ, презъ 1916 г., което трая около три месеца, завърши въ първата половина на декемврий с. г.

Дветъ неприятелски армии, значително уморени и понесли тежки загуби, поради настъпилитъ студове и снѣжни виелици, преустановиха действията на линията: Червената стена, — с. с. Кръклино—Караманъ—Паралово (к. 1050) — в. Дабица—Зовикъ—Градешница, на която, още на 20. ноемврий, бѣха се спрѣли отстъпващитъ части отъ XI. германо-българска армия, находяща се подъ командването на германския генералъ фонъ Винклеръ.

Военната история ще посвети много страници, за да опише подвизитъ на борцитъ презъ сжщата 1916 г., въ историческия „Завой на Черна“, който стои много български полкове и записа незабравими имена: Бродъ, Тепавци, Пологъ, к. 1212.

Въ тази епична борба, потоци отъ кръвъ се излѣха по снагата на Селечка планина и брѣговетъ на Черна, но високия духъ и непоколебима воля, на зле снабдената наша армия, можаха да спратъ непрекъснатия напоръ на „Източната армия“, чиято задача бѣ — възстановяване на Сърбия, чрезъ разгрома на южния ни фронтъ.

И наистина, не малко бѣха случаетъ, когато на това мѣсто българската армия преживяваше тежки моменти.

Настъпилата зима, обаче, помогна на войскитъ да се организиратъ и подготвятъ за нови усилия и изпитания, които пролѣтътъ на 1917 г. имъ носѣше.

*) По офиц. документи на В. И. комисия и на Истор. служба при франц. м-во на войната.

И действително, въ първата половина на май с. г. „Завоя на Черна“ пламна наново, за да стихне следъ нѣколко дневни упорити боеве, съ блѣскава победа надъ врага, отъ която, значителенъ дѣлъ се падна на българската артилерия.

II. Военно-географска характеристика на Завоя на Черна.

Карта 1:200,000 (Австрийска*) и кроки № 2.

„Западна Черна“ течеща на югъ, като приема водитѣ на Прилепско, Битолско и Леринско полета, при устието на притока си р. Сакулева, завива на изтокъ и, напускайки равнината, навлиза въ планинска зона.

Източно отъ с. Сковивиръ, тя наново завива и именувана „Източна Черна“, тече на северъ, въ тѣсното и дълбоко корито на планинския проломъ въ Мориховско, прибирайки водитѣ му.

Района, включенъ между Западна и Източна Черна; гребена Старковъ* гробъ отъ югъ и Калянската рѣка (линията Тополчани—моста Расимъ бей) отъ северъ, въ историята на Голѣмата война е известенъ подъ името: „Завоя на Черна“.

Дългъгъ около 40 клм. и широкъ около 20 клм. (по линията с. Добромиръ—с. Зовикъ), на западъ той граничи съ Битолското поле (широко около 8 клм., високо 580 м.), а на изтокъ съ историческото Морихово (Мариово), представляваще висока надиплена планинска тераса, образувана отъ западнитѣ отрози на планинската верига: Нидже, Доброполска и Козякъ планина.

Цѣлиятъ районъ на Завоя на Черна, въ по-голѣмата си частъ, е изпълненъ отъ масивътъ на Селечка планина, чийто тѣсенъ и удобенъ за движение грѣбнакъ, почти подъ права линия, преминава презъ срѣдата му, съ обща посока северъ-югъ.

По билото, макаръ не много ярко, изпъкватъ важнитѣ висоти, които командватъ и наблюдаватъ цѣлата мѣстност на западъ и на изтокъ: Високо (1485 м.), Бобище (1278 м.), Маковска — к. 1378 (1315 м.), к. 1212 (1446 м.), отъ които и между които отъ билото въ западна и източна посока се отдѣлятъ по низки, но дълги отрози, раздѣлени съ дълбоки долове, представляващи добри позиции за отбрана, или прегради за настѣпление, въ посока с.-ю. и обратно.

Докато западнитѣ отрози, повечето кжси, рѣзко свършватъ на 2—3 клм. далечъ отъ рѣката (Западна Черна), като района по нататъкъ се промѣня въ хълмистъ и равниненъ и образува частъ отъ Битолското поле, източнитѣ отрози завършватъ въ пролома на Източна Черна въ скалистия, повече отъ 100 м. високъ, брѣгъ на рѣката.

*) Не се прилага.

Почти равното било на Селечка пл., между в. в. Бобище и Маковска (к. 1378), прави силно изпъкнала на западъ джга, която същевременно и силно се понижава, като очертава обширна и дълбока седловина (висока при пѣтя Мойно-Морихово 840 м. и при началото на Суходолската и Маковска долини 1000 м.).

Тази седловина на главния гребенъ, въ връзка съ долината на Суходолската рѣка отъ западъ и широката долина на Маковската рѣка отъ изтокъ, очертаватъ една широка напѣчна падина, която раздѣля Селечка пл. на два дѣла: северенъ — масива Високо-Бобище и юженъ — масива Маково-Чегелски, всѣки единъ отъ които представлява отдѣленъ и обширенъ обектъ за защита или овладяване.

Въ и на границитѣ на тази около 4 клм. широка падина изпъкватъ следнитѣ важни мѣстни форми:

1. Отъ билото, западно отъ Маково, съ посока ю.-з. се отдѣля „дългия гребенъ“ (повече отъ 4 клм. дългъгъ) на кота 1050, съ стрѣмни южни и полегати северни склонове, като прегражда посоката къмъ гр. Прилепъ, западно отъ Селечка, и представлява многа добра пехотна позиция и единствено прикрытие за артил. позиции северно отъ него.

2. Отъ в. Бобище на изтокъ — дългия повече отъ 5 клм. гребенъ на в. в. Белвю (1011 м.) — Българка (893 м.), който прегражда посоката къмъ с. с. Дуня — Бѣлаводица и наблюдава цѣлата Маковска долина на югъ.

3. Отъ в. Бобище на юго-изтокъ се спуща „Срѣдния“ гребенъ — „Мителъ“ (1061 м.), който продължава на югъ и юго-изтокъ, силно пониженъ и завършва съ сравнително нискитѣ, но важни висоти: Дабица (903 м.) или „Бомсдорфъ“, Тауцъ (834 м.) — Хаинцелманъ (827 м.), Мигебергъ или Цезаръ (792 м.) и платото Маргара, чието плоско било на изтокъ завършва при Източна Черна.

Между Маргара и отрога „Белвю“ е дълбокия (надъ 100 м.) долъ на р. Дубица — дългъгъ 6 клм. — едно препятствие, но и добро закритие за резерви, скривалища и маневриране.

Западна Черна е широка, бавнотекуща, съ дълбоко тинесто дъно. Блатливата мѣстност по двата ѝ брѣга я прави недостѣпна въ участъка ѝ южно отъ пѣтя Битоля—Новакъ.

Източна Черна, обратно, е тѣсна, дълбока и бързотечна въ своята скалиста и дълбока клисура. Тя се минава само по съществуващитѣ мостове (Чебрень и Расимбей).

Повечето отъ планинскитѣ потоци, които изхождатъ отъ Селечка пл., иматъ посока на западъ или изтокъ, лѣте сухи, незначителни съ дълбоки корита и трудно проходими брѣгове. Гори почти липсваха. Почвата — камениста, но удобна за изработване солидни закрития срещу артил. огънь, особено множеството скални групи отъ блокове.

Пжтищата — грунтови, повечето съ посока западъ—изтокъ, съ стръмни подеми и спускове около билото. Въ посоката ю.-с. минаватъ единъ пжтъ въ равнината и 1—2 пжтеки въ планината.

Селечка п. въ най-високитъ си точки превишава Битолската равнина и р. Черна съ около 700—900 м. Има умѣренъ климатъ. Населенитъ мѣста, рѣдки, малки и съвсемъ бедни. Тѣ сж единственитъ мѣста за скриване артилерийскитъ позиции и резервитъ.

Дългия гребенъ на к. 1050, въ връзка съ в. в. Дабица, Хаинцелманъ, Мигебергъ (Цезаръ) и билото на Маргара, всички лежащи непосредствено на северъ отъ „Мориховския пжтъ“ (който свързва Битоля съ Мориховско и по-нататъкъ съ Вардара при Демиръ капия и съ Мъглѣнско, презъ Добро поле), представляватъ една отлична позиция за отбрана, срещу идващия отъ югъ противникъ и на която отъ 20. XI. 1916 г. се намираха и се бѣха утвърдили въ най-близъкъ допиръ: германо-българскитъ войски на XI. армия отъ северъ и франко-италианскитъ войски на „източната армия“ отъ югъ.

И за дветъ страни, мѣстността предоставяше най-благоприятни условия, за артилерийско и войсково наблюдение; за скрито разполагане на артилерията и резервитъ, за укрепяване и съобщения. Отрозитъ на изтокъ и отчасти на юго-западъ на в. Бобище за българскитъ и тѣзи западно и източно отъ к. 1378 за „източната армия“, предлагаха множество отлични наблюдателни мѣста, отъ които долината и преднитъ линии, източно отъ билото на Селечка пл., се виждаха като отъ птичи полетъ.

Изобщо, Завоя на Черна, въ военно отношение, представляваше една важна преграда за настѣпващия отъ югъ противникъ.

III. Военно-политическото положение на Балканитъ къмъ края на априлъ 1917 год.

Резултатътъ на операциитъ по всички военни театри къмъ края на 1916 г. се резюмираше съ: посрѣдственитъ успѣхи на французитъ при Сомъ; неуспѣха на нѣмцитъ около Вердюнъ; на източния фронтъ руско-ромънскитъ армии бѣха изтласкани до р. Двина-Пинскъ — р. Серетъ.

Решението на съглашенското командване, за презъ пролѣтътъ на 1917 год., предвиждаше едновременно офанзива по всички фронтове, включително Македонския, за извоюване крайната победа. По време (15. XI.) то съвпаднаше съ първия явенъ опитъ на съюза (12. XII.) за прекратяване войната.

Зимата 1916/17 г. обаче, донесе нови, неочаквани политически събития: безогледната подводна война отъ страна на

германцитъ (януарий); руската революция (мартъ) и обявяване отъ Съединенитъ А. Щати война на Германия (априлъ).

При все това общото положение на съглашенскитъ армии по всички военни театри къмъ края на априлъ 1917 г. благоприятствуваше започване предвидената офанзива въ Македония.

И наистина, презъ мартъ (17—21) германската армия на западния театръ извършваше предварително подготвеното стратегическо отстъпление къмъ „Хиндербурговата“ линия, последвано отъ настѣпление на англо-френскитъ армии отъ Лансъ до Реймсъ на дълбочина 10—20 клм.

На италианския фронтъ, италианцитъ привършваха приготвленията за офанзива къмъ Корзо.

Въ Месопотамия, английската армия бѣше завладяла Кут-ел-Амара, Багдаты (11. III.) и Самара (21. IV.).

Само на руско-ромънския фронтъ, поради руската революция и преустройството на ромънската армия (мисията на генералъ Бертело) съглашението не бѣ способно да приеме проектиранитъ настѣпателни операции.

Руското правителство и командване и ромънския кралъ отказаха да дадатъ заповѣди за започването имъ. Това положение отежчаваше задачата на съглашенскитъ „съединени армии на изтокъ“, които заедно съ руско-ромънската армия „цѣлѣха изкарването на България вънъ отъ строя“. Все пакъ офанзивата въ Македония щѣше да облекчи действията на важнитъ театри — въ Франция, Италия и Месопотамия, като прикове на Балканитъ по-голѣми сили на съюза.

Но офанзивата на съглашенскитъ „армии на изтокъ“, решена отъ съгл. правителства не бѣ възприета безъ колебания отъ съответнитъ командвания, особено отъ сръбското правителство. Последното не сподѣляше схващанията и решенията на съглаш. конференция за „второстепенното значение на Солунския фронтъ“. То настояваше за офанзива въ „голѣмъ замахъ“, въпрѣки че сръбската армия, по собствената му преценка, била „уморена и понижена“, и че „тя щѣла да се бие съ куражъ, но при една добре подготвена офанзива въ състояние да даде важни резултати“. За тази целъ то поставяше условия: „Започване офанзивата на „източнитъ армии“ следъ започване голѣмитъ офанзиви по главнитъ фронтове; ангажиране *изцѣло* на всички съглашенски сили въ Македония, изобщо да се подпомогне съ всички сили за успѣване общото предприятие, съ необходимата тежка артилерия, за една ефикасна офанзива. Войскитъ на „източнитъ армии“ да не стоятъ по-долу отъ тѣзи на противника. Най-после то желаше офанзивата да се извърши, ако руситъ въ сщщото време атакуватъ Австрия, северно отъ Дунавъ, и България, откъмъ Ромъния (9. III. 1917 г.).“

При все това „Съединенитъ армии на изтокъ“ имаха много повече дивизии отъ германо-българскитъ и разполагаха

съ много муниции, а превъзходството въ артилерията и картечници изглеждаше безспорно.

Докато тренията съ сърбитѣ можѣха лесно да бждатъ изгладени, една неизвестностъ съществуваше по отношение съдействието на английската армия при Солунъ, чието командване, макаръ добросъвестно да извършваше необходимитѣ приготовления, не бѣ дало формално обещание, докато къмъ 15. IV, командувания генералъ Милнъ, не получи отъ правителството и нѣкъ щаба на британската армия заповѣдь: „да съдействува на решената офанзива, като се съобразява съ директивитѣ на генералъ Сарай“.

Атаката на съединенитѣ съгл. армии бѣ назначена: 24. априлъ за англ. армия и 30. — за Завоя на Черна¹⁾.

Отъ своя страна върховното командване на централнитѣ сили, възползувано отъ разложението на руската армия и неспособността на руско-ромънскитѣ армии за една близка офанзива, изтегляваше отъ източния фронтъ свободнитѣ дивизии, за да ги насочи на западъ, отчасти на югъ (1-а Соф. див. за засилване XI. герм.-бълг. армия къмъ Битоля).

Командването на герм.-българ. сили въ Македония къмъ 26. IV. имаше сведения за готвяща се (за 27. IV.) офанзива и взимаше необходимитѣ мѣрки за една сигурна съпротива.

IV. Планъ за операциитѣ въ дветѣ страни на Македонския театър.

а) На съединенитѣ армии на изтокъ.

Изхождайки отъ поставената задача на съглашенскитѣ съедини армии на изтокъ — „да задържатъ предъ себе си максимумъ неприятелски сили, за да се улесни офанзивата на главнитѣ фронтове“, главното командване на първитѣ имаше предъ видъ: „една *главна атака* въ сръбския секторъ (отъ Марианска планина до източна Черна), предимно въ източната частъ на сектора (II-а сръб. армия), и други *второстепенни: на изтокъ* съ лѣвото крило на английската армия, между Доиранското езеро и Вардаръ; и *на западъ* съ „групата дивизии на Черна“ и „италианския експед. корпусъ“ (35-а дивизия), всичко 5 дивизии, съставляващи дѣсното крило на французката армия на изтокъ (A. F. O.) — въ завоя на Черна, съ обща посока къмъ Прилѣпъ“. Тази атака (въ Завоя), макаръ второстепенна се считаше „най-важна“.

Най-после енергични действия трѣбваше да бждатъ предприети отъ Групата 122 фр. дивизия подържана отъ Сърската гръцка дивизия — на западъ отъ Вардара.

¹⁾ Съ начало на арт. подготовка 27. априлъ.

Първоначално офанзивата бѣ предвидена за първитѣ дни на априлъ, но поради лошитѣ атмосферни условия, тя бѣ отложена. На 13. априлъ главното командване опредѣли започването ѝ на 24. априлъ за английската армия и на 30. IV. за другитѣ армии.

На 24. IV. англичанитѣ започнаха изпълнението на плана, но лошото време и главно снѣжнитѣ валежи въ планинската областъ (за сръбскитѣ армии и Завоя на Черна), наложиха нови нѣколкократни отлагания на предвиденитѣ атаки (2. V., 3. V.) докато на 2. май окончателно сж били установени датитѣ за започване артилер. подготовка:

Въ завоя на Черна — 5. май.

Група 122. фр. дивизия — 6. май.

I. и II. сръбски армии (установено на 6. V.) — 8. май.

Британската армия (6. V.) ще продължи натиска и ще атакува не по-късно отъ 9. май.

Предвиждаше се артилер. подготовка да трае най-малко 3 дни.

б) На германо-българскитѣ армии.

Поставяйки въ първа линия необходимитѣ сили и отдѣляйки възможно необходимитѣ частни и общи резерви, германо-българското командване, опирайки се на задоволително укрепенитѣ позиции и пригответитѣ въ достатъчно количество бойни припаси, разчиташе, чрезъ мощенъ артилер. и пехотенъ (картеченъ) огънь, а дето се наложи съ бързи и смѣли контръ-атаки, предварително разучени, да запази на „всѣка цена“ заеманата позиция, а въ случай на неуспѣхъ, чрезъ огъване и съ резервитѣ, да спрѣ на следнитѣ по-задни позиции (разучени и отчасти окопани) проникването на противника, като не му позволи да разкъса съществуващата отбранителна линия.

За засилване войскитѣ въ Битолско бѣ пристигнала (презъ априлъ) отъ ромънския фронтъ 1-а Соф. дивизия, която смѣни (до 30. IV.) 8-а дивизия (2/8. п. бригада). Последната биде изтеглена къмъ Прилѣпъ и образува резервъ на XI. герм.-бълг. армия.

V. Разположение на странитѣ въ Завоя на Черна и въ съседнитѣ участъци къмъ 1. май 1917 год.

Кроки №№ 1 и 2 и таблици — приложения № № 1, 2, 3, 4, 5 и 6.

(Всички приложения въ края на книгата)

A. Съглашенски сили.

а) Въ Завоя на Черна.

Въ първа линия:

35. *итал. дивизия* (итал. эксп. кор.) — генералъ Пенела: 6 пех. полка (въ 3 пех. бригади) — 18 батальона; 19 леки¹⁾, 2 тежки кжси, 9 тежки дълги, $\frac{1}{2}$ противовъз. и 2 минохв. батареи²⁾ — (всичко 32 $\frac{1}{2}$ батареи³⁾ или 144 орждия⁴⁾) — отъ западна Черна до билото на Селечка пл. изключено.

Дивизията имаше 4 полка въ бойна частъ и 2 полка въ резервъ. Фронтъ 10 $\frac{1}{2}$ клм. Командно и набл. мѣсто в. 1 $\frac{1}{2}$ к. ю. з. отъ с. Грумази.

16 *кол. дивизия* — генералъ Десоръ: 4 пех. полка (въ 2 бригади) — 12 батальона; 15 леки, 3 тежки кжси, 1 тежка дълга, $\frac{1}{2}$ минохв. батареи (всичко 19 $\frac{1}{2}$ батареи или 78 орждия) — отъ билото на Селечка пл. включено до рѣкичката Орле.

Дивизията имаше 3 $\frac{1}{8}$ полка въ бойна частъ и 1 полкъ (2 батальона) въ резервъ. Фронтъ 4 клм. Командно и набл. мѣсто в. Маковска (к. 1378).

2 *пех. руска бригада* — генералъ Дитрихъ: 2 пех. полка — 6 батальона; 12 леки, 2 тежки кжси батареи (всичко 14 батареи или 54 орждия) — отъ рѣкичката Орле до долътъ между в. Хаинцелманъ и в. Миге.

Бригата имаше 2 полка (5 батальона) въ бойна частъ и 1 батальонъ въ резервъ. Фронтъ 2.5 клм. Командно и набл. мѣсто — 1 клм. ю. и. отъ с. Маково.

17 *кол. дивизия* — генералъ Тетаръ: 4 пех. полка (въ 2 бригади) — 12 батальона; 12 леки, $\frac{1}{2}$ тежка кжса батареи (всичко 12 $\frac{1}{2}$ батареи или 50 орждия) — отъ долътъ между в. Хаинцелманъ и в. Миге, до източна Черна.

Дивизията имаше 3 полка въ бойна частъ и 1 полкъ въ резервъ. Фронтъ 4 клм. Командно мѣсто 2 $\frac{1}{2}$ клм. изт. отъ к. 1212. Наблюд. мѣсто — 1 клм. западно отъ с. Бърникъ.

Тежка артилерия I група дивизии Черна (корпусна артилерия): 1 тежка кжса, 7 тежки дълги батареи (всичко 8 батареи или 28 орждия).

Тежка армейска (на А. Ф. О.) артилерия: 5 тежки дълги батареи или 18 орждия.

Командно мѣсто на I група дивизии и на к-ра артилер. — с. Пологъ. Наблюд. мѣсто на сжщитъ — 2 клм. източно отъ к. 1212.

Въ втора линия — резервъ на А. Ф. О. (армията): 11 *кол. дивизия* генералъ Сиеръ — 3 пех. полка — 9 батальона; 2 леки пл. батареи (или 8 орждия) въ района Чегелъ, Сливица, Скочивиръ и единъ шасьорски африк. полкъ (1-и) въ Сакулево — 3 батальона.

¹⁾ 58, 65 и 75 мм.

²⁾ 240 мм.

³⁾ Включ. и теж. минохв. батареи.

⁴⁾ Вкл. и теж. минохв.

Командно мѣсто на армията (А. Ф. О.) — (генералъ Гросети) — с. Бачъ.

Въ трета линия — резервъ на главнокомандуващия генералъ Сарай:

30 *пех. дивизия* — 2 пех. полка — 6 батальона; 8 леки батареи (или 32 орждия), въ района Екшису (а отъ 6 V въ областъта на Живойна — Крушоградъ) и единъ шасьорски афр. полкъ (8-и) въ Кладоробъ.

Или:

Въ 1-а линия: 48 батал.; 58 леки, 8 $\frac{1}{2}$ тежки кжси, 22 тежки дълги и 2 минохв. батареи (вс. 90 $\frac{1}{2}$ батареи — 372 ор.).

Въ 2-а линия¹⁾: 12 батал. 2 леки батареи (8 ор.).

„ 3-а линия²⁾: 9 „ 8 „ батареи (32 ор.).

А всичко за действие въ Завоя (1-а, 2-а и 3-а линии) — 69 батал. и 100 $\frac{1}{2}$ батар. (412 ор.).

Щаба на главнокомандуващия — гр. Солунъ.

б) Въ съседство на Завоя на Черна последователно се намираха:

На западъ: 57 и 156 фр. дивизии (8 п. полка) — между западна Черна и Прѣспанското езеро; 76 фр. дивизия (2 п. полка) между Прѣспанското езеро и ез. Маликъ; отряда Корица (2 бат., 1 батар., 2 ескадр.), южно отъ ез. Маликъ, всички сжщо подчинени на командуващия А. Ф. О. — генералъ Гросети.

На изтокъ: I сръбска армия — (4 а руска бригада, Дунавска, Дринска дивизия и въ резервъ Моравска дивизия) между източна Черна и Соколъ включ.; II сръбска армия — 3 дивизии (Шумадийска, Вардарска и Тимошка) между Соколъ изкл. и р. Нонте. Групата 122 фр. дивизия и Сърската гръцка дивизия задъ нея, — между р. Нонте и Вардаръ и най-после английската армия 12 корпусъ (60, 22, 26 див.) и 16 корпусъ (28, 10, 27 дивиз.) — между Вардаръ и Орфано.

Б. Германо-български сили.

а) Въ Завоя на Черна.

Въ първа линия:

302 *германо-българ. дивизия* — генералъ ф. Цигезаръ: 5 пех. полка (въ 3 пех. бригади) — 22 батал. и дружини; 9 леки³⁾, 1 тежка кжса, 1 тежка дълга, 2 мьорзера, $\frac{1}{2}$ противовъз. и 1 ср. м. хв. батареи (всичко 14 $\frac{1}{2}$ батареи или 46 орждия и 4 ср. минохв.) — отъ западна Черна до р. Орле (изключена).

Дивизията имаше всичкитъ си 5 полка въ бойна частъ. Фронтъ 15 клм. Командно мѣсто с. Добрушево.

¹⁾ Съ 1-и шасьор. афр. полкъ.

²⁾ Съ 8-и шасьор. афр. полкъ.

³⁾ 75 пол. и 10.5 гаубици.

Усилената 22 п. гер. б. бригада (участъкът — полковникъ фонъ Ройтеръ): 3 пех. полка (1 германски и 2 български отъ $1\frac{1}{2}$ пех. бр.) — 8 батальона и дружини; 7 леки, $2\frac{1}{2}$ тежки кжси, 1 тежка дълга и 1 ср. м. хв. батареи (всичко 12 батареи или 44 орждия и 4 ср. м. хв.), отъ р. Орле (включена) до източна Черна.

Бригадата имаше и 3-тѣ си полка въ бойна частъ. Фронтъ 7 клм. Командно мѣсто с. Крушевица. Наблюд. мѣсто в. Белвю (к. 1011).

Въ втора линия — корпусенъ резервъ: 1 пех. герм. полкъ¹⁾ — 2 батальона, 8 леки батареи²⁾. Отъ тѣхъ: 3 (I/8 арт. отд.) въ района Бонче, Марулъ, Щавица и 3 (II/8 арт. отд.) между Каляни и Дуня.

Въ трета линия — армейски резервъ (2/8 пех. бриг.); 2 пех. полка — 8 др. (23. п. п. — въ района с. с. Лакъ, Волково, Чумово и 12. п. п. се изтегляше отъ Битолския секторъ къмъ гр. Прилепъ (4. V)).

Или:

Въ 1-а линия: 30 др. и батал. 16 леки, 4 тежки кжси, 4 тежки дълги, 2 ср. мхв. всичко 26 батареи или 98 ор. и мхв.

Въ 2-а линия: 2 др. и батал., 8 леки бат. или 32 ор. и мхв.

„ 3-а „ 8 „ „ —

А всичко за действие въ Завоя (1-а, 2-а и 3-а линия): 40 др. и батал. 34 батар. или 122 ор. и 8 мхв.

б) Западно отъ Завоя — 62 корпусъ: 1-а и 6-а дивизия, отряда Тиери (последния между езерата) и

в) Източно отъ Завоя — 2-а дивизия (отъ 61 корпусъ); 3, 5 и 9 дивизии (I. армия) и II. армия.

VI. Организация на отбраната въ Завоя на Черна.

Кроки №№ 2 и 3, скици №№ 4, 5, 6, 9 и таблици приложение №№ 7, 8. (Всички сж приложени въ края на книгата)

Въ 302. герм.-бълг. дивизия.

Главната пехотна позиция, започвайки отъ зап. Черна, бѣ раздѣлена на дружинни участъци именувани съ буквитѣ А, В, С. . . . Всѣки единъ дългъгъ около 1200 м. въ равнината и около 500—700 м. въ планинската зона. Тѣхнитѣ имена и граници бѣха известни на артилер. командири.

Цѣлата позиция бѣ разпредѣлена между тритѣ ѝ бригади и заета:

¹⁾ 146 герм. полкъ изтегленъ отъ 62 корпусъ следъ 1 май въ движение къмъ Тополчани, Муса оба.

²⁾ Отъ тѣхъ: 2 изтеглени отъ 62 корпусъ и 2-а дивизия следъ 5. май (8. V).

— 2/2 п. бригада — полковникъ Кириловъ К.:

27 п. п.: уч. А (III др.), В (I др.) и С (IV др.).

9 п. п.: уч. D (IV др.), E (III др.) и F (I др.), полкови резервъ II др.

Бригаденъ резервъ: II/27. др.

Всичко: 8 др. 32 карт. 48 гран. хвѣрг. Фронтъ 7 клм.

Командно мѣсто: с. Дайбилеръ.

— 201 герм. бригада:

• 9 егерски батальонъ (уч. G.)

Гвард. егерски батальонъ (уч. H — т. е. кота 1050).

11 егерски батальонъ уч. J.

45 п. герм. полкъ: вис. В (в. 1034) I батал., в. 1040 (III батал.).

Бриг. рез. II батал. и 1 гренадер. батал.

Всичко: 7 батал. 69 карт. Фронтъ 4 клм.

Командно мѣсто

— 3/7 п. бригада полковникъ Бояджиевъ Хр.:

54 п. п.: в. 1030 и дългия гребенъ (III др.).

Седловината Черничани—Маково—герм. гв. колоезд. рота.

Щабната висота (IV др.).

Васкова висока (Fogt) (II др.).

Бригаденъ резервъ I/54 др.

Всичко: 4 друж., 27 картечници, 24 гранатохв. Фронтъ

4 $\frac{1}{2}$ клм.

Командно мѣсто: 3 клм. западно в. Бобище.

— Артилерия:

Българска артилерия — западна артил. група.

Щабъ 18 арт. полкъ подполк. Игнатовъ.

I/18 арт. отдѣл.—майоръ Атанасовъ—1-а и 7-а пол. гауб.

батареи — 8 леки гауб.

II/18 арт. отдѣл. — подполков. Станчевъ Г.—2-а, 5-а и 6-а пол. батареи — 12 пол. ор.

Всичко 20 ор. и гауб.

Батареитѣ разположени въ района ю.-з. отъ с. с. Путурось—Черничани.

Командни и набл. мѣста за полка, отдѣл. и батареитѣ—1.5 клм. сев. с. Арматусъ.

Германска артилерия — източна артил. група.

Щабъ на 10. герм. арт. полкъ.

II/33 арт. отдѣл.—1 и 2 пол. батар. (75 мм.) 8 пол. ор.

3/63 и 6/10 пол. гауб. батар. (105 мм.) 8 л. гауб.

6/14 теж. гауб. „ (150 мм.) 4 т. гауб.

2/3 и 5/4 „ мьорзери (210 мм.) 2 мьорзр.

1/14 дъл. теж. батар. (105 мм.) 4 теж. ор.

176 ал. минохв. рота 4 ср. мхв.

148 и 165 противовъздуш. взводове.

65 измѣрвателна батарея.

Всичко: 26 ор. и гаубици и 4 ср. минохв.

Батареитѣ разположени около с. Мойно—Морихово, точно и с.и. отъ сѣщото, като сж използвани увразитѣ, оградитѣ и запад. склонове и отрози на в. Бобище. Единъ пол. арт. взводъ отъ 2/33 батарея на гребена Мителъ за фланкиране предъ Васкова в., Щабната и Дългия гребенъ.

Командни и набл. мѣста на артилериститѣ—в. Бобище и билото на Селечка пл. на юго-западъ.

— *Дивизионенъ резервъ:* 1/42 и 1/59 германски батальони

— *Снабдителки и административни служби:*

Български:

8-и дивиз. огнестр. обозъ (паркъ)—с. Тополчане.

8-и арм. паркова колона (обозъ).

1/8 и 2/8 отдѣл. дивиз. лазаретъ — с. Лакъ.

1/8, 2/8, 3/8 и 4/8 пол. болници—гр. Прилѣпъ, с. Тополчане, с. Лакъ, с. Кривоча.

Германски:

26, 256 и 263 етапни колони.

* * *

Въ 2/2 п. бригада — терена равнината съ подпочвена вода на 1 м. въ западната частъ и хълмистъ въ източната.

Укрепяването на 1-та (главна) позиция въ бригадата се характеризираше: Позицията не бѣ още завършена. По цѣлото ѝ протежение бѣха изработени три непрекъснати линии окопи, отстоящи една отъ друга на 100—200 м. Дълбочина 1·10—1·60 м. Липсваха траверси и пречупвания по огнената линия. Фланкиране незадоволително. Ходове за съобщения отъ 2-а за 1-а линия по единъ за всѣки взводъ, по назадъ — малко. Наблюдение напредъ и въ страни незадоволително. Бетонни наблюдателници малко: въ 27 п. п. — 2; въ 9 п. п. — 5. Недостатъчно число скривалища и галерии противъ тежки снаряди: въ 27 п. п. — 7, общо за 110 човѣка и въ 9 п. п. — 85 за 1060 човѣка. Жилищнитѣ помѣщения — землянки, ниши — въ 1 линия — пазеха само отъ дъждъ.

Липсваха бетонни скривалища за картечницитѣ; само въ 9 п. п. имаше такива — 8 галерии. Теленитѣ мрежи предъ първата линия слаба — 2—3 м. широка.

Отъ с. Влакларъ бѣ създаденъ упоренъ пунктъ отъ пех. окопи. Трасирана и слабоокопана бѣ междинната позиция на бригадата: с. Влакларъ — северния брѣгъ на р. Арматусъ — в. 702. За охранение дѣсния флангъ, предъ мостоветъ на Черна (Трапъ-Трънъ и Трапъ-Радоборъ) на дѣсния брѣгъ, — окопи съ фронтъ на западъ. Окопи около Путурусъ и Черничани. Мѣстността гола. Неприятелскитѣ окопи отстоеха на 700 до 1000 метра.

Въ 201 п. германска бригада и 3/7 п. бригада. Терена — планински.

Укрепяването въ бригадитѣ: По висотитѣ 1050, В., 1060 (дългия гребенъ), Щабна—голи и скалисти, бѣха изградени цѣли

мрежи отъ окопи, които обхващаха скалнитѣ купове на тритѣ висоти, кръстосани съ ходове, до нѣколко стотинѣ метра назадъ. Сѣщото бѣ и по-наизтокъ. Първата линия окопи, построени на, или малко предъ гребена, бѣ непрекъсната. Дълбочина на сѣжитѣ 1·80—2·20, съ много траверси (3—4 м. дебели). Предъ окопитѣ на 30—50 м., непрекъсната (3—5 м. широка) телена мрежа. На по-важнитѣ мѣста, 10—15 м. предъ нея, друга такава съ сѣща ширина.

Задъ първа линия окопи на 50—80 м. — втора такава съ дълбочина до 2 м.

Скривалищата за по единъ взводъ, обшити съ дѣски и съ по два изхода. Дебелина на горния слой твърда почва 3—5 метра. Всѣка рота имаше по 4 такива, които се намираха на 100—150 м. задъ 1-а линия, съединени съ последната чрезъ ходове 1·80—2·20 м. дълбоки. На дългия гребенъ такива скривалища имаше и въ 1-а линия.

Най-близкитѣ неприятелски окопи предъ к. 1050, в. В., и к. 1060 (дългия гребенъ) — на около 70—80 м. По-далечъ бѣха тѣзи предъ Щабната и Васкова висота — на 800—1400 м. Първитѣ отъ тѣхъ бѣха приготвени отъ торбички съ прѣстъ.

Укрепителнитѣ постройки на артилерията, наблюдателни мѣста, позиции, ниши за снаряди, приготвени отъ подръчни срѣдства не запазваха отъ правитѣ попадения на тежката артилерия.

Задъ първата (главна) позиция на дивизията бѣ разучена и се укрепяваше втора такава по линията: Чаирлий—Мусаоба—Бобище. Нейното изработване бѣ възложено на 2 роти отъ 8 а пионерна дружина и 23 п. полкъ, което започна къмъ 30 априлъ.

Маскировката на пехотнитѣ и артилерийски позиции незадоволителна.

Снабдяването съ бойни припаси задоволително осигурено.

Снабдяването съ храни — незадоволително.

Връзкитѣ, освенъ собственитѣ на частитѣ, бѣха използвани германскитѣ сигнални отдѣления № № 414, 415 и 416.

Духътъ на войскитѣ добъръ.

Отстоянието на батареитѣ въ дветѣ артилерийски групировки (българска и германска) до най-близкитѣ и най-важни точки отъ собствената пѣх. позиция бѣ: 2½—4 клм. за българскитѣ; и 2—4 за лекитѣ, 1½—3 за тежкитѣ батареи на германската артилерия.

Близкото наблюдение отъ глав. набл. мѣста на артилерията: предъ лѣвия флангъ на 2/2 пех. бригада и 201 пех. германска бригада, т. е. отъ Поралово до билото на Селечка планина бѣ невъзможно, тъй като отъ тѣхъ (к. 807 за българскитѣ и в. в. отъ Бобище до Васково в. за германскитѣ). мѣстността (Суходолския долъ) не се наблюдаваше.

Отбраната на дивизията се опираше на добре комбинирания и предварително установенъ преграденъ огънь на арти-

лерията, на фланкирующия картечен огънъ подготвенъ въ съответнитѣ мѣста на преднитѣ линии, особено изъ скалнитѣ блокове на гребена 1050 и други висоти, на здравитѣ скривалища за подръжкитѣ и частни резерви, създадени по севернитѣ склонове и най-после на бързи и смѣли мѣстни коннитѣ атаки.

Въ 22. усил. герм.-бълг. бригада (уч. Ройтеръ)

Още презъ месецъ декемврий 1916 год. главната пех. позиция дълга $8\frac{1}{2}$ км. съ заповѣдъ по бригадата бѣ подѣлена на дружинни участъци, означавани (както войскитѣ се строятъ, т. е. отъ дѣсно на лѣво), съ буквитѣ: *A, B, C, D, E* и *F* и именувани: Александъръ, Борисъ, Цезаръ, Давидъ, Емилъ, Фердинандъ.

Дължина на тѣзи участъци бѣ около 1200—1400 м., а участъкъ *F* около 1500 м. Всѣки отъ дружиннитѣ участъци на свой редъ бѣ подѣленъ на ротни подучастъци: *A, B* и *C*, по на три; *D* и *E*, по на четири и *F* на петъ и означавани съ: *A₁, A₂, A₃; B₁, B₂, B₃* и т. н.

Тактическия позиция бѣ разпредѣлена на три полкови участъка: западенъ, срѣденъ и източенъ и заети:

Западенъ участъкъ (A, B) — майоръ Фрикъ:

42 п. герм. п. — уч. *A* (в. Дабица или в. Бомсдорфъ) — II батал. съ 39 картечници.

Уч. *B* (в. Хаинцелманъ) — II/44 друж. съ 9 карт., 4 грхв.

Полкови (участъковъ) резервъ — III батал. съ 15 картеч.

Всичко 3 батал. и др. 63 картеч. Фронтъ $2\frac{1}{2}$ км.

Командно и набл. мѣсто: 700 м. ю. и. отъ с. Орле (в. Мителъ).

Срѣденъ участъкъ (C, D) — полковникъ Тодоровъ Юр.:

44 п. п. — уч. *C* (Цезаръ или Миге) — I др. съ 8 карт. 8 грхв.

Уч. *D* (Давидъ) — III др. съ 5 карт. 4 грхв.

Полкови резервъ 3 кар. р. и 11/28 рота.

Всичко: $2\frac{1}{4}$ др. 13 картеч. 12 гранатохв. Фронтъ $2\frac{1}{2}$ км.

Командно и набл. мѣсто в. 1 км. ю. отъ в. Белвю — (в. Торомановъ).

Източенъ участъкъ: (E, F) — полковникъ Петровъ Ст.

28 п. п. — уч. *E* (Емилъ) — II др. съ 9 картеч.

Уч. *F* (Фердинандъ) { — I др. съ 16 картеч.

. { — 9/28 р.

Полкови резервъ 10/28 р.

Всичко $2\frac{1}{2}$ друж. 25 картеч. Фронтъ $2\frac{1}{2}$ км.

Командно и набл. мѣсто: в. Асенъ — 1 км. зап. р. Черна на лѣвия брѣгъ на р. Дубица.

¹⁾ По линията на окопитѣ.

Двата участъка (срѣденъ и източенъ) бѣха поставени подъ командуването на к-ра 1/2. п. бригада полковникъ Тодоровъ Юрданъ (замѣстникъ к-ра на бригадата).

Резервъ на 1/2. п. бригада: 12/28. рота и 2/2. пион. рота и 6 картечници.

Командно мѣсто на 1/2. п. бр. — 1 км. с.-з. отъ с. Чанище. Набл. мѣсто в. Белвю.

Артилерия:

Германска артилерия — капитанъ Фишеръ.

Група Лобингеръ — щабъ 1/33 пол. отд:

10/3 75 пл. батарея 6 пл. ор.

3/10 77 пол. батарея 4 пол. ор.

2/14 150 теж. гауб. бат. 2 т. гауб.

7/2 105 теж. дѣл. „ 4 т. ор.

Всичко 4 батареи — 16 орждия и гаубици.

Батареитѣ разположени по цѣлия участъкъ, отъ в. Бобище до с. Чанище.

Командно и набл. мѣсто на групата в. Лобингеръ — зап. в. Белвю.

Българска артилерия — подполковникъ Бояджиевъ Денчо.

I група „Русе“ — капитанъ Дошкиновъ П.

Щабъ 2/6 арт. отд.: 4/6 и 8/6 75 пол. батареи 8 пол. ор.

3/18 105 лека гауб. батар. 4 л. гауб.

Всичко: 3 батареи — 12 орждия и гаубици.

Батареитѣ разположени по цѣлия участъкъ — с. з. и ю. и. отъ в. Белвю.

Командно и набл. мѣсто на групата в. Белвю; на батареитѣ: в. Белвю и гребена с. з. отъ в. Белвю.

II група „Варна“ — майоръ Йордановъ Д.

Щабъ 1/6 арт. отд.: 2/6 75 пол. батарея 4 пол. ор.

8/18 105 лека гауб. батар. 4 л. гауб.

5/2 120 теж. гауб. батар. 4 т. гауб.

3/1 150 теж. гауб. батар. 4 т. гауб.

Всичко: 4 батареи — 16 орждия и гаубици.

Батареитѣ разположени източно и ю. и. отъ в. Българска (в. 893).

Командно и набл. мѣсто в. Българска — 1 км. и. отъ в. Белвю.

Общото управление на артилерията въ участъка (германска и българска) се съсрѣдоточаваше въ щаба на 22 п. герм. бригада, респективно въ артилер. щаба на кап. Фишеръ, съ командно мѣсто с. Крушевица и набл. м. в. Белвю.

Изобщо артилерията въ участъка Ройтеръ, бѣ разположена въ една зона широка 2 км. и дълга 5 км., северно отъ билото Бобище — Белвю и р. Дубица. Въ тази зона батареитѣ отстоеха отъ най-близкитѣ точки въ първата линия

Майското сражение...

на собствената позиция, на $2\frac{1}{2}$ — $4\frac{1}{2}$ клм. при което гаубичните батареи се намираха предъ полските.

Наблюдателните мѣста се намираха на 3 клм. задъ пех. позиция по гребена Бобище—Българска в. отъ ждѣто се наблюдаваше мѣстността на Маковската долина, на изтокъ отъ седлото на Селечка до р. Черна и отгатыкъ последната.

Резервъ на участъка (22 герм. бр.) нѣма

Командно мѣсто на бригадата с. Крушевица. Наблюдателно мѣсто — в. Белвю.

Всичко въ 22 п. гер. бригада (уч. Ройтеръ): 8 др. и батал., 11 батар. (7 л. батар., 3 т. кжси и 1 т. дълга) или 44 орждия.

* * *

Въ дълбочина на собствената позиция и тила ѝ, всички важни и характерни мѣстни предмети: висоти, долове, рѣкички и пр. бѣха наименовани, съ заповѣдь по участъка (декемврий 1916 год.).

Границите на дружинните участъци, по-късно, презъ априлъ, бѣха показани, чрезъ поставени знаци (бѣли платна) въ окопите, съ огледъ да се видятъ отъ главните наблюдателни мѣста на артилерията и по този начинъ по-добре запомнятъ.

Къмъ страната на противника (съ сжщата заповѣдь), видните точки отъ първата му линия, главно изходящите и входящи жгли (презъ 500—1000 м.), сжщо получиха наименования и нумерация¹⁾ отъ лѣво на дѣсно т. е. както пишемъ, която се разпрострѣ до важните мѣстни предмети (скали, села, черкви, пжтераздѣли) находящи се по-назадъ, до зоната на неприят. артил. позиции. Общо, така установената нумерация обхвана 24 точки (1—24). Тѣ се знаяха добре отъ пехотните офицери, подофицери и наблюдатели, а сжщо и отъ артилеристите.

Неприятелските батареи въ цѣлия Завой на Черна получиха обща нумерация отъ щаба на 61 герм.-бълг. корпусъ, съ начална цифра 101 и крайна 196, като бѣха нанесени въ приготвените отъ 65 измѣрвателна батарея на 302 дивизия и разграфени (на квадрати съ страна 1 клм.), въ масштабъ 1:25,000, точни карти.

Собствените батареи презъ мартъ получиха планшети въ готовъ видъ (съ залепени карти и принадлежности за използването имъ).

* * *

Наблюдателната служба въ артилерията се извършваше:

а) Отъ *главните наблюдателни мѣста* (на групите и батареите) находящи се на билото отъ в. Бобище до в. Българска: за I група „Русе“ — на в. Белвю и западно; за II група

¹⁾ Скица № 4.

„Варна“ — на и около в. Българска; и групата Лобингеръ между Бобище и в. Лобингеръ (западно на Белвю).

Отъ командните мѣста на I група отлично се наблюдаваше между позиционното поле (ивица), а на голѣма дълбочина и собствената и неприятелска позиция отъ сѣдлото на Селечка на изтокъ, но съ малки изключения, а именно, западните склонове на в. в. Дабица и Хаинцелманъ, които не се виждаха.

Наблюдението на II група бѣ по-ограничено. То бѣ добро отъ в. Миге (Цезаръ) на изтокъ, до и отгатыкъ р. Черна и незадоволително предъ участъка А и В (Дабица и Хаинцелманъ), по долината на р. Маковка, около Рапешъ и на изтокъ.

Най-добри бѣха условията за наблюдение въ герм. група Лобингеръ.

За непрекъснато изпълнение наблюдателната служба — денемъ и нощемъ, на всѣко главно набл. мѣсто въ помощъ на старшиятъ наблюдател се даваха по 2—3 пом. наблюдатели подофицери, съ назначение постоянно да следятъ и донасятъ за дейността на противника, а особено да се стремятъ да намиратъ (по блѣсъкъ, пара, прахъ, димъ и пр.) мѣстата на непр. батареи, за което си служиха съ бинокла или артилерийска наблюдателна тржба. За съсредоточаване вниманието на наблюдателите, всѣка артилер. група имаше съответна своя зона за наблюдение, опредѣлена отъ командира на артилерията и подѣлена на по-малки зони между батареите.

Така разпредѣленото наблюдение имаше за резултатъ откриването, както денемъ, така и нощемъ, на много неприятелски батареи, особено по блѣсъка нощемъ и по парата на барутните газове при студено и влажно време.

Дежурните наблюдатели на батареите имаха право, при поискване отъ пехотата (съ ракети или по телефона) да откриватъ преграденъ огънь предъ участъка опредѣленъ за основенъ.

б) Отъ *страничните наблюдателни мѣста на групите*: на I група в. Бобище и II група в. 1004 (при с. Градешница) и с. Зовикъ, въ участъка на 2-а пех. дивизия — съ задача да следятъ движението на противника по ненаблюдаемите западни склонове на в. в. Дабица, Хаинцелманъ (I гр.) и долината на р. Маковка, около Рапешъ и източно (II гр.), а така сжщо да коригиратъ стрелбата на батареите по сжщите мѣста, особено по биваците на резервите около с. с. Рапешъ, Бърникъ и пр. Тази служба се изпълняваше отъ по единъ подоф. наблюдател снабденъ съ бинокълъ, или наблюдателна тржба, свързанъ съ специална телефонна линия.

За сжщата целъ се използваха и главните наблюдателни мѣста на артилеристите въ 2-а п. дивизия, чрезъ специалната артил. телефонна линия.

в) Отъ *предните наблюдателни мѣста* устроени въ пехотната позиция (сжщевременно чрезъ тѣхъ и свързката съ пехотата):

За I група при к-ра на II/44 п. дружина на Тауцъ Купе.
За II група при к-ра на I/44 п. дружина на Цезаръ (к. 862)¹⁾

За всяка батарея при съответния ротенъ командиръ въ основната ѝ зона за преграденъ огънь.

Тѣзи наблюдатели подпомагани отъ 1—2 помощници или отъ телефенистите, следѣха отблизо за движението въ непр. позиция, а сжщо и за точността на собствения преграденъ огънь при бой, или провѣрката му и донасяха периодически, или въ извънредни случаи веднага, въ единиците отъ които бѣха изпратени.

За целта си служеха съ специалната телефонна връзка или съ ракети.

Чрезъ тѣхъ пехотните к-ри бѣха длѣжни да изискватъ нуждния арт. огънь.

г) *Отъ близки* (до батареините позиции) *наблюдателни мѣста* — всяка батарея бѣ устроила непосредствено близо предъ позицията, на близкия гребенъ, наблюдателно мѣсто отъ което при прекъсване всички връзки съ своя к-ръ, или при близка опасност, к-ра на бойната частъ трѣбваше да ржководи стрелбата на батареята.

* * *

Свръзката въ пехотата и артилерията, между едната и другата и съ съседитѣ се извършваше главно чрезъ телефонъ и допълваше съ сигнали отъ ракети, флагове, летяща поща, верига отъ предавачи, ординарци, аероплани, платна и пр.

Артилерийската телефонна мрежа, имаше централата си (10 линейенъ нумераторъ)—за к-ра на българ. артилерия, на северния склонъ на в. Белвю.

Тя бѣ въ права връзка съ: щабоветѣ на артилерийските групи (I и II); пехотните полкове (44 и 28); к-ра на германската група (Лобингеръ), к-ра 22 п. герм. бригада (Крушевица); щаба на артилерията 2-а дивизия (с. Бешище) и наблюдат. мѣсто (в. Белвю).

Централитѣ на групитѣ — I и II — (10 линейни нумератори) имаха права връзка съ: команд. набл. мѣста на своите батареи, другата група, страничния наблюдател (Бобище, респ. Градешница и Зовикъ), предния наблюдател (свръзка съ пехотата) и до наблюдателното мѣсто на групата (Белвю, респ. Българска).

Централитѣ на батареитѣ (на наблуд. мѣста) се обслужваха отъ по два телеф. апарати: единия за свръзка съ групата и предния наблюдател на батареята, а другия за командване огъня на сжщата. Отъ телеф. апаратъ на позицията имаше готова жична връзка до близкото наблуд. мѣсто на

¹⁾ 300 м. сев. Тауцъ Купе.

батареята (но безъ апаратъ съ огледъ да се постави такъвъ при нужда) и до съседната батарея (позиция).

Преднитѣ наблюдатели на батареитѣ, чрезъ собствени телеф. срѣдства се свързваха съ батареитѣ си и съ предния наблюдател на групата си.

Всички линии въ продължение на пехотната позиция и назадъ до 1¹/₂—2 клм. бѣха двойни, а въ окопитѣ и ходоветѣ, както и на открититѣ мѣста, дигнати на низки или високи колчета.

За безопасностъ при провѣр. на телеф. линии (за надзорницитѣ), отъ мѣсто на мѣсто, бѣха приготвени ровчета.

Ракетната свръзка предвиждаше използването на разнитѣ цвѣтни ракетни свѣтлинй и комбинации отъ тѣхъ, за изискване преграденъ огънь, удължение на сжщия, за освѣтление нощемъ и за означаване мѣстото на преднитѣ пехотни линии и пр. Подаването сигналъ съ ракети за преграденъ огънь бѣ право на ротнитѣ к-ри и по-горни и то по възможностъ чрезъ предния артилерийски наблюдател.

Други срѣдства за свръзка за осигуряване преградния огънь и газова готовност, бѣха устроени въ батареитѣ и на наблюдателнитѣ имъ мѣста, чрезъ голѣми звънци, праздни гилзи (артилерийски), желѣзни плочи, рупори (рогове) и флагове.

Освенъ това между Н. М. на групитѣ и на батареитѣ, както и между последнитѣ и батар. позиции, въ специално приготвенитѣ презъ 50—100 кр. трапчета, заставаха предварително назначенитѣ хора—предавачи, като заемаха мѣстата си щомъ се започнеше боя.

При всяки артил. к-ръ имаше готовъ ординарецъ съ конь или пешъ, споредъ мѣстността, за носене заповѣди. Тѣзи ординарци знаеха пжтищата до съответнитѣ началници и подчинени.

Свръзката съ самолетитѣ, назначени за коригиране арт. стрелба, или за разузнаване преднитѣ неприятелски и свои линии, се извършваше отъ радиоприемната станция устроена по северния склонъ на в. Белвю, която чрезъ платнени знаци предаваше съобщенията си до хвърчащия самолетъ.

Освенъ съ радиото, самолетитѣ сигнализираха чрезъ курса на летение, а съ ракети посочваха мѣстото на целитѣ за обстрелване.

Пехотата имъ показваше своето мѣстонахождение чрезъ платнени сигнали върху земята.

Укрепяването на първата (главна) позиция се характеризираше: една непрекъсната линия стрелкови окопи дълбоки 1'70—2'00 м., отъ долината на р. Орле до р. Черна, свързана отъ западъ съ позицията на 302. дивизия по Васкова висота и на изтокъ съ тази на 2-а дивизия (47 полкъ) при Зовикъ, като въ р. Черна имаше телено заграждение.

Задъ първата линия, на 80—100 м., втора линия окопи за ротнитѣ подрѣзки.

Въ участъка на 42. герм. полкъ (Дабица), 30—40 кр. предъ окопитъ 2—3 м. широка телена мрежа. На Дабица и Тауцъ — 300 м. задъ втората линия — 3-а линия окопи, които съ ходоветъ за съобщение очертаваха по едно затворено укрепление. Закритията въ 1-а и 2-а линия — недостатъчно солидни. Ходове за съобщения свързваха тритъ линии окопи, а два други: единия отъ Дабица, другия отъ Тауцъ, по билата въ северна посока отиваха къмъ междинната позиция на вододѣла на р. Маковка и р. Дубица.

Въ участъка на 44 п. п. (Миге или Цезаръ) въ първата линия стрелкови окопи — гнѣзда за картечницитъ и гранатохвъргачкитъ, ниши за патрони и бомби, пирамиди за пушкитъ. Скривалища за войницитъ въ лисичи дупки (20—24 на рота) и достатъчно галерии приготвени въ полускалистата почва. Предъ окопитъ на 30—50 кр. телена мрежа, 2—3 м. широка. Предъ нея, на половинъ разстояние до непр. окопи — окопчета за преднитъ постове и секрети. Предъ последнитъ, въ участъка Давидъ — телена мрежа, широка 1—2 метра.

Задъ първата линия окопи на 40—100 м. — втора линия окопи, която не бѣ окончателно завършена (безъ скривалища).

Между първата и втора линия и по открититъ мѣста къмъ р. Дубица — ходове за съобщение по 2—3 на рота.

Въ участъка на 28 п. п. укрепителнитъ работи се намираха приблизително въ сѣщото състояние.

Закритията за резервитъ въ сръдния и източенъ участъкъ на позицията — вдълбани въ стрѣмнитъ и скалисти брѣгове и склонове къмъ р. Дубица.

Северно (1400 м.) отъ в. Дабица и 1000 м. отъ в. Хаинцелманъ по вододѣла — 4-а линия окопи образуващи междинна позиция.

Разстоянията на непр. окопи отъ главната позиция (1-а линия) — въ участъка на 42 п. герм. п. (Дабица и Хаинцелманъ) 150—500 м., на 44 п. п. Цезаръ — 180—800 м. и на 28 п. п. Емилъ — 800—1500 метра.

Задъ междинната позиция и сев. отъ р. Дубица, въ артилерийската зона, съ подржчни сръдства бѣха изградени бойнитъ позиции на батареитъ и артилер. наблюдателни мѣста. Укрепителнитъ постройки тукъ представляваха лекоблиндирани окопи за прислугата, съ ходове и убежища за сѣщата на 200—300 м. въ страни; открити малко вдълбани площадки за орждията. Задъ и въ страни на орждията. множество леко покрити ниши за снарядитъ (за по 50—60), ходове между орждията и къмъ нишитъ. Орждейнитъ ракли изтеглени назадъ въ свойтъ резерви; орждейнитъ предници разпрегнати въ страна и отстъпъ на орждията. Еднитъ и другитъ маскирани съ покривки.

За всѣка батарея — по една запасна позиция, недалечъ отъ бойната, съ готови площадки, окопи и ниши за снаряди.

Наблюдателнитъ мѣста избрани по командущитъ висоти, за закрития използваха скалитъ, но повечето отъ тѣхъ не предоставяха достатъчно закритие за спокойно наблюдение на артилериститъ.

Северно отъ р. Дубица, по гребена на лѣвия ѝ брѣгъ, слабо окопана въ прекъснатата линия, преминаваше втората пехотна позиция, която на в. Бобище се свързваше съ тази на 302. дивизия и включваше в. Мителъ (Сръдна, Цвѣткова), Торомановъ, Асѣнъ.

За сѣщата бѣ разузнаха и установена артилер. зона — северно отъ отрога сев. отъ р. Чанище, съ построени площадки за орждията, окопи за прислугата и ниши за снаряди.

Най-после отбраната бѣ разузнала и трета отбранителна позиция — в. Високо, с. Чанище, стояща въ връзка съ тази на линията Тополчани—Канатларци за 302. дивизия, съ площадки за орждия и ниши за снаряди.

Маскировката на укрепителнитъ постройки: окопи, ходове, батареи и наблюд. мѣста, незадоволителна. Това се установи най-добре отъ наблюденията на летцитъ, изпратени съ специална задача да провѣрятъ и направятъ фотоснимки. Върху последнитъ ясно личеха всички насипи и изкопи и най-вече издаваха свѣтло очертанитъ пѣтеки, които се събираха при батареитъ, наблюдат. мѣста и резервитъ. Изтеглянето на раклитъ облекчаваше скриването на орждията, но преднитъ при тѣхъ ги издаваха. Вънъ отъ това, по наблюд. мѣста не се пазеше изискуемата скритностъ (димъ отъ печкитъ, непредпазливо движение на наблюдатели, а особено ординарци и гости). Поради това противника познаваше добре важнитъ точки на отбраната — батареитъ и наблюд. мѣста, когато трѣбваше даваше възмездие на първитъ, но грижливо отбѣгваше да обстрелва вторитъ.

Осигурителнитъ мѣрки, целящи усиление готовността и надеждността на отбраната, бѣха изпълнени. Командиритъ на малкитъ и голѣми резерви бѣха проучили пѣтищата и условията за вѣроятнитъ бждещи мѣстни контръ-атаки. Всички батареи въ участъка за бойнитъ и запасни позиции имаха готови, провѣрени и записани данни за преградни и унищожителни огневе, предъ и по-важнитъ точки отъ мѣстността, което имъ позволяваше точна стрелба въ всѣко време и въ случая, когато се наложеше заемане запасната позиция въ разгара на боя.

Батареитъ отъ корпусния резервъ (II/8. арт. отдѣление при с. Дуня за уч. Ройтеръ и I/8. — за 302. дивизия, при с. с. Бонче Морулъ и Щавица), на 25. априлъ бѣха получили заповѣдъ отъ к-ра на корпуса, следъ разузнаване отъ командиритъ имъ и по указание на к-ра на артилерията въ уч. Ройтеръ и въ 302. дивизия, да избератъ бойни позиции: II/8. отд. въ уч. Ройтеръ и I/8. отд. въ 302. дивизия (и тилни), които съ

по едно оржие отъ всѣка (батарея), да се пристрелятъ по важнитѣ точки отъ мѣстността, следъ което оржидята да се оттеглятъ. За скритностъ въ единъ день ще се пристрелва по едно оржие отъ отдѣление.

Всички тѣзи батареи отъ 8. арт. полкъ ще пазятъ готовностъ, която да имъ позволи следъ три часа отъ получаване заповѣдта да тръгнатъ. Сжщитѣ на 28. IV. започнаха пристрелванията, а на 30. ги завършиха. Следъ това, тѣ пристъпиха къмъ окопаването.

Противовъздушната отбрана се представляваше отъ нѣколко полски арт. взводове. нагласени за такава стрелба, поставени отъ батареитѣ на корпусния резервъ при с. Бонче, Мехмедова чешма и Крушевица.

При обявяване усилена бойна готовностъ, следваше „всички щабове да бждатъ въ пълнѣ съставъ на мѣстата си, телефоннитѣ и оптически връзки въ пълна изправностъ и готовностъ за използване; пехотата въ положение да посрещне неприятелска атака, усилено патрулиране, резервитѣ готови за движение, всичкия разходъ прибранъ и пр.“

По разпореждане отъ корпуса, на нѣколко пжти, артилерийскитѣ к-ри (до к-ри на батареи включително), обходиха пехотната позиция, своитѣ предни наблюдатели и влизаха въ личенъ допиръ съ пехотнитѣ командири, за размѣна на мисли по взаимното подпомагане. Сжщото направи и началника на участъка полковникъ ф. Ройтеръ, който бѣ обходилъ цѣлата най-предната линия и арт. позиции, набл. мѣста отъ с. Орле до р. Черна.

Пехотната огнева готовностъ се основаваше върху точното указване задачитѣ на стрелцитѣ и картечницитѣ, чиято огнева организация бѣ изразена въ кръстосани и фланкиращи огневе изъ първитѣ и вторитѣ окопи, както и отъ тѣзи на резервитѣ. По-специално картечната отбрана на позицията*) бѣ повѣрена и подготвена отъ к-ра на 210. германско картечно отдѣление.

Артилерийската огнева готовностъ се изразяваше въ предварителни пристрелки на батареитѣ и записани данни за унижителни и преградни огневе по всички вѣроятни цели; почти всѣкидневни провѣрки сжщитѣ (особено преграднитѣ данни) съ отдѣлни изстрели и най-после въ нѣколкото общи упражнения съ изстрели, произведени отъ к-ра на 22. герм. бригада (на 7. II. едно упражнение въ артилерийската отбрана се произведе подъ личното ръководство на к-ра на 61. корпусъ).

Артилерийската дейностъ при непр. офанзива бѣ предвидено да се изрази въ ненадейни, автоматични, масови съсрѣдоточавания на изстрелитѣ отъ цѣлата разполагаема артилерия, при точно предварително разграничение участъцитѣ за биене отъ батареитѣ, предъ застрашенитѣ сектори въ два различни, но следващи единъ следъ други периоди (моменти).

*) Въ участъка ф. Ройтеръ.

Първиятъ периодъ — когато непр. артилерия ще извършва подготовката на атаката, и противникътъ е групиралъ атакующитѣ единици въ изходнитѣ позиции за атака, очаквайки близкия моментъ за ударъ, и втория — когато неприятелската пехота тръгва въ ударъ и резервитѣ му, открито или по скрити подстъпи и ходове се движатъ напредъ, или очакватъ момента за тръгане.

За първия периодъ се предвиждаше обхващането, съ артилерийски огънь, съответната зона отъ неприятелската окопна система, достатъчно широка и дълбока, съ цель да се вреди и разстройва противника материално и морално (нанасяне загуби, прекъсване връзкитѣ, причиняване смущение и безпорядкъ, затрудняване движението, наблюдението и пр.). Съ такъвъ единъ нападателенъ или противодействащъ огънь (противоподготовка*) съ разрушителенъ или унищожителенъ огънь) на неприятелската артилер. подготовка, се разчиташе осуетяване очакваната атака, преди развитието ѝ. И ако това не се постигнеше, то при започване втория периодъ — удара, — предвиждаше се оттегляне огъня на по-голѣмата частъ отъ батареитѣ, за да се прегради предъ първата линия окопи достъпа на движушитѣ се ударни вълни, като останалата частъ батареи продължаватъ разрушителния или унищожителенъ огънь по първитѣ неприятелски окопи, които не се оставятъ безъ огънь, предъ видъ на това, че тѣ всѣкога сж заети или ще се заематъ отъ отзадъ идещитѣ вълни (резерви), които ще продължатъ движението по петитѣ на предшествуващитѣ ги вълни.

Така нападателния (противодействащъ) огънь ще се обърне въ отбранителенъ, въ който батареитѣ съ лекоподвиженъ огънь, фронталенъ или флангови, които до тогава сж стреляли по по-заднитѣ неприятелски окопи (линии) ще започнатъ най-силна преградна стрелба, добре наблюдавана за навременното ѝ спиране.

Съ огледъ на такова основно схващане бѣ разработванъ, и въ различни времена по-късно поправянъ и допълванъ, огневия планъ на артилерията въ участъка „Ройтеръ“, който преди утвърдяването и обявяването му съ заповѣдъ по участъка, се изпращаше на по-долнитѣ артилер. командири за разучаване и отбелязване полезнитѣ поправки, съ огледъ условията на батареитѣ за наблюдение и действие.

На тѣзи така установени огневи съсрѣдоточавания се определяха и формулитѣ (кжси), съ които по телефона или съ други свръзки щѣха да бждатъ заповѣдани и изпълнявани.

И тѣй, въ очакване на неприятелската офанзива огневия планъ на артилерията въ участъка полк. ф. Ройтеръ, обявенъ

*) Contre préparation.

съ заповѣди по 22. пех. германска бригада и по българската артилерия, бѣ следния:¹⁾

Срещу внезапна обща атака по цѣлия фронтъ.

Ще се заповѣда (формула) „общъ преграденъ огънь“.

Германска група	7/2	б. 2 ор.	предъ A_1	фронтъ	400 м.
	10/3	б. 6 „	„ $A_2 A_3$	„	1140 м.
Лобингеръ	2/14	б. 2 гауб.	„ B_1	„	500 м.
I. артилер. група	3/18	б. 4 гауб.	„ II/2 B_3, C_1	„	860 м.
	8/6	б. 4 ор.	„ $C_3 D_1$	„	560 м.
„Русе“	4/6	б. 4 „	„ $D_2 D_3$	„	880 м.
II. артилер. група	8/18 ²⁾	б. 4 гауб.	„ $B_2 1/2 B_3$	„	840 м.
	2/6	б. 4 ор.	„ $E_1 E_2 E_3$	„	860 м.
„Варна“	5/2	б. 4 гауб.	„ $E_4 F_1 F_2$	„	760 м.
	3/1	б. 4 „	„ $F_3 F_4 F_5$	„	680 м.

Въ това разпределение, на всѣка арт. група се отреждаше непрекъснатъ участъкъ отъ позицията за основенъ преграденъ огънь, добре вижданъ отъ глав. наблюд. мѣста и до който бѣ устроена свръзката съ пехотата и изпратенъ предния наблюдателъ. Понеже сѣщия (огънь) бѣ много разтегнатъ и следователно ненадежденъ, то за въ случаитѣ на частични атаки на отдѣлни или съседни участъци, предвидиха се допълнителни автоматически съсрѣдоточавания, на артилер. огънь отъ цѣлия участъкъ, предъ застрашенитѣ важни точки на позицията, а именно:

Преграденъ огънь Александъръ (А) участвуватъ: основни 7/2 ($1/2$ б.) и 10/3, усиливачи 8/18, 4/6, 2/14.

Преграденъ огънь Борисъ (В) участвуватъ: основни 2/14, 8/18, усиливачи 10/3, 3/18, 4/6, 7/2 ($1/2$).

Преграденъ огънь Цезаръ (С) участвуватъ: основни 3/18, 8/6, усиливачи 10/3, 2/14, 8/18, 7/2 ($1/2$).

Преграденъ огънь Давидъ (D) участвуватъ: основни 4/8, 8/6, усиливачи 2/14, 8/18, 3/18, 2/6, 5/2, 7/2 ($1/2$).

Преграденъ огънь Елена (Е) участвуватъ: основни 5/2, 3/1, усиливачи 2/14, 8/18, 3/18, 4/6, 8/6, 2/6, 7/2 ($1/2$) и

Подкрепителенъ огънь Козаровъ (3/2 бриг. източно отъ Черна)³⁾: 8/18, 3/18, 3/10, 2/6 и 5/2 батареи.

Освенъ горнитѣ видове огневи съсрѣдоточавания, командването на корпуса и на участъка съ заповѣдъ отъ 25 мартъ установи и следнитѣ⁴⁾:

¹⁾ Скица № 5.

²⁾ До края на априль 8/18 батарея влизаше въ състава на I. артилерийска група.

³⁾ Скица № 9.

⁴⁾ Скица № 6.

а) Въ случай на атака срещу съседнитѣ флангове на 302 дивизия (54 п. п.) и на бригадата Ройтеръ (42 полкъ—уч. А. В.), т. е. по долината Орле:

Разрушителенъ (нападателенъ, противодействуващъ) *огънь „Маково“*

7/2, 10/3	герм. бат.	между т. №№ 16 и 12
1/6 (по-после 8/18)	и 3/18 б.	„ „ „ 12 и 11
2/14	герм. б.	„ „ „ 11 и 22
2/6, 5/2	„ „ „	„ „ „ 22 и 9
7/2	„ „ „	„ „ „ 17а и 17б

Преграденъ (отбранителенъ) *огънь „Маково“*

7/2	предъ	A_1
2/14	„	A_2
10/3	„	A_3
3/18	„	B_1
1/6 (после 8/18)	„	B_2
5/2	„	B_3
2/6	„	C_1

б) Въ случай на атака отъ дветѣ страни на източна Черна (фланговетѣ на бриг. Ройтеръ и 2-а див.).

Разрушителенъ (нападателенъ, противодействуващъ) *огънь „долина Черна“*.

7/2 и 8/6	между т. №№ 3 и 2
7/2 и 2/6	„ „ „ 2 и 1
4/6, 3/18, 3/10	„ „ „ 1 и една точка
5/2 и 2/14	въ рѣката 500 м. южно отъ № 24

Преграденъ (отбранителенъ) *огънь „долина Черна“* (участъкъ F)

8/6, 4/6, 2/6	предъ	$F_{1,2,3}$
3/18, 1/6 (после 8/18)	предъ	$F_{4,5}$
5/2, 3/10, 2/14	въ рѣката	Черна.

Разрушителенъ (нападателенъ, противодейств.) *огънь „преграда на Черна“*.

7/2, 2/14 и 3/10, 3/18, 1/6 (после 8/18), 2/6, 5/2	— 500 м. южно отъ т. № 24.
--	----------------------------

Преграденъ (отбранителенъ) *огънь „преграда на Черна“*.

7/2, 2/14, 1/6 (после 8/18), 3/18, 2/6, 5/2, 3/10	— въ т. № 24.
---	---------------

Тѣзи огънове се подготвиха и провѣряваха презъ цѣлия месецъ априль.

Участъка Ройтеръ нѣмаше собствени *снабдителни източници*, а се обслужваше отъ тѣзи на 2-а п. дивизия разположени 2-и разходенъ огнестреленъ складъ — с. Дуня. 2-а дивиз. огнестр. обозъ — с. Дуня

Щабът на 2-а дивиз. интенд.—мон. Св. Илия (при щаба на 2-а дивизия)

2-и глав. интенд. магазинъ—с. Трояци

2-и межд. инт. магазинъ — Мехмедова чешма (южно отъ с. Дуня)

2-и тилень армейски транспортъ — гара Дуня (щаба), превозва отъ гара Трояци до Мехмедова чешма.

2-и дивиз. хранителенъ обозъ (транспортъ) — щаба при Мехмедова чешма

Дивизионни (главни) превързочни мѣста — за 1/2 бр. — 3/2 лазар. отд., южно отъ Мехмедова чешма

1/2 полска див. болница — с. Дуня

2 санитаренъ паркъ (обозъ) — с. Бѣловодица.

Духътъ и вѣрата на защитниците, следъ продължителната почивка, поради отличната позиция, засиленото снабдяване съ бойни припаси, честитѣ посещения на голѣмитѣ и малки началници (до най-преднитѣ линни) и активната дейность на българската артилерия, бѣха много повишени. Тѣ съ самонадеяность очакваха започването на новитѣ боеве. И наистина артилериститѣ презъ зимния и началото на пролѣтния периодъ проявиха похвална дейность до майскитѣ боеве. Чрезъ непрекъснатото дневно и нощно наблюдение тѣ сполучаваха да откриятъ точнитѣ мѣста на французкитѣ батареи. Веднага следъ това по заповѣдь или по свой починъ, тѣ предприемаха стрелба съ земно наблюдение, или съ помощта на германски самолети, противъ тѣзи батареи както и по бивацитѣ, резервитѣ и пр. Най-ревностно въ това отношение се проявяваха 3/18, и 5/2 гаубични батареи. Така, на 23. IV., при земно наблюдение, 3/18 батареи и на 1. V. съ наблюдение отъ самолетъ 3/18, 8/18 и 3/1 гауб. батареи успѣха да унищожатъ въ кжсо време фр. батарея № 190 ю. Рапешъ, на която подпалиха бойнитѣ припаси. Такива успѣшни стрелби се произвеждаха и по-рано (12/III. отъ самолетъ или земно наблюдение) и наблюдавани отъ защитниците, увеличаваха вѣрата имъ въ собствената артилерия.

На свой редъ фр. артилерия много брутално реагираше на българската противоартилерийска стрелба. Така, между другитѣ случаи на 1. май, т. е. въ надвечерието на своята офанзива, за възмездие на 3/18 батарея, която туку що бѣ запалила франц. батарея № 105, една франц. 120 мм. батарея въ продължение на 7 часа непрекъснатата стрелба успѣ да подбие почти всички гаубици на батареята и да запали заряди и снаряди на позицията, въ предницитѣ и изобщо да я изкара отъ строя.

Сведенията за съглашенскитѣ войски, въ щаба на XI. армия и 61. корпусъ, за количеството и състава на частитѣ въ Завоя на Черна и за готвящата се офанзива (посока и целъ) бѣха доста пълни и точни. И наистина щаба на XI. армия

своевременно предупреди че „на 27. IV. се разчита на настъпление срещу армията. Изглежда че неприятелскитѣ атаки ще бждатъ насочени срещу 61. корпусъ и дѣсния флангъ на 3-а дивизия и частична атака срещу 62. корпусъ — в. 1248“.

Предалитѣ се на 1. V. въ уч. Ройтеръ французи, казваха, че бѣгатъ поради близката офанзива въ Завоя на Черна, срещу бриг. Ройтеръ, приготовленията за която били привършени.

Сведенията за българо-герм. войски въ щаба на съглаш. глав. командуване на Макед. фронтъ, оповестени съ бюлетинъ къмъ 1. май, за Завоя на Черна, опредѣляха състава на 302. дивизия на 17¹⁾ дружини и участъка Ройтеръ—на 7 дружини или всичко 24 дружини въ 1-а линия (въ сжщность $22+8=26$ дружини).

VII. Задача и планъ за действие на германо-българ. войски въ Завоя на Черна

Задачата на германо-българскитѣ войски въ Завоя на Черна къмъ 1. май се заключаваше въ упорита отбрана и „запазване на всѣка цѣна заетитѣ позиции“, за да се осигури използването на важното съобщение Градско—Прилѣпъ.

Планътъ на командуването имаше предъ видъ противодействие съ огънь и съ бързи предварително проучени контръ атаки, съ разполагаемитѣ резерви и съ свободнитѣ войски на незастрешенитѣ дивизионни участъци, подчинени на 61. корпусъ и на XI. армия, а въ случай на необходимостъ—оттегляне на по-задни предварително проучени и подготвени позиции.

VIII. Задача и планъ за действие на франко-руско-италианскитѣ войски въ Завоя на Черна къмъ 1. май

а) На командуващия източната французка армия (А.Ф.О.)

Карта 1 : 200,000 (австрийска), кроки № 7.

Задачата на А. Ф. О., поставена отъ главнокомандуващия съединенитѣ съглашенски армии на изтокъ, и изразена въ оперативната заповѣдь отъ 23. априлъ (и инструкция отъ 28. мартъ) на командуващия сжщата генералъ Гросети, се резюмираше: На една дата (/) която по-късно ще бжде установена, действувайки въ свръзка съ съюзнитѣ армии, А. Ф. О. ще започне офанзива, като атакува въ обща посока на Прилѣпъ, съ целъ:

¹⁾ 45 герм. п. погрѣшно бѣ показанъ въ 2-а дивизия вмѣсто 302. Не бѣ показанъ 42 п. герм. п. въ уч. Ройтеръ.

Да застраши съобщенията на германо-българските войски ангажирани на изтокът от Черна, между последната и р. Вардаръ;

Да преодолѣе неприятелските позиции въ цѣлата им дълбочина между Битоля и Прилѣпъ.

Заедно съ армията (А. F. O.), на изтокъ, сръбските армии ще започнатъ офанзива къмъ Стравина и Ветреникъ, въ посока на Вардаръ, въ днитѣ опредѣлени въ отдѣлна повѣрителна записка.

Тя (офанзивата на А. F. O.) ще се извърши въ две последователни фази:

Атака въ Завоя на Черна — пробивъ на фронта, завладяване последователните отбранителни линии въ посока на Прилѣпъ, при ось на маньовѣра — гребена Селечка, и

Използуване постигнатия успѣхъ въ Завоя — атака и разширение на сѣщия северно отъ Битоля (съ лѣвото крило на армията) и като прикрива последователно посоките къмъ Рѣсенъ, Прибилци, Кичево и Бродъ да попрѣчи на една офанзива насочена къмъ това крило.

Планътъ на действието се състоеше:

Въ Завоя на Черна — ще атакуватъ едновременно:

1. *Група дивизии*, която ще действа въ граници р. Rocheux (на дългия гребенъ) включена, с. Мойно-Морихово вкл., с. Лопатница отъ западъ и р. Черна (източна) отъ изтокъ и *Италианския експед. корпусъ* (35-а дивизия) западно отъ групата дивизии, до западна Черна.

Последователни обекти:

1. Отбранителната линия на противника:

а) Масива северно отъ с. Маково (в. Дабица), Дългия гребенъ, в. В., в. 1050, с. Арматусъ, с. Влакларъ.

б) Масива северно отъ р. Дубица, в. Бобище, с. Муса оба, с. Путуросъ.

2. Артилерийските групи: Чанище, Орле, Мойно—Морихово, Черничани, Арматусъ.

3. Гребена сев. отъ с. Чанище, в. Високо, с. Тополчани.

Пробива на фронта ще се извърши отъ *три* едновременно атаки въ северна посока: едната отъ итал. експедиц. корпусъ (35. дивизия) и други две отъ групата дивизии Черна, а именно:

Лѣва — върху фронта 1050 (téton Epauale), piton Brûlé¹⁾ — въ участъка съ граници, на западъ линията Суходолъ вкл.; Арматусъ изкл.; на изтокъ линията в. piton Brûlé¹⁾ вкл.; Черничани вкл.; съ обща посока на Суходолъ, Путуросъ, Подмолъ. Тази атака ще бѣде прикрита отъ западъ съ една вторична атака върху фронта 1 км. ю.-з. Арматусъ—Влакларъ;

¹⁾ (в. В.).

Централна — върху фронта въ участъка съ граници отъ западъ линията в. piton Rocheux¹⁾ вкл. Мойно—Морихово вкл. и на изтокъ долѣтъ Орле изкл. Обща посока могилоката на Tranchées Rouges²⁾ — в. Бобище—в. Високо;

Дѣсна — върху в. в. Dabitza—Boutchkour³⁾ съ граници отъ западъ долѣтъ Орле (изключено) и отъ изтокъ потока Lozata⁴⁾. Обща посока Маково—Крушевица.

Една *вторична атака* върху окопа San⁵⁾ (съ ограничена целъ) ще прикрива дѣсния флангъ на атаката върху Boutchkour³⁾

Атакитѣ на итал. експ. корпусъ, и групата дивизии Черна ще почнатъ съ единъ ударъ, извършенъ едновременно.

Артилер. подготовка ще почне въ деньтъ J. Удара (шурма) ще се извърши въ деньтъ J+N и въ часъ, който ще бѣде установенъ по-късно отъ командующия AFO, съобразно успѣха на артилер. действие.

Атакуващите ще се утвърдятъ здраво върху завладяните позиции. Тѣ ще изпратятъ напредъ разузнавателни отѣления за да подържатъ допиръ и да заематъ това, което е възможно. Следъ това ще се насочатъ къмъ следните обекти:

Втората непр. позиция по северния брѣгъ на р. Дубица—Бобище—Мусаоба и

Организациите на непр. артилерия.

Артилерийското съдействие ще се извърши споредъ специаленъ планъ. За да се избѣгне издаване на противника момента на атаката (удара), стрелбата си артилерията ще започва едновременно по цѣлия фронтъ и ще се извършва ежедневно, начиная отъ деньтъ J и то съ привидна за атака арт. подготовка. Часътъ на почване артил. подготовка ще се съобщава всѣка вечеръ за другия день, отъ командувашия армията. Въ всѣки дивизионенъ секторъ тя ще се води като такава за действителна атака съ едновременно удължение (напредване на огъня), еднакъвъ темпъ (ритъмъ) и по начинъ, щото всички орджия преди установения часъ (моментъ) въ продължение на 5 минути да стрелятъ непрекъснато. Въ този моментъ стрелбата ще се удължи въ течение на 2—3 минути безъ да се измѣня скоростта и ще *ее изпратятъ нѣколко патрули*.

Ако тогава започне преградната стрелба на противника, да се използва грижливо случая за отбелѣзване празнините въ огъня, следователно най-благоприятните подстъпи за напредване на пехотата; тежката артилерия ще търси да открие батареите, които извършватъ преградната стрелба и които не сѣ били разкрити до тогава.

Въ района на Битоля: 2-а група дивизии ще атакуватъ на една по късна отъ J+N дата: 57 див. — северно отъ Би-

¹⁾ в. 1040 на Дългия гребенъ. ²⁾ в. Fogt или Васковъ. ³⁾ Хаинцелманъ-Тауцъ. ⁴⁾ Между Хаинцелманъ и Миге (Маргара). ⁵⁾ Цезаръ три (Миге).

толя и 156 — Червената стена, и ще настъпят: първата в обща посока Битоля—Прилеп в зоната заключена между: на изток линията Горно Оризари вкл. — Могила вкл. и на запад линията к. 1067 (1.5 клм. с.-и. отъ 1248) вкл., Кукуречани вкл., като се стреми да пробие фронта между к. 1067 и вис. с.-з. отъ Кръклино съ последователни обекти:

Първата непр. позиция между 1067 и Кръклино.

Позицията Кукуречани—Могила.

Позицията Беранци—(Путурсъ).

Позицията кота 1493¹⁾—Тополчани.

1 Шасьорки афр. пех. полкъ ще се приближи до с. Негочани (ю.-з.) готовъ да се насочи къмъ Битоля, или къмъ Завоя на Черна, презъ моста Букри.

Отдълението Преспа и 76. дивизия чрезъ демонстрации ще задържатъ противника.

б) На командуващия I. група дивизии — „Черна“

Кроки № № 7 и 8

Съ оперативната заповѣдъ отъ 23.априлъ командуващия A.F.O. постави на I група дивизии *задачата*:

Съ разполагаемитъ — 16 кол. див., 2-а руска бригада, 17 кол. дивизия и тежката артилерия на групата, действайки едновременно и въ връзка съ 35 итал. дивизия на западъ и съ 1-а сръбска армия на изтокъ, въ деня J + N въ часа H, да атакува германо-българскитъ позиции въ Завоя на Черна, имайки за ось посоката в. в. Бобище—Високо—Бѣли каменъ.

Командуващия групата съ инструкциитъ си отъ 10 и 22. априлъ и съ обща подготв. заповѣдъ отъ 29. IV. и инструкция къмъ нея, установи следния *планъ*:

16 кол. дивизия въ часътъ H ще атакува фронта piton Rocheux, piton Jaune, Tranchées Rouges до точка 309, съ задача:

Да овладѣе съ първия скокъ всички съпротиви на противника включително и вторитъ линии.

Да се устрои солидно върху гребена р. Rocheux, р. Jaune по начинъ, че да прикрива за следнитъ моменти лѣвия флангъ на I. група дивизии.

Да продължи движението по гребена на северъ въ посока на Бобище, като използва незабавно разстройството на противника.

Да достигне възможно най-бързо гребена Муса оба, Бобище. Участъка между 309 и р. Орле да не се атакува. Той ще бжде обезвреденъ съ артилер. огънь.

Лѣвата бригада ще атакува между piton Rocheux и piton Jaune включително. Действието ѝ ще обхване въ дѣсно до точка 319, съ единъ батальонъ на дѣсната бригада, като:

¹⁾ 12 клм. западно отъ Тополчани

Овладѣе неприятел. отбранителни организации между горнитъ две точки.

Прикрива лѣвия флангъ на атаката водена отъ дѣсната бригада.

Напредне къмъ Мойно Морихово, съ огледъ да се свърже съ италианцитъ, чиято атака е насочена на северъ, съ източна граница: западно отъ piton Rocheux, запад. крайна на Мойно-Морихово, запад. крайна на с. Лопатница.

Дѣсната бригада (безъ батальона, който ще атакува с. и. отъ р. Jaune поменатъ по-горе) ще атакува право на северъ, отначало Tranchées-Rouges, после веднага грѣбнака Бобище Високо.

Тази атака е най-важната, върху нея е построенъ цѣлия маньовъръ и тя най-много ще улесни непредването на атакитъ отъ лѣво и отъ дѣсно.

2-а руска бригада въ часътъ H ще атакува и овладѣе носътъ Wilhelm¹⁾ — носъ Ferdinand²⁾ следъ което използвайки изненадата надъ противника, веднага ще напредне на северъ и овладѣе гребена Ventchisté (réduit Wilhelm, réduit Ferdinand, réduit Boris)³⁾. Сжщевременно следващитъ по петитъ на ударнитъ войски, вълни ще започнатъ разпространението си по първата завладяна линия окопи (двойна), отъ Nez Wilhelm до Орле на западъ и отъ Nez Ferdinand до дола Lozata на изтокъ—за връзка съ съседнитъ дивизии (16 колон. и 2-а рус. бриг.). Отпосле тя ще напредне на северъ съ главни усилия върху гребена на réduit Wilhelm, piton Noir⁴⁾, petite Pointe⁵⁾, le Triangle⁶⁾ и ще достигне линията на този гребенъ—батарея 302 bis⁷⁾, стремейки се да влѣзе въ връзка западно съ 16 кол. дивизия, напредваща къмъ в. Бобище.

17 колон. дивизия въ часътъ H ще атакува и овладѣе окопа San⁸⁾ между издатыка на окопа l'Inn и A₆ т. е. на широчината на единъ батальонъ. Веднага следъ това ще напредне и овладѣе: сев. западно окопитъ⁹⁾ P₄, P₉, P₁₀ и P₆, P₇, P₈ бат. 302¹⁰⁾ и източно A₉—A₁₂. Щомъ ги заеме, ще се затвърди добре съ фронтъ на северъ и на изтокъ, съ задача

¹⁾ Дабица.

²⁾ Хаинцелманъ.

³⁾ Вододѣла на р. Маковка и р. Дубица, отъ Орле до в. Миге.

⁴⁾ в. Мителъ (срѣдна).

⁵⁾ 1 клм. с. з. Мителъ.

⁶⁾ 800 м. сев. отъ в. Мителъ.

⁷⁾ Непоср. сев. р. Дубица.

⁸⁾ C₃ (Миге).

⁹⁾ в. 802—500 м. сев. отъ C₃.

¹⁰⁾ 500 м. сев. C₃ — минохв.

да прикрива дѣсния флангъ на атакуващата 2-а руска бригада, като:

Заеме този опасенъ за руската атака издаденъ пунктъ и Господствува надъ началото на дола Магара и това на дола, който минава презъ P_5 , P_6 .

Едновременно съ това следващитѣ, по петитѣ на ударната вълна линии, ще започнатъ разширението на успѣха въ първата неприятелска линия на западъ, къмъ дола Lozara за съединение съ руситѣ и на изтокъ до A_{12} .

Останалата частъ на дивизията ще бжде готова да се възползува отъ всѣко колебание забелязано у противника, а единия полкъ отъ дѣсната бригада, сутринта на атаката ще се намира около Бърникъ, за насочване къмъ лѣвия флангъ.

Всѣка атака ще бжде проведена до край, безъ задна мисль и безъ да се чака напредването на съседа. Преди тръгването да се правятъ разпореждания за сигурността на фланговетѣ, ако нѣкоя отъ съседнитѣ атаки напредва по-бавно отъ нея.

Поради недостига на артилерията въ 16 кол. дивизия, *тежката далекобойна артилерия на I група дивизии* ще съдействува за разрушенията на частта отъ окопитѣ заключени между пѣтя Маково, Мойно-Морихово и р. Орле; тя ще получава заповѣди за този случай направо отъ командувашия I група дивизии. Сжщата артилерия, обаче, за да изпълни добре своята задача за противоартилер. борба (контъръ батареи), въ деня на атаката, необходимо е да може да провѣри даннитѣ сутринта на този день.

Следователно, въ деня на атаката, тази артилерия ще преустанови своята стрелба за разрушение върху гореказанитѣ окопи, които трѣбва да бждатъ бити съ полската артилерия на 16 кол. дивизия и руската бригада по планъ, който ще изработи своевременно к-ция I гр. дивизии.

Артилерийската подготовка, почваща въ деня J, ще продължи вѣроятно 3 дни. Презъ този периодъ артилер. огнь ще се води съ еднаква сила по цѣлия фронтъ, презъ едни и сжщи часове на деня. Тѣ ще бждатъ установени отъ командувашия I гр. дивизии. Презъ нощта съ бавна и продължителна стрелба ще се прѣчи на противника да възстановява извършенитѣ разрушения. Бързината на стрелбата за артил. подготовка ще бжде еднаква; да не се усилва въ моментитѣ, които предшествоватъ атаката, иначе противника би узналъ момента на атаката (удара).

Командуващитѣ артилер. групи и батареи, които ще извършатъ артил. подготовка, ще се срещнатъ на команднитѣ мѣста съ пехотнитѣ командири, на които ще съдействуватъ, за да узнаятъ отъ последнитѣ тѣхнитѣ желания.

Командиритѣ на пехотнитѣ части, назначени за атаката, ще донесатъ писмено, щомъ разрушенията бждатъ постигнати.

Тѣзи донесения ще се препратятъ на командувашия I група дивизии.

Артилерийската стрелба ще бжде добре управлявана и произведена съ най-голѣма точностъ.

Презъ време на артил. подготовка, въ часоветѣ, които ще бждатъ установени отъ командувашия I гр. дивизии, огня ще бжде пренасянъ (удѣлжаванъ) върху линиитѣ на подрѣжкитѣ и вторитѣ линии на противника и веднага ще бждатъ изпратени патрули къмъ първитѣ линии на сжщия, съ цель:

Да се установи състоянието на разрушенията.

Да помисли противника, че момента на атаката е настѣпилъ, за да го предизвика да започне преградната стрелба и така да разкрие всичкигѣ си батареи. Въ сжщото време артилер. наблюдатели да бдятъ зорко, а едно достатъчно количество самолети ще се намѣрятъ надъ неприят. артилер. позиции, за да откриятъ всички стрелящи батареи.

Плановѣтъ за атака на командиритѣ на дивизии и на 2-а руска бригада, както и тѣзи за артилер. подготовка ще се представятъ на к-ция I гр. дивизии на 25. априль преди пладне.

в) На 35. италианска дивизия (итал. експед. корпусъ)

Кроки №№ 7 и 2

Задачата на дивизията поставена отъ А. F. O. (инстр. отъ 28.III. и опер. запов. отъ 23. IV.) се свеждаше въ извършване едновременно и въ тѣсна връзка съ съседната (на изтокъ) 16 колон. дивизия, атаката на непр. позиции между *piton Brûlé*¹⁾ (включ.) и *piton A (Collier)*²⁾ вкл. и завладяване последователнитѣ непр. съпротиви въ обща посока на Суходолъ—Путурось—Подмолъ.

Тази главна атака ще бжде придружена съ друга второстепенна, въ участъка между Влакларъ и контъръ форса О³⁾.

Планъ на действие: Съ опер. заповѣдъ отъ 24. априль командира 35. итал. дивизия разпореждаше:

Дивизията ще почне атаката въ единъ и сжщи часъ (заедно съ тази на I гр. дивизия)чрезъ едновременно ударъ.

Подготовката (арт.) на сжщата ще започне въ деньтъ J, а удара въ J+N и въ часъ опредѣленъ отъ А. F. O., съобразно резултатитѣ на артил. подготовка.

Всѣка атака ще се изкара до край, безъ да се чака напредване на съседа, за коего ще се взиматъ предварителни мѣрки отъ всѣка атакуваща частъ, за осигуряване фланговетѣ, въ случайтъ когато страничнитѣ части ще напредватъ по-

¹⁾ в. В.

²⁾ ю. ю.и. отъ Арматусъ (т. е. T. éraule).

³⁾ 1 клм. ю.-з. Арматусъ.

бавно отъ колкото ще е нужно. Впоследствие дивизионния резервъ ще се насочи върху участъка, където пробива ще успѣе въ по-голямъ размѣръ.

Атакующитѣ части ще се затвърдятъ здраво върху завладянитѣ позиции и ще държатъ непрекъснатъ допиръ съ противника, изпращайки напредъ разузнавателни отдѣления. Тѣ, колкото е възможно по-рано, ще започнатъ атаката на втората непр. позиция и на артилер. групировки, находящи се въ зоната за действие на дивизията: линията окопи на Мусаоба и артилер. позиции Черничани.

Атаката ще се извърши при следната группировка и частни задачи:

Бригадата Иврея: 162 и 161 п. п.—на фронта р. Rocheux —р. А (изключени). Точки за проникване: piton Brûlé, отъ изтокъ и отъ западъ; между 1050 и р. А₁ (изключ.).

Бригадата Сицилия: 61 и 62 п. п.—на фронта отъ р. А₁ (вкл.) до р. Черна. Точки за пробивъ: въ уч. А₁ (вкл.), р. А (Collier) вкл. и въ участъка между Влакларъ и контръ форта О.

Дветѣ бригади въ нощта срещу J+N, заедно съ приданенитѣ имъ части ще застанатъ въ строй за атака. Раздѣлителната имъ линия е означена въ инструкцията. Бригаднитѣ резерви ще се възползватъ отъ успѣхитѣ, въ благоприятнитѣ моменти за напредване.

Бригадата Калиари — дивиз. резервъ: 64 и 63 п. п. ще застанатъ: 64 съ 2 батальона въ заеманото (най-изнесено) мѣсто, като въ с. с. Суходолъ и Орѣхово ще се заематъ разузнавателни квартири; и 63 п. п. съ 2 батальона и к-ра на п. въ Суходолъ и 1 батальонъ въ изнесеното заемано мѣсто.

Общата посока на дивизията (Суходолъ, Путурсосъ, Подмолъ) ще се следва отъ 61 п. п.

Артилерия (огневи планъ).

а) *За арт. подготовка:*

Разрушение окопитѣ и телени мрежи:

Група Willain: склоноветѣ и р. Brûlé,

склоноветѣ на к. 1050:	2 п. бат.	—8 п. ор.
" Moutier: отъ А ₁ до точка А2	" "	—8 " "
" Reichemberg: фронта Влакларъ—контръ форта О	1 1/2 " "	—6 " "
" Antoni: отъ т. 1050 до А	2 бат. 155 С	—6 т. к. ор.
" Aymar: р. Brûlé	2 " "	120 L—6 т. д. ор.
" Suché: линията на А-тата	2 " "	—6 " "
" Boissière: областъта на Влакларъ	2 " "	—4 " "

Всичко 44 орджия на фронтъ 2 1/2 клм., или на орджие 60 метра.

Неутрализация — ще се прѣчи на движението къмъ окопитѣ и се държатъ подъ огънь по заднитѣ окопи и наблюдателни мѣста:

28-а пл. група: piton Brûlé	2 пл. бат. 8 пл. ор.
16-а пл. група: отъ р. Brûlé до к. 1050	2 " " 8 " "
18-а пл. група: кота 1050	2 " " 8 " "
20-а пл. група: линията на А	2 " " 8 " "
Гр. Moutier: линията на А до Контръ форта О (вкл.)	1 пол. " 4 " "
Гр. Reichemberg: отъ Контръ форта О изкл. до Добромиръ	1 1/2 " 6 " "

Всичко 42 орджия на фронтъ 3 клм. или на орджие 70 м.

Останалитѣ 120 мм. батар. ще се използватъ за противвоарт. борба.

Минохвъргачкитѣ находящи се въ разпореждане на пех. бригади:

200-а батар. итал. 240 мм.	р. Brûlé	2/3 бат. 4 теж. мхв.
114-а " фран. 58 мм.		1/3 " 4 леки мх.
80-а " итал. 240 мм.	к. 1050—А ₁ изкл.	2/3 " 4 теж. мхв.
114-а " фран. 58 мм.		1/3 " 4 леки мх.
Взводове итал. 58 мм.	А ₁ (вкл.)—А (Collier) вкл.	2/3 " 9 леки мх.
200-а и 80-а итал. 240 мм.		2/3 " 4 теж. мхв.
114-а батар. фран. 58 мм.	Влакларъ—О.	1/3 " 4 леки мх.
80-а " итал. 240 мм.		1/3 " 2 теж. мхв.
Взводове итал. 58 мм.		1/3 " 3 леки мх.

Всичко 38 минохвърг. на фронтъ 3 клм. или на минохвърг. 80 м.

Или по сжия фронтъ общо на 1 орджие и минохвъргачка 25 метра.

б) *За съдействие презъ атаката.*

На 162 п. п.:

гр. Wilain (2 пол. бат.), гр.	
Moutier 1 пол. бат. подържа	12 пол. ор.
гр. Antoni (2 т. бат. 155 С)	6 т. к. ор.
28-а пл. гр. (2 пл. бат.), 16 пл. гр. (2 пл. б.),	
18-а пл. гр. (2 пл. б.) подържа	24 пл. ор.

или всичко 42 орджия.

На 61 п. п.: гр. Moutier (2 пол. бат.) подържа 8 пол. ор.

На 62 п. п.: гр. Reichemberg (3 пол. бат.)

придруж. атак. върху Влакларъ

—Контръ форта О 12 пол. ор.

в) *За артилер. борба*

гр. Aymar (2 т. дѣл. бат. 120 L), гр. Suché

(2 т. дѣл. бат. 120 L), гр. Boissière (1 т.

дѣл. бат. 120 L) 16 т. дѣл. ор.

Осигурителният мърки предвиждаха артилерийската стрелба в деня $J+N$ да се води така, щото да не издаде мѣстото и момента на удара, за което начинае отъ денѣтъ J , въ часѣтъ H на удара, който ще се установи отъ командувачия $A.F.O.$, ще се стреля ежедневно така, че бързината и разпредѣлението на огъня да бѣде съвършено еднаква съ тази, която ще предшествува удара на пехотата в деня $J+N$.

Минохвъргачкитѣ ще участвуватъ въ стрелбата, въ днитѣ предшествуващи денѣтъ $J+N$, но ще запазятъ за последния едно по-големо количество мини, за разрушение въ последния часъ на действието.

Освенъ това, предниятъ денъ на $J+N$, стрелбата за привидна подготовка на удара ще бѣде удѣлжена и пехотата ще изпрати патрули къмъ противника, около една рота съ цель:

Да провѣри състоянието на проходите въ отбранителнитѣ построики.

Да предизвика артилер. противодействие за разкритие неприятелскитѣ батареи.

Да се видятъ отъ пехотата празднинитѣ на непр. артилерийски огънь.

Презъ нощта ще се поддържа бавна и продължителна стрелба, за да се пречи на противника да поправа направенитѣ проходи въ телената мрежа и разрушенията на собствената артилерия.

Когато това вече ще бѣде направено, к-ритѣ на групитѣ и на батареитѣ, натоварени съ подготовка на атаката ще придружаватъ съ огънь и съ бързо движение ще следватъ атакуващитѣ колони, като се намиратъ до командиритѣ на пехотнитѣ подѣления, които ще подкрепятъ и влѣзатъ въ разбирателство съ тѣхъ на самото мѣсто.

Командиритѣ на атакуващитѣ части ще донасятъ всѣки денъ за резултатитѣ отъ стрелбата на артилерията за разрушение.

Съ стрелба отъ картечници и пушки пехотата ще пречи на нощнитѣ поправки телената мрежа.

Армейската артилерия евентуално ще вземе участие върху възложения на дивизията фронтъ.

Пионеритѣ въ нощта срещу $J+N$ ще бждатъ: 72-а р. — къмъ 161 п. п.; 8-а р. — къмъ 162 п. п. въ Орѣхово; 86-а р. — къмъ 162 п. п. въ Суходолъ; 65-а р. — Иарашокъ въ разпор. на к-ра дивизията. Тѣ ще бждатъ използвани за поставяне въ готовност за отбрана завладѣнитѣ отъ пехотата позиции.

Въздухоплаване: 47-а ескадрила ще бѣде въ услуга на артилерията за регулиране на стрелбата. Единъ самолетъ за придружаване пехотата, ще следи напредването на частитѣ въ движение, снабденъ съ бомби за действие срещу непр. части и съпротиви. Командно мѣсто — западния Trident. За службитѣ, връзкитѣ и разузнав. — частни заповѣди.

г) На 16. французка колон. дивизия

Кроки № № 7, 8, 2.

Поставената ѝ отъ к-ция I гр. дивизи *задача* гласеше:

Въ часѣтъ H , съ единъ скокъ дивизията ще атакува и овладѣе съпротивитѣ отъ първа и втора линия на фронта р. Rocheux—Tranchées Rouges до точка 309. Утвърдявайки се солидно върху гребена ще прикрива лѣвия флангъ на първа група дивизии и използвайки разстройството на противника незабавно ще продължи движението си на северъ къмъ Бобище, за да овладѣе гребена Муса оба—Бобище. Участъкътъ т. 309., увр. Орле не ще се атакува.

За изпълнение на тази задача к-ра на дивизията имаше предъ видъ следния *планъ на действие*¹⁾:

Дивизията ще атакува фронта piton Rocheux вкл. Dernier piton вкл., съ линии за овладяване:

Съпротивитѣ отъ първата позиция.

Село Мойно-Морихово, le Pif, съ непр. съпротиви отъ 2-а линия.

Гребенътъ на западъ отъ в. Бобище—в. Бобище и Село Лопатница, в. Високо.

Въ сѣдство и едновременно въ тѣсна връзка съ дивизията ще атакуватъ:

35 итал. дивизия — въ участъка р. Brûle, в. 1050, като следъ това ще напредне на северъ съ източна граница: зап. Piton Rocheux. зап. край на с. Мойно-Морихово и на Лопатница и

2-а руска бригада—въ участъка Dabitz-Boutchkour, следъ което ще напредне и последователно овладѣе линията nids des Corbeaux—Reduit Boris и по-на северъ, съ главни усилия по гребена piton Noir, Petit Point — le Triangle.

Атаката ще се извърши по бригадно (бригадитѣ въ една линия), съ граница между тѣхъ, линията: т. 325, т. 100 м. западно отъ piton des Italiens, по следния начинъ:

4-а п. кол. бригада (отъ лѣво) ще овладѣе р. Rocheux и р. Jaune и всички съпротиви между точки 325 и 367 и ще прикрива лѣвия флангъ на 32 п. кол. бригада. Следъ това ще напредне къмъ Мойно-Морихово въ връзка съ италианцитѣ и завладѣе това село. За цельта:

8 кол. полкъ (отъ лѣво) ще атакува съ 2 батальона въ първа линия и единъ въ резервъ, на фронта 349—367. Следъ преодоляване съпротивитѣ между горнитѣ точки, ще се затвърди съ фронтъ на северъ и западъ, като изпрати части до военния гребенъ, а сжщо и специално отдѣление ще назначи за свръзка съ италианцитѣ. Щомъ успѣе атаката, този

¹⁾ Съгласно общитѣ подготов. заповѣди отъ 25. IV. и 1. V.

полкът ще се устрои съ огледъ за действие къмъ друга точка на фронта.

4 п. кол. полкът (отдѣсно) ще атакува съ 2 батальона въ първа линия и 1 въ резервъ на фронта 349, 325. Следъ завладяване съпротивитѣ между тѣзи две точки, ще настѣпи къмъ Мойно-Морихово, което ще заеме, свързвайки се: на лѣво съ италианцитѣ (35 див.), или съ 8-и кол. полкът, въ случай че италианцитѣ не ще напреднатъ достатъчно и на дѣсно съ 32 п. кол. бригада.

32 п. кол. бригада (безъ 2 батальона и щаба на 38 п. п.) на която се пада главната задача, ще атакува право на северъ, като овладѣе tranchées Rouges, а веднага следъ това ще напредне по грѣбнака на Бобище—Високо. За целта:

37 п. кол. полкът ще извърши атаката съ 2 батальона въ първа линия и 1 батал. въ резервъ. Лѣвиятъ батальонъ ще овладѣе фронта 325, 319, вкл., следъ което ще напредне на с. з. съ огледъ да прикрива лѣвия флангъ на бригадата, свързвайки се съ частитѣ които напредватъ къмъ Мойно-Морихово. Дѣсниятъ батальонъ ще овладѣе фронта 319, 309 вкл. и преминавайки непр. окопи ще очисти сѣщитѣ чакъ до потока Орле.

Напредването отпосле ще продължи въ северна посока съ подкрепата на полковия и бригаденъ резервъ и при последователни обекти:

le Pif и

в. Бобище — гребена западно, къмъ Муса оба.

Връзка ще се търси: на западъ съ италианцитѣ (при тръгване) сев. отъ района Мойно-Морихово, и на изтокъ съ руситѣ въ района на с. Орле и le Triangle.

Атаката на 32 кол. бригада, следъ започването ѝ ще се подхранва отъ двата резервни батальони, а следъ това отъ образуванитѣ чрезъ отегляне отъ 4 п. п. и особено отъ 8 п. п., резерви, ако италианцитѣ позволятъ.

38 кол. полкът (безъ 1 батал.) — *Дивизионенъ резервъ*: щаба и единъ батальонъ въ доловѣтъ на около 2 клм. ю.ю.з. отъ Маково и единъ батальонъ на 100 м. ю.-з. отъ K. 1309 (Smetch).

Артилерийската подготовка на атаката ще почне въ денъ J и ще трае вѣроятно 3 дни. Тя ще се извърши споредъ плана за действие на сѣщата.

Презъ днитѣ J, J+1, J+2 ще се разрушатъ отбранителнитѣ постройки и образуватъ проходи въ телената мрежа, като артил. командири ще наблюдаватъ на мѣстността пехотнитѣ части, на които ще съдействуватъ, озовавайки се на исканията на последнитѣ.

Донесенията за направенитѣ разрушения отъ артилерията, пех. части ще изпращатъ къмъ 20 ч., въ щаба на дивизията ежедневно.

Презъ артил. подготовка, въ установенитѣ часове, стрелбата ще бѣде удѣлжена и ще се изпратятъ патрули за проверка разрушенията и предизвикване артилер. преградни огнестрѣлности, съ целъ да се узнаятъ празднинитѣ му, презъ които при извършване удара ще трѣбва да минатъ атакуванитѣ части.

Заемането изходнитѣ мѣста за удара отъ частитѣ вкл. и дивизионния резервъ ще стане въ нощта на J+2 срещу J+3, а до тогава въ окопитѣ ще се държатъ необходимитѣ за отбрана единици и за довършване окопнитѣ работи.

Ударътъ ще се извърши въ деня J+3, въ установения отъ командването часъ, безъ сигналъ, по свѣрени часовници. За скриване близостта му, огневата система на артилерията за непосредствена подкрепа на пехотата, ще бѣде положена въ последнитѣ часове на артилер. подготовка, а силата на огъня, постепено доведена до желаното напрежение. Огневата преграда върху неприятелскитѣ окопи ще се задържи на мѣстото си до момента, когато пехотата ще доближи до окопитѣ. Удѣлжението на стрелбата ще стане едновременно отъ всички батареи.

Нѣкои пехотни командири ще могатъ да поискатъ подвижна огнева преграда (валякъ) предъ фронта за чистене при тръгване въ часътъ H, въ съмнителнитѣ зони предъ атакуванитѣ окопи.

Напушането изходнитѣ линии ще бѣде едновременно, като навлизането въ неприятел. окопи стане изненадано, т. е. следъ последнитѣ изстрели на артилерията.

Чистенето на окопитѣ — отъ специални подѣления, придружени съ картечници, които ще заематъ последователно неприятелскитѣ линии, преминати при атаката и то така, че всѣкога да има заети точки назадъ, за отбрана и спиране противника при негова контръ атака.

Лична среща между артил. командири (на групи и батареи) и к-ритѣ на атакуванитѣ части (най-малко съ дружинни) ще се устрои съ целъ да се осигури съгласие въ действието между пехота и артилерия и уговорятъ подробноститѣ на напредването.

Командира на артилерията въ дивизията ще отстрани празднинитѣ въ артилер. огънь. Презъ време на атаката ще се обстрелватъ главнитѣ пѣтища на противника и вѣроятнитѣ зони за събиране на войски.

За организиране завладѣния теренъ, 4 п. бригада ще се устрои здраво върху него, като употреби строго необходимитѣ сръдства, съ огледъ да се образува резервъ за употребление въ друга посока. Патрулитѣ ще се тласнатъ напредъ, за да държатъ допиръ съ противника и да извършатъ необходимото разузнаване за командването.

За подържане напредването на 32 п. бригада ще се предвиди необходимото преместване на планинските батареи, за да следват отблизу атаката и я подкрепят от новите им позиции при заемане линията Муса оба—Бобище.

Пионерната рота ще отдели по едно отделение за всеки полк от 4 кол. бригада за да организира завладяната позиция, а единът взвод за 32 п. бригада.

Означаването достигнатите линии от предните пехотни части е задължително и ще се извършва с бенгалски огнестрелни (ракети) и то в момента щом обекта бъде достигнат. Освен това такива огнестрелни ще се палят върху всяка първа линия в деня J+3 в 19 часа и J+4 — в 7 часа.

За връзките — отделен план, а за снабдяване и отвоз — инструкция.

д) На 2 п. руска бригада.

Креки № № 7, 8, 2.

Съ опер. заповед от 23. април и инструкция от 30. с. м., к-рът на бригадата разпореждаше:

Съюзните войски ще започнат офанзива в деня и часът които допълнително ще бъдат съобщени.

17 колон. дивизия в дясно, ще атакува и прикрива дясния фланг на бригадата, а 16 кол. дивиз. в ляво ще атакува и настъпва по билото на Селечка.

Бригадата с един силен и бръз удар ще отхвърли противника от вис. Boutchkour и Dabitza и веднага след това използвайки изненадата ще продължи напредването на север за да овладее гребена Ventchiste в участъка reduit Boris — reduit Wilhelm (включени).

3 п. руски полк (2 батал. и 1 окопна батарея — 6 ор.) ще атакува между потока Lozata и линията Repaire Ferdinand (вкл.), reduit Ferdinand (вкл.) в обща посока piton Noir, като овладее гребена Ventchiste от Selle de Ferdinand до reduit Ferdinand (вкл.) и осигури връзката с 17 кол. дивизия.

4 п. руски полк (3 батал.) ще атакува западно от 3 п. п., в обща посока на piton d'Orlé*) като овладее гребена Ventchiste от reduit Wilhelm до потока Orlé и осигури левия фланг на бригадата.

Бригаден резерв — 1 батальон от 3 руски полка ще напредне по долът Stara Makovska към Repaire de Ferdinand.

С овладяване гребена Ventchiste, полковете ще се организират върху него и в случай на успех веднага ще

*) Petit Point.

продължат преследването за да се завладее с. Орле, piton Orlé¹⁾, piton Noir.

Удара върху 1-а линия ще бъде предшествуван от тридневно бомбардиране на неприятелските окопи и ще се извърши по изработения план, в допълнително определен час.

През бомбардировката ще се извършат привидни (пробни) атаки, чрез изпратени разузнавачи и чрез удължаване и сжасяване артил. стрелба, за узнаване празнините на непр. артилер. огън и за заблуждаване противника за истинския момент на удара.

На войниците ще се внуши да не викат „ура“ при тръгването и навлизане в непр. позиция и след това. Така ще закъснее преградния огън, разширението по окопите ще стане лесно и по-сигурно ще се приближат резервите.

За разширение по фланговете и обезпечаване сжичите, както и на тила, специално назначените подделения, снабдени с голямо количество ръчни бомби, предшествувани от огъня на специални батареи (според плана на артил. огън) ще се разпрострат бързо на дясно, като се изчисти окоп Radoslavoff и Selle de Ferdinand, до тяхното съединение, близу до потока Lozata, с подделенията на 17 кол. дивизия и на ляво за изчистване системата окопи към р. Орле, до района на Bouton de la Manchette включително и до съединение им с подделенията на 16 дивизия, в дола на р. Орле.

Специални подделения в 3-а линия — чистачи на окопи — ще осигурят тила им от възможни нападения от тази страна, изходящи от убежищата на противника.

Главната задача на полковете в деня на атаката ще бъде използвайки смущението в противника при първия удар и преди да се съвземе, чрез стремглаво движение, да се доберат до гребена Ventchiste, да го организират и отблъснат възможните контръ-атаки (но не и върху Boutchkour и Dabitza). Така ще се избягнат и големите загуби от непр. артилерия, която ще бъде затруднена да развие точна стрелба.

Крайната цел ще бъде овладяване гребена на батарея № 302 bis, р. Noir, р. Orlé, le Triangle (за 3 п. п. батар. 302 — р. Noir вкл. и връзка с 17 кол. дивизия в Дубица и за 4 п. п. — р. Orlé¹⁾), като изнесе подделения на le Triangle и връзка с 16 див. в дола Орле)

За връзка при всеки к-ръ на батальон от 1-а линия ще се намира по един французки офицер, с подоф. наблюдател за съответната група 75 мм. пол. орджия, снабден с телефон, ракети и светлинни апарати, с назначение да наблюдава участъка и действията на батальона и своевременно да съобщава за преместване артил. огън.

¹⁾ Petit point.

Връзката: между полковете и артил. групи с телефонъ и свѣтлови апарати; между полковете и к-ра на бригадата (н. м. Каменна чука) телефонъ и свѣтл. апарати, като всички линии ще бждатъ двойни.

а) На 17. колонна дивизия

Кроки №№ 7, 8, 2

Поставената на к-ра на 17 колон. дивизия *задача* се свеждаше:

Дивизията ще атакува и овладѣе окопа Sap и северно до батар. 302, съ огледъ да запази дѣсния флангъ на атакуващата по на западъ 2-а руска бригада, като се затвърди съ фронтъ на изтокъ.

Сжия съ оп. заповѣдь отъ 30. априлъ бѣ установилъ следния *планъ* на действие.

33 п. кол. бригада:

56 п. кол. полкъ съ 2 батальона въ първа линия тръгвайки въ часътъ *H* отъ носътъ Briant ще извърши атаката на окопа Sap отъ T_6 до A_6 , а третия батальонъ, разположенъ въ сборнитъ мѣста и закрития на Briant, готовъ да подхранва тази атака върху линията на *P. P.* и заеме западната висока частъ на Magaga, като държи връзка съ руситъ къмъ потока Lozata.

54 п. кол. полкъ — за маневриране (резервъ на бригадата)—единъ батальонъ ще заеме изходнитъ окопи, отъ които съ фланговъ огънь ще усигури руската атака върху Boutchkou и другитъ два батальона първоначално разположени сев. отъ Tumba Rapesch*), въ готовностъ да овладѣе окопа la Vistule и Theiss, или да се насочи задъ челния батальонъ или пъкъ да поддържа лѣвия флангъ на французката атака, за да реализира по-тѣсно сътрудничество съ руситъ. Напредването на този полкъ ще се извърши по долътъ Noir въ колони по два и по дола на изтокъ отъ Tumba.

34 п. кол. бригада — заема изходнитъ позиции съ 1-и п. п., готова да се възползува отъ всѣко колебание въ непр. позиции, като ако е възможно заеме окопитъ на Vistule и на Theiss, разширявайки направения пробивъ. За тази целъ, презъ време на артилер. подготовка тя ще неутрализира срещулежащитъ ѝ непр. окопи съ огънь и изпращане патрули и ще спира евентуалнитъ контръ атаки на противника. Ще бжде готова по допълнителна заповѣдь да заеме 1-та неприятелска линия, пжтеката презъ Dubitz и атакува позицията при Чанище, като другиятъ ѝ полкъ—3-и—може да бжде поставенъ въ нейно разположение.

*) Т. № 10 (сев. отъ Рапешъ).

Дивизионниятъ резервъ — 3 пех. кол. полкъ отъ линията Rapesch-Briant въ деня $J+2$ ще застане съ единъ батальонъ въ ниската долина на Mokovska, единъ батальонъ въ Черна и единъ батальонъ въ бивака 1 клм. и с. и. отъ Briant, съ огледъ бързо да изпрати своитъ елементи въ лѣвата частъ на зоната за действие на дивизията и продължи манювъра отатъкъ l'Echelle, като се окопае за да затвърди дѣсното руско крило. Този полкъ може да бжде употребенъ и на източния край на дивизионния участъкъ, поради това ще се разузнаятъ пжтищата водящи на северъ, северо-изтокъ и северо-западъ. При заставането си въ резервъ командира на полка ще изпрати при командира на дивизията едно свѣрзочно отдѣление. *Пионерната полурота* въ деня $J+2$ ще се събере при Col du Gog (южния склонъ) и другата полурота ще се даде на 33 кол. бригада въ деня *J*.

Дивизионната артилерия ще подготви, поддържа и придружава атаката на пехотата, неутрализира неатакувания фронтъ и бие неприятелскитъ батареи, доколкото е възможно.

Артилерийската подготовка ще започне въ деня *J* и ще трае три дни. Тя трѣбва да се води съ еднаква сила по цѣлия фронтъ презъ еднаквитъ часове на тритъ дни, които часове ще бждатъ установени отъ к-ция I гр. дивизии и при неизмѣняема бързина, особено презъ момента на удара. Нощемъ съ бавна, но продължителна стрелба ще се пречи на противника да поправя разрушенията.

Командиритъ на групитъ и батареитъ ще се срещнатъ съ к-ритъ на пехотнитъ единици, на които ще съдействуватъ, на самитъ имъ командни мѣста, а последнитъ ще имъ изложатъ исканията си.

Командиритъ на атакуващитъ пехотни единици ежедневно презъ днитъ следъ *J* ще донасятъ писмено къмъ 14 часътъ за извършенитъ разрушения.

Артилерийската стрелба ще се води съ най-голѣма точностъ. Въ опредѣленитъ по-късно часове тя ще се удължи и пренесе върху линията на поддръжкитъ и следващитъ задъ тѣхъ; пехотата ще изпрати патрули до първитъ неприятелски линии, съ целъ:

Да провѣри степенъта на разрушенията.

Да помисли противника, че е настѣпилъ момента на атаката (удара), за да започне огневитъ си прегради и разкрие всичкитъ си батареи. За този моментъ всички артил. наблюдатели и самолетитъ, които ще бждатъ надъ неприятелскитъ линии ще следятъ и отбележатъ батареитъ, които ще противодействуватъ.

Разрушенията на непр. окопи ще се извършатъ:

58 м./м. оковни оржидия върху линията *A* отъ деня *J* и презъ всичкото време, когато артил. огънь ще е въ пълна сила по цѣлия фронтъ на дивизията.

155 С орждия — върху линията Р.

120 L (една батарея от теж. артил. на I гр. дивизии на полковник Докенъ) ще съдействува за разрушенията пред лъвия фланг на дивизията.

Полкът от 33 п. кол. бригада, назначен да извърши атаката и изтеглен на почивка и обучение ще заеме изходните си мѣста през нощта J+1 срещу J+2, като денът J+2 ще използва за изучаване терена.

За осигуряване успѣха: атаката ще почне едновременно без задна мисъл и без да се чака напредването на съседа, тъй като сж взети мѣрки за сигурността на фланговет — съ специални подѣления и патрули за бой и съ картечници въ изходните окопи.

54 п. кол. полкът ще изпрати бойни патрули към междината на 17 кол. дивизия и руската бригада, за влизане въ допиръ съ последната. Последният ще нахълтат въ окопа Iпп на запад от I₆, когато артилерията ще спре стрелбата върху него и когато атаката съ бомби ще напредне северно от първата непр. линия.

Първата атакуваща линия (56 п. п.) ще задмине линията I₆ A₆ и ще се хвърли върху убежищата A₉—A₁₂. Тя ще бѣде последвана по пети от чистачи на окопи за I₆—A₆, за осигуряване тила имъ.

Когато първата вълна тръгне към линията на убежищата A₉—A₁₂ една специална вълна ще се понесе въ атака на линията на Р. Р., задъ която ще вървят чистачи на окопи.

Атакуващата вълна ще върви въ артилер. огънь, следвайки прѣсканията отблизу.

Артилерията ще стреля върху линията на Р. Р. и по фланговетъ и до часътъ H+30.

Когато атаката ще напредва към Р. Р., ще се почне разширение на добититъ успѣхи върху 1-а линия и организиране злавладѣния теренъ. Към дѣсния флангъ това разширение ще стане въ необходимата дълбочина за устройване здраво съ фронтъ на изтокъ, за да се противопостави на всѣка атака идяща от изтокъ и североизтокъ. На лѣво разширението ще цели съединение съ руситъ до дола Lozata. Поради това артилерията ще бие окопа Iпп и тила му от I₆ чакъ до Lozata, съ последовни странични премѣствания огъня от изтокъ към западъ и следъ всѣко премѣстване, пехотата, сигнализирайки съ флагчета, ще означава челото на своето надредване съ бомби и последователно ще овладява окопа до дола Lozata, западно от който артилерията не бива да стреля.

Назначени отнапредъ разузнавателни патрули ще предупреждават за срещнатитъ неизвестни съпротиви, непр. батареи и пр.

Събирането на батальона от изходнитъ окопи на носа Briant ще стане безъ да се бърза, по указание на командира на бригадата.

Пионеритъ (1/2 р.) дадени на 33 п. кол. бригада ще съединятъ окопа Sap съ изходния, съ помощта на единъ ходъ, който ще мине скалата François—Joseph. Втори ходъ ще се направи щомъ стане възможно, за да се създаде единъ път за отиване и другъ за връщане. Командира на бригадата, отнапредъ и на мѣстото ще покаже на пионеритъ работата която ще се извърши.

Командни мѣста:

На дивизията и на дивиз. артилерия Col de garvan, после Tumba de Brnik.

На к-ра 33 кол. б-риг. Djouror glass после Tumba Rapesch

На к-ра 34 " " н. м. 800 сев. отъ Brnik, после на укреплението Baudelaire.

Премѣстването на команд. мѣста ще се предизвестява по телефона.

Второ (изнесено) ком. мѣсто на див.—1500 клм. ю. и. отъ Маково.

За връзките — частна заповѣдъ. Командира на 33 кол. бригада ще разпореда да се придадатъ къмъ атакуващитъ части 1—2 оптически поста, куриери и T. S. F. (безжиченъ телеф.). По 1 отдѣление за връзка (1 оф. и 2 куриери) ще се изпратятъ отъ щаба на 17 див. при командира на 2-а руска бригада и при този на 4 п. руска бригада, източно отъ Черна. Сжщия (33 бр.) ще назначи едно отдѣление за връзка съ офицеръ, за да следи напредването на дѣсното руско крило и уведомява к-ра на бригадата.

ж) Тежка артил. на I група дивизии и армейска дълга тежка артилерия.

Дългата тежка артилерия ще съдействува на 16 дивизия за разрушенията въ частта отъ фронта между пжтеката Маково—Мойно-Морихово и р. Орле. Това участие ще спре въ деня на атаката, за да може сжщата да се употреби за противартил. борба. Ще направи неудържимъ фронта между могилата на Tranchées Rouges и потока Орле, които ще бѣдатъ бити отъ 6 полски (75 мм.) и 5 тежки (4—120 мм. и 1—155) орждия и ще продължатъ действието 15 минути следъ тръгване въ ударъ.

з) На 11. колониялна дивизия—резервъ на A.F.O.

Съ частна заповѣдъ отъ 26 IV на A.F.O., на к-щия дивизията се постави *задача* — последната да се събере на 29 априль въ зоната Сливница, Чегелъ, Скорчивиръ, въ готовностъ да се

премѣсти въ посока на Орѣхово, Гола Чука¹⁾, Бърникъ, като има 1 пехотенъ полкъ въ авангардъ²⁾ къмъ Чегелъ, другитѣ 2 по висотитѣ сев. отъ Черна и артилерията (пл. група) въ центъра. Снабдителнитѣ ѝ служби — западно отъ Сливница.

и) На 30 колон. дивизия (резервъ на главноком. генералъ Сарай)

Въ денѣтъ J+1 (6 май) ще се изнесе отъ Екши су къмъ Живойна и Крушоградъ.

IX. Артилерийската подготовка на атаката и разузнавателни действия на франко-италианскитѣ войски въ Завоя на Черна (5—8. май вкл.) Противодействие на Германо-българскитѣ 302 дивизия и 22 п. герм.-бълг. бригада (отъ 61 кор.)

По-важни събития на останалия макед. фронтъ презъ сѣщото време

Кроки № № 2 и 3

5. май

Командувачия A.F.O., съ заповѣдь отъ 1 май, опредѣли денѣтъ J — началото на артилер. подготовка, 5. май.

Преминалата въ рѣдки единични изстрели на 4. срещу 5 нощъ, бѣ последвана отъ утрото на 5. май, при ясно небе, тихо и топло време.

Точно въ 6 ч. сутринѣта, цѣлата артилерия на франко-италианскитѣ дивизии въ Завоя на Черна, едновременно, по обширния фронтъ отъ 1050 до в. Миге, започна силна бомбардировка на Германо-българскитѣ позиции. Единъ секторъ отъ около 12¹/₂ клм.³⁾ бѣ обхванатъ отъ силенъ артилер. огънь. Въ бомбардировката участвуваха 91 батареи (372 орждия и тежки минохвъргачки), чийто изстрели бѣха насочени по първитѣ линии, заслонитѣ на бойцитѣ, батареитѣ и резервитѣ. Отмѣрения по скоростъ, и точенъ огънь, при нѣколкократни прекъсвания продължи презъ цѣлия денъ, като от време на време се удължаваше отъ преднитѣ къмъ по-заднитѣ окопи и резервитѣ. Поради спокойната атмосфера, позицията бѣ обложена съ единъ мжчно пронизаемъ облакъ отъ димъ и прахъ, който се простираше надъ цѣлия засѣгнатъ отъ изстрелитѣ фронтъ.

¹⁾ Кроки № 7 — 2¹/₂ клм. сев. к. 1212.

²⁾ Предна охрана.

³⁾ По права линия 10 клм.

Участъкъ на 302 герм.-българ. дивизия

Артилерийския и миненъ огънь обхващаше К. 1050, в. В., Дългия гребенъ (тежки мини), Щабната и Васкова в., батареитѣ сев. 1050 и около Мойно-Морихово. По-късно той се разпрострѣ и къмъ в. 1020, 1/9 дружина, по останалия участъкъ на 9 п. п. и лѣвата (IV) дружина на 27 п. п. като издадения окопъ „Несторовъ“ се поражаваше съ мини. Въ с. Юмерлеръ падаха 120 м.м. снаряди.

Въ 6 ч. 30 м. щаба на дивизията заповѣда усилен бойна готовность.

Въ участъка на 2/2. пех. бригада, между 7 и 11 ч. 30 м. артилер. огънь на нѣколко пжти се обрѣщаше въ барабаненъ. По позицията на 27 п. п. падаха снаряди отъ 1 тежка, 5—6 полски батареи и 2 тежки минохвъргачки и то предимно по втората линия окопи, а тази на 9 п. п., особено източната — I дружина, се обстрелваше отъ множество тежки и леки батареи. Стрелбата на фр.-итал. артилерия тукъ се наблюдаваше отъ два привързани балони около с. Рибарци. Силата на този огънь бѣ особено голѣма между 15 и 16 часѣтъ, но къмъ 18 ч. почти затихна. Съ промѣнлива скоростъ артил. бомбардировка продължи до къмъ 23 ч., следъ което презъ нощѣта се замѣни отъ рѣдки артилер. изстрели.

Въ този денъ италианската пехота не прояви дейность, но франко-италианскитѣ батареи въ бригадният участъкъ изстреляха повече отъ 10,000 разни снаряди. Българската пехота остана въ 1-а линия окопи (27 п. п.) и въ галериитѣ (9 п. п.).

За противодействие на фр.-италианскитѣ батареи, българската артилерия (запад. арт. група) — 5 батареи — въ участъка на бригадата отъ 6—13 ч. отговаряше съ точенъ, сдържанъ огънь, като, въ зависимостъ отъ ефекта на непр. огънь, биеше последователно първитѣ непр. окопи сев. и южно отъ с. Паралово, тѣзи предъ 27 п. п., 1020 и 1050. Следъ едно значително затишие отъ 15 до 18 ч., тя отново възобнови своето противодействие.

Загубитѣ въ бригадата незначителни: убити 6; ранени — оф. 1 и войници 22; въ българскитѣ батареи отъ запад. арт. група (5 батр.) — нѣмаше.

Разрушенията по окопитѣ и ходовѣтъ значителни. По-правката имъ се затрудняваше отъ непр. арт. и карт. огънь презъ нощѣта.

Тритѣ полски (отъ 5) батареи изстреляха 1124 снаряда, или срѣдно по около 100 на орждие.

Въ участъка на 201. герм. п. бригада артилерийскитѣ и миненъ огънь обхващаше цѣлия ѝ фронтъ, особено по 1020, 1050 и в. В¹⁾, и трая презъ цѣлия денъ, при промѣнлива сила.

¹⁾ Piton Brâlé.

Неговият ефект бѣ нищоженъ и не се почувствува отъ защитниците, поради стрѣмнитѣ склонове и добритѣ закрития (галерии) по тѣхъ. И тукъ италианската пехота не предприе действия. На френско-италианската артилерия, презъ всичкото време, противодействуваха батареитѣ отъ западната и източна групи на 302. дивизия.

Въ участъка на 3/7 пех. бригада огъня на французката артилерия (58 до 150 м. м. снаряди) бѣ насоченъ по теленитѣ мрежи, пехотни окопи, скривалищата въ 1-а позиция и батареитѣ около с. М. Морихово и къмъ Бобище, съ най-голъма сила по Дългия гребенъ¹⁾ (тежки снаряди и тежки мини), по Щабната висота²⁾ и по Васкова³⁾ (тежки снаряди). Между 9 и 11 ч. той достигна най-голъма сила, обръщайки се на нѣколко пѣти въ барабаненъ. Отъ 11 до 14 часътъ намалѣ, следъ което се засили и продължи до 19 часътъ. Между 19 и 24 часътъ огъня се обърна въ редъкъ безпокоителенъ, главно по позицията, тила и пѣтищата за подвозъ. Французката пехота презъ цѣлия денъ не изпрати разузнавателни патрули. Съ започване непр. артил. огънь, пехотата се изтегли отъ окопитѣ и се прибра въ скривалищата, като въ първата линия остана само наблюдателитѣ. Сжщо така прибраха се въ закритията картечницитѣ и гранатохвъргачкитѣ.

За противодействие, германскитѣ батареи отъ източната група, презъ цѣлия денъ и особено презъ усилената неприят. артилерийска дейность, отговаряха съ разрушителенъ огънь по преднитѣ окопи и батареитѣ.

Загубитѣ въ бригадата (54 п. п.): убити 48 и ранени 61 (най-много загуби на Щабната висота — 4 др.).

Разрушенията засѣгаха телената мрежа, частъ отъ окопитѣ, които бѣха засипани и нѣколко скривалища затрупани и съборени.

За поправката имъ на мръкване се изпратиха отъ бригадната поддръжка по 1 рота на 3., 4. и 2. дружини, които рано на другия денъ се завърнаха на мѣстата си.

Презъ деня къмъ 11 ч. за усиление бригадата се дадохъ отъ дивиз. резервъ 2 роти отъ 42. герм. полкъ, които навечеръ се установиха задъ 3. дружина (сев. Дългия гребенъ), като съ 1 взводъ се засили герм. колоездачна рота.

Командирътъ на бригадата разпореда, при случай, указване целитѣ⁴⁾ за биене отъ артилерията, да става по план-квадратната мрежа.

1) Piton Rocheux.

2) Piton Jaue.

3) Tranchées Rouges.

4) Отъ пехотата.

Дивизионенъ резервъ. Отъ състава му излѣзоха 2 роти отъ 1/42 батальонъ дадени на 3/7 бригада (11 часътъ), а 1/59 батальонъ се премѣсти с. з. отъ Мойно Морихово (при бивака на щаба на 3/7 бригада).

За снабдяване съ бойни припаси, два паркови взвода¹⁾ отъ Прилѣпъ се установиха — единия въ с. Канатларци, а другия въ с. Бонче.

Участъкъ на 22 п. герм.-бълг. бригада (ф. Ройтеръ).

Отъ 6 ч. артилерийски и миненъ огънь се сипѣше върху окопитѣ по в. в. Дабица (2/42 батал.), Хайнцелманъ (2/44 дружина) и Миге (1/44 друж.), а отчасти D (по 3/44 др.). Освенъ това съ 120 м. м. далекобойни орѣдия, французката артилерия биеше батареитѣ сев. отъ р. Дубица и пѣтищата водещи отъ тила къмъ тѣхъ. Необстреляни останаха 3/44 дружина и 28 п. п., т. е. участъцитѣ D₂, D₃, E и F.

Въ 9:30 ч. отъ щаба на 22-а п. бригада бѣ обявена усилената бойна готовность, а къмъ 10:30 ч. полковникъ ф. Ройтеръ пристигна на наблюд. мѣсто — в. Белвю.

Артилерийскиятъ огънь засѣгаше главно първитѣ и втори окопи и теленитѣ мрежи. Съ най-голъма сила чугунения дѣждъ се сипѣше по С₂ (Миге), затова отъ к-ра на участъка се напомни да се внимава особено срещу този пунктъ.

Къмъ 7 ч. бързината на стрелбата по цѣлата обсадена ивица се засили и до 9 ч. на нѣколко пѣти се обръщаше въ барабанна, после се пренасяше въ тила на първитѣ и втори окопи. Следъ малко прекъсване въ 9:40 ч. тя се подѣ наново и до 11:20 ч. на нѣколко пѣти огъня достигаше до барабаненъ, пакъ се пренасяше по близкия тилъ, по резервитѣ въ уврага Дабица, кждето се намираха и конетѣ на картечницитѣ, домак. служби, кухнитѣ на 44 полкъ и др. Следъ 11:30 ч. стрелбата орѣдя; около 14:30 ч. пакъ се поднови, последваха нѣколко прекъсвания и засилвания (между 17 и 18 ч.) и къмъ 18 ч. значително орѣдя. Отъ 21 до 23 ч. тя стана редка — безпокоителна по окопитѣ, ходоветѣ, теленитѣ мрежи и пѣтищата въ тила.

Презъ цѣлиятъ денъ франко-руската пехота не предприе никакви действия.

Артилерийскитѣ командири и наблюдатели отъ българската артилерия въ участъка (ф. Ройтеръ), веднага съ започване бомбардировката на позициитѣ, се озоваха на своитѣ наблюдателни мѣста и въоръжени съ наблюдателни тръби и бинокли, зорко следѣха затуленитѣ съ димъ и пушекъ пехотни окопи на противника.

1) Отъ 8 див. огн. обозъ.

Въ 6:30 ч. командирът на българската артилерия даде заповедъ — на неприятелската бомбардировка да се отговори съ рѣдъкъ разрушителенъ огънь по първитѣ окопи на противника предъ A_3 , B_3 , C_2 , C_3 и D_1 , т. е. тамъ, където френско-руските окопи бѣха най-приближени до германо-българскитѣ и където франц. артилерия стреляше съ най-големъ гъстота. Това бѣха окопитѣ, които се намираха отъ дветѣ страни на точки № № 8, 9, 11 и 12. Съ този противодействащъ, или нападателенъ огънь, се целѣше да се прѣчи на наблюдението, на свободното движение и изобщо да се нанасятъ вреди и разстройватъ връзкитѣ на готвящата се за атака пехота.

Тази стрелба бѣ започната веднага, като огъня бѣ разпредѣленъ по окопитѣ: I група (Русе) по и отъ дветѣ страни на т. 8¹⁾ съ 4/6 и 8/6 батареи, и по т. 9²⁾ (източно) — 3/18 батарея и западно съ 8/18 батарея — последната, отъ II група (Варна). Останалитѣ батареи на II група: по т. т. 6 и 7³⁾ — 2/6 батарея, и по неприятелскитѣ батареи въ района на село Рапешъ съ 3/1 и 5/2 т. гаубични батареи. Германската група по т. 11 и 12 (предъ Дабица) съ 10/3, 3/10 и по непр. батареи около Маково съ 7/2 (т.) и 2/14 (т.). Обаче близката отбрана на участъцитѣ за основенъ преграденъ огънь на тежкитѣ батареи оставаше, при пехотна атака, главната имъ задача. Стрелбата по непр. батареи засѣгна главно батареитѣ: 181, 171, 1706, 191, 190, 180, минохвъргачки задъ т. 8 и следъ това французки резерви сев. отъ с. Рапешъ.

Вследствие донесение, отъ к-ра на зап. полкови участъкъ (42 п.) за групиране и движение въ окопитѣ предъ в. Дабица, по заповѣдъ отъ командира на бълг. артил. на нѣколко пѣти (10 ч., 11 ч.) въ продължение по на 3 минути се произведоха, споредъ плана — огневи нападения съ ураганенъ разрушителенъ огънь („Маково“).

Французката артилерия стреляше, при видимо количествено превъзходство въ орждия и муниции, надъ българо-германската⁴⁾. Докато първата разточителствуваше съ бойнитѣ припаси, втората стреляше разумно, безъ увлѣчение, но не и скъпернически, старайки се да ги запази и изсипе въ изобилие въ решителния моментъ. Изобщо дисциплина и спокойствие излъчваше стрелбата на българската артилерия.

За презъ нощта батареитѣ отъ българската артилерия получиха назначение — съ по едно орджие (дежурно) да водятъ безпокоителна стрелба по тила на противника: пѣтищата Ра-

¹⁾ Предъ C_3 .

²⁾ Предъ B_3 (Хаинцелманъ).

³⁾ Предъ D_1 .

⁴⁾ Само въ участъка C_3 фр. артилерия изстреля повече отъ 3000 снаряда.

пешъ — Бърникъ, Рапешъ — Маково, долината на р. Маковка и по окопитѣ на т. т. № № 8 и 9 (срещу Миге и Хаинцелманъ).

Резултата отъ огъня на франц. артилерия и минохвъргачки, презъ деня, се свеждаше въ разрушение и засипване съ прѣстъ окопитѣ и ходоветѣ въ бититѣ участъци A_3 , B_3 , C_2 , C_3 и D_1 и разкъсване теленитѣ мрежи предъ тѣхъ. Съ огъня на тежкитѣ далекобойни батареи неуспѣшно бѣха стреляни (наблизу и въ страни) 8/6 и 4/6 батареи, но успѣшно бѣ засѣгната 3/18 батарея, чийто 2 годни гаубици къмъ 16 ч. бѣха подбити отъ близки попадания и станаха негодни за стрелба, а малко по-късно отъ изстрелитѣ се подпалиха зарядитѣ и снарядитѣ при орждията и въ предницитѣ, следствие на което прислугата, която бѣ изтеглена въ запасната позиция (16 ч. 30), бѣ повърната, а нѣкои смѣлчаци¹⁾ съ рискъ се спустнаха подъ изстрелитѣ, да заливатъ съ вода горящитѣ въ предницитѣ кошници. Сжщо така попадна подъ силенъ арт. огънь 2/14 герм. т. гауб. батарея, западно, до 3/18. По-слабо бѣха засѣгнати 5/2 и 7/2 (германска) батарея (възвода при Чанище). Съвсемъ небезпокоени останаха артил. наблюдателни мѣста.

Появилитѣ се въ 18^{1/2} ч. герм. самолети, надъ позициитѣ и батареитѣ на французитѣ, заставиха последнитѣ за известно време да спратъ огъня си, а презъ деня германски летци атакуваха балонитѣ при с. Рибарци и запалиха единия отъ тѣхъ.

За възстановяване разрушенията, вечерята командирът на 1/2 п. бригада изпрати една полурота отъ пионерната рота при в. Асенъ, въ участъцитѣ В и С (2/44 и 1/44 др.), които съ помощта на пехотнитѣ подържки извършиха поправкитѣ.

Загубитѣ презъ деня въ 1/2 п. бригада възлизаха: въ 44 п. п. убити 25, ранени 44; въ 28 п. п. убити 1, ранени 3; въ бълг. артилерия ранени 1.

Изстреляни²⁾ бойни припаси: 2761 снар. отъ 7 батареи (отъ 28 ор.) или срѣдно на орджие 100 снаряди, срещу единъ фронтъ отъ 3^{1/2} клм.

За следния день³⁾ бълг. батареи разполагаха общо съ 28 годни орждия (отъ всички 32) и 16,900 снаряди или срѣдно на батарея 2100 снаряди.

Духът на защитницитѣ оставаше отличенъ. Тѣ задоволително бѣха запазени въ закритията си, оставайки въ първитѣ окопи само наблюдателитѣ. Тѣ чувствуваха задъ себе си закрилата на малобройната, но бдителна и дейна артилерия, готова въ всѣки моментъ да се намѣси решително, щомъ противника се понесе въ атака.

¹⁾ Канд. подоф. Тодоръ Добревъ.

²⁾ До 12 часа презъ деня.

³⁾ Сведения къмъ 12 ч. презъ деня.

По разпореждане на к-ритъ бълг. артилерия и на германската група, 3/18 и 2/14 (герм.) батареи, които презъ деня бѣха успѣшно намѣрени и силно поражавани, вечерята напустнаха бойнитѣ си позиции, между р. Дубица и в. Българска, и презъ нощта се премѣстиха на нови такива, сѣверно отъ в. Белвю, кждето се окопаха. Тритѣ не с. с. орждия отъ 8/18 10-5 гауб. батарея, поради липса на снаряди се изтеглиха сжщо и изпратиха къмъ гара Трояци.

За снабдяване съ арт. бойни припаси, презъ нощта се привлѣкоха всички обозни кола на батареитѣ.

Корпусенъ резервъ

Съ запов. по корпуса, въ 16 ч. 30 м., 1/8 артил. отдѣление съ 1. и 3. батареи се дадохъ въ разпореждане на к-ра 302. п. дивизия, а въ 19 ч. 11/8 артилер. отдѣление съ 2., 5. и 6. батареи (безъ 1 взводъ отъ 2-а бат., който остана противовъздушенъ въ с. Дуня въ разпор. на корпуса) на участъка Ройтеръ (22. гер.-бълг. бригада). 4/8 батарея оставаше въ разпор. на корпуса — на бивакъ въ с. Подмолъ.

Още сжщото време опредѣленитѣ за усиление батареи влѣзоха въ подчинение на съответнитѣ к-ри и вечерята, водени отъ водачи на западната и източна артилерийски групи отъ 302. див., до полунощъ заеха позиции: въ 302. дивизия — 1/8. батарея — запасната (позиция) на 2/18. батарея (2 клм. ю. з. отъ с. Путурось, задъ участъка на 2/2. п. бригада) въ оперативно подчинение на к-ра на 1/18. артил. отдѣление (зап. арт. гр.); 3/8. батар. на 500 м. сев.-изт. отъ с. Мойно-Морихово, задъ участъка на 3/7. п. бригада, въ подчинение на източната арт. група, и въ уч. Ройтеръ — 11/8. арт. отд. (1/2 2., 5. и 6. батареи), въ подчинение на к-ра българската артилерия — запаснитѣ (позиции) на 2/6., 8/6. и 4/6. батареи.

Армейски резервъ

Остана на досегашнитѣ си мѣста: щаба 2/8. п. бригада — мон. Прилепецъ; 12. п. Балкански полкъ, изтеглящъ се отъ позицията сев. отъ Битоля — на бивакъ южно отъ гр. Прилѣпъ, кждето отъ 4. V. се устройваше, и 23. пех. Шипченски полкъ: щаба на полка 1. и 4. др. въ с. Лакъ, 2. др. — с. Чумово и 3. др. — с. Волково.

По останалия Македонски фронтъ

Въ този день английската артилерия поднови артилер. подготовка за атаката на сектора между Дойранъ и Вардаръ.

При групата 122. дивизия, следъ артилер. подготовка, слаби части атакуваха преднитѣ бълг. постове при Дзехово (и. отъ Люмница), като заеха Хаджи Бари Махала.

Въ участъка на 2-а п. дивизия (източно отъ Черна) слабъ артилер. огънь.

6. май

Споредъ плана на командувация A.F.O., артилерийската подготовка на атаката продължи. Сутринята времето облачно и мъгливо; следъ пладне слабъ вѣтъръ и омара въ полето.

Участъкъ на 302. герм.-българ. дивизия

Изтеклата лунна нощъ премина въ рѣдка безпокоителна артилерийска и пехотна стрелба. Въ 6 ч. бомбардировката отъ франко-италианската артилерия, бѣ възобновена съ сжщото разпредѣление и сила, като предния день.

Въ участъка на 2/2. п. бригада, презъ цѣлия день артилерийския огънь отъ тежки и леки орждия бѣ насоченъ предимно по лѣвитѣ участъци — на 9. п. п. (1-а и 2-а др.) и на 27. п. п. — (4. дружина). Срещу 9. п. п., 6 ч. 30 м. арт. огънь се засили, а къмъ 8 ч. 45 м. отдѣлни стрелци отъ 61. италиански полкъ настѣпиха отъ Параловското дере къмъ своитѣ окопи предъ 1-а дружина. По-късно, около 9 ч. 15 м., използвайки силния артилерийски огънь единъ усиленъ патрулъ се насочи срещу лѣвия флангъ на тази дружина, достигна телената мрежа и хвърли нѣколко бомби, но посрещнатъ съ артилер. и пушенъ огънь, той се оттегли. Малко следъ това други три патрула, отъ 9—10 човѣка, настѣпиха срещу дѣсния флангъ на полка (3. др.), но по сжщия начинъ бѣха прогонени. Срещу 27. п. п. къмъ 6 ч. 45 м. артилер. огънь особено по-силенъ бѣ по окопа „Несторовъ“, кждето до 7 ч. 45 м. попаднаха повече отъ 40 тежки мини, а въ 8 ч. 45 м. бѣ прогоненъ единъ италиански патрулъ.

Къмъ 11 ч. артилер. огънь намалъ и затихна, а отъ 13 ч. се засили и продължи съ промѣнлива сила до мръкване. Презъ нощта артилер. и картеченъ огънь безпокоеше защитницитѣ натоварени съ поправки по пехотната позиция.

Общо презъ деня непр. артилерия изстреля не по-малко отъ 10,000 разни снаряди¹⁾, които причиниха много разрушения по окопитѣ на 1. и 2. линия и теленитѣ мрежи, които отчасти презъ нощта бѣха отстранени.

Опита на артилерията отъ запад. артилер. група, да обезвреди непр. минохвъргачки предъ 4/27. дружина, не даде резултати. Изобщо въ този день тази артил. група противодействуваше съ разрушителенъ огънь по италианскитѣ окопи предъ 1050, № 1, „паяка“, минохвъргачкитѣ и този предъ 4/27. дружина и преграждаше нападенията на разузнав. отдѣления, които се опитаха да напреднатъ къмъ позицията на бригадата. Защитницитѣ ѝ въ равнината, лишени отъ сигурни

¹⁾ По участъка на 2/2. п. бригада.

закрития за предпазване от силния артилер. огън маневрираха изъ обширната окопна мрежа.

Загуби въ бригадата: убити 2 офицери и 10 войника, ранени 16; контузени 9. Въ батареитъ отъ запад. арт. група — ран. 3 войника.

Изстреляни 2530 снаряда (отъ 4 полски батареи*):—16 ор.), или срѣдно по около 160 на орджие.

Духътъ на бойцитъ високъ.

Въ участъка на 201. герм. бригада неприятелския артилер. и миненъ огънъ, съ промѣнлива сила и прекъсвания, продължи до късно обхващайки главно висотитъ 1020, 1050, В.

Предъ 1020 и 1050 съдействуваха гауб. батареи отъ 1/18 арт. отд. (1-а и 7-а) обсипвайки първитъ непр. окопи, а по останалата частъ и неприятел. артилерия — герм. и българ. батареи отъ източ. арт. група около с. Мойно-Морихово.

Въ участъка на 3/7 п. бригада възобновения отъ 6 ч. непр. арт. огънъ се сипѣше върху цѣлата позиция на бригадата, главно окопитъ и скривалищата, и при промѣнлива скоростъ продължи до тъмно. Къмъ 8 ч. срещу Щабната висота¹⁾ 4 разузнавателни групи отъ по 30—40 човѣка по единично настѣпиха и достигнаха скалитъ на около 400 м. предъ позицията, отъ кждето повече ненапреднаха. По на изтокъ, по Българския долъ²⁾ срещу колоездачната рота други три групи (възводове) сѣщо настѣпиха, но съ пех. и артилер. огънъ бѣха принудени да се повърнатъ назадъ.

Къмъ 11 ч. к-рътъ на 54 п. п. донесе, че скалитъ предъ Щабната висота били препълнени съ французи и поиска артилер. огънъ.

Следъ пладне срещу 14 рота (по западния склонъ на Щабната висота) други 2 разузнавателни групи по 25-30 човѣка настѣпиха, но и тѣ бѣха отблъснати.

Следъ мръкване до полунощ — непр. безпокоителенъ огънъ.

Артилерията отъ източната група, съобразно непр. артилерийска и пехотна дейностъ и по искане на к-ра на бригадата, отговаряше съ разрушителенъ огънъ, главно по Скалистата висота³⁾ и скалитъ предъ Щабната висота, а така сѣщо предприе противоартилер. стрелби.

Загуби: убити оф. 1, войн. 36; ранени оф. 3, войн. 62. Между раненитъ бѣха к-ра 2-а др. кап. Васковъ и к-ра 8-а рота подпор. Стояновъ, който почина отъ ранитъ си.

Дивизионенъ резервъ: 1/59 герман. батальонъ смѣни 3/54 дружина отъ позицията и по Дългия гребенъ. Дружината се

*) За другитъ батареи липсватъ сведения.

1) 4/54 дружина.

2) На пѣтя Мойно-Морихово-Маково.

3) Срещу Щабната висота.

оттегли за бригаденъ резервъ, като застана задъ Щабната висота, а участъка и се придаде къмъ 201 п. бригада.

Вследствие на това к-рътъ на 3/7 бригада назначи общъ началникъ на бригадния резервъ (1/54 и 3/54 др.) подполковникъ Банковски, комуто възложи да вземе мѣрки за изучване пѣтищата къмъ позицията на бригадата за възможни контъратаки. По сѣщитъ съображения за осигуряване владението на Щабната висота, той разпореи отъ бригадния резервъ, по една рота да се постави на двата фланга на дружината, срещу Егерския¹⁾ и Българския долъ. За осигуряване сигналната връзка между пехота и артилерия, която не работеше добре, бригадния командиръ поиска отъ дивизията нейната провѣрка.

Съ 1-а рота отъ бриг. резервъ биде засилена 14/54 рота, предъ видъ голѣмия фронтъ на участъка и и значителнитъ загуби въ последнитъ два дни.

За поправка повредитъ по позицията, които бѣха по-значителни отъ тѣзи на 5-и, отъ бригадния резервъ се дадоха на 4. дружина 2 роти и 1 взводъ на герм. колоездачна рота.

Участъкъ на 22 п. герм.-българ. бригада (ф. Ройтеръ)

Около 1 ч. сутринта пристигнаха и до 4 ч. окончателно заеха опредѣленитъ имъ мѣста: щаба на 2/8 отдѣление и батареитъ отъ сѣщото, назначени да засилятъ малочислената артилерия на участъка. Това отдѣление образува III-а арт. група — „Княжево“ на капитанъ Разсукановъ.

Командирътъ на българ. артилерия разпореи: вмѣсто избранитъ въ края на априлътъ и пристреляни позиции, които не бѣха достатъчно окопани и съ огледъ да се използватъ съществуващитъ връзки, както и за да могатъ неопознатитъ к-ръ на 2/8 отдѣление и батар. командири да иматъ бърза и върна ориентировка върху полесражението презъ време на боя, батареитъ на пристигналото отдѣление: 2., 5. и 6. да заематъ съответно запаснитъ позиции на 2/6, 8/6 и 4/6 батареи, а наблюдателнитъ имъ мѣста: на 2/8 отд. — при това на к-ра I група и на батареитъ, при съответнитъ к-ри на батареи отъ 6. артилер. полкъ.

Новитъ батареи получиха готовитъ данни за стрелба отъ заетитъ позиции. Отъ 5 ч. започна провѣрката имъ и отбѣлѣзване и други точки въ предпозиционната мѣстностъ. На сѣщитъ се опредѣлиха и съобщиха основнитъ зони: за преграденъ огънъ 5/8 предъ II/2 С., 6/8 предъ I/2 D₁ и 2/8²⁾ II/2 D₁ и за разрушителенъ — непр. окопи отъ 2-а линия задъ т. 8.

Бомбардировката отъ фр. артилерия започна въ 6 ч. Въ 7 ч. огъня се засили до барабаненъ, като обхващаше цѣлата окопна система включително скривалищата, ходовѣтъ, землян-

1) На пѣтя Чърничани—Маково

2) 2 орджия,

китѣ, подържките на участъците *A, B, C, D*, а главно *A₃, B₃, C₃* и *D₁*. Въ 8 ч. намалѣ, въ 8:30 се засили, а въ 8:45 достигна максимума. Позицията бѣ обложена съ гъсти облаци отъ димъ и прахъ. Всички връзки изпокжсани. Продължавайки следъ това съ намалена сила, къмъ 14 ч. 50 орѣдя до разрушителенъ, като особено силно се биеше висотата 400 м. сев. отъ Миге (Самуилъ). Между 14 ч. 50 м. и 15 ч. 30 м., поради германска въздухоплав. дейностъ, французката артилерия прекъсна стрѣлбата, следъ което я възобнови, къмъ 16 ч. 30 м. я засили и трая до 18 ч. 30 м., после орѣдя и презъ нощта се превърна въ безпокоителна.

Французки разузнавателни патрули направиха опити за приближаване срещу участъка на 44 п. п. къмъ 9 ч. 40 м., 11 ч. 15 м., 17 ч. 30 м.

Въ този день, на 1/2 п. бригада, отъ к-ра на участъка ф. Ройтеръ се изпратиха 2 роти отъ 146 герм. п. — 5. и 6., за засилване. Въ 22 ч. тѣзи роти пристигнаха въ уврага Дубица и получиха назначение: 5. р. въ полкова поддръжка на 44 п. п.¹⁾ и 6. въ бригадна поддръжка и дветѣ задъ уч. *C₃*. Освенъ това к-ра на съседната 2-а дивизия, следъ като узна положението на бригадата и събра сведения за разполагаемитѣ резерви въ последната, по свой починъ ѝ изпрати една рота (5/47). Последната се даде на 28 п. п., отъ който се иззе 9/28 р., за да се назначи въ бриг. поддръжка, задъ лѣвия флангъ на 44 п. п. (задъ *D₁*).

Засилената българска артилерия²⁾ отъ 6 ч. 30 м. отговори съ енергиченъ нападателенъ огнь: добре наблюдаванъ отмѣренъ разрушителенъ предъ *A₃* — т. 11 и 12 (10/3 герм. 6.), *B₃* — т. 9 (8/18 и 3/18), *C₃* — отъ дветѣ страни на т. № 8, върху първитѣ окопи (8/6 и 4/6) и върху вторитѣ окопи (5/8, 6/8, 2/8), предъ *D₁* — по т. № № 5, 6 и 7 (2/6) и за обезвреждане франц. батареи и минохвъргачки: по № № 171-а, 170-а, 170-б и 181 (3/1 б., по една гаубица за всѣка); по нова бат. изт. отъ Рапешъ (5/2 съ 2 гауб.); с. Маково и № 9 (5/2 съ 2 гауб.); по № 188 (8/18 и 2 гауб.) и по батар. изт. Рапешъ (8/18 съ 2 гауб.).

По-късно, къмъ 9 ч. 45 м. за отбиване едно руско нападение срещу Даблица, отъ всички батареи, въ продължение на 3 минути, се произведе отбранителенъ огнь „Маково“.

Появилитѣ се къмъ 10 ч. германски самолети, които летѣха надъ Рапешъ съ разузнавателна целъ, съ ракетни изстрели посочиха на артилерията мѣстата, околѣ които забелѣ-заха по-значително групиране на резерви. Тѣ, съ своето присѣтстване, принудиха къмъ временно замълчаване франц. батареи.

¹⁾ Замѣсти 11/28 р. която бѣ влята въ 1-а линия на 1/44 др.

²⁾ Съ 10 тѣхъ орджия на 2/8 отд.

Следъ пладне (14 ч.) II арт. група води продължителна стрелба за унищожение минохвъргачкитѣ задъ т. 8 и по окопитѣ на т. № № 9 и 12, а следъ това българ. артилерия, съобразно действията на фр. артилерия, противодействуваше чрезъ огъня си по окопната система и по нѣкои батареи. Освенъ това II арт. група, чрезъ специално изпратения наблюдателъ на в. Белвю, пристреля ненаблюдаемитѣ отъ в. Българска участъци предъ Даблица и Хаинцелманъ, кждето руситѣ често правиха опити да настѣпятъ.

Отъ своя страна германската група води противоартилерийска борба и съдействуваше за отбиване нападенията срещу в. Даблица.

Франц. артилерия употреби много усилия, за да унищожи нѣкои българ. батареи. Така, едно голѣмо количество тежки снаряди бѣха хвърлени по 8/6 батарея, въ резултатъ на което бѣ разрушено едно отъ орджията ѝ.

За презъ нощта, воденето на безпокоителния арт. огнь се възложи на дежурни орджия, отъ батарея по едно: II арт. гр. 3/1 — по № № 11, 12; 5/2 — № 9, 8/18 — пжтя Рапешъ Бърникъ, 2/6 № № 5 и 6; I гр.: 3/18 — № 9, 4/6 — № 18; 8/6 — с. Рапешъ; III гр.: 5/8 — № 8, 6/8 — № 6, 2/8 — долѣтъ Рапешъ. Начало на огъня 21 ч., край 4 ч., при скоростъ на стрелбата — 20 изстрела въ часъ.

Съ благодарствена телеграма до командира на българската артилерия, командирѣтъ на 1/2 п. бригада, възхвалявайки действията на артилериститѣ, завършваше: „Съ своето храбро, хладнокрѣвно държане и безспорно ефикасна стрелба, вчера българ. артилерия въ уч. Ройтеръ държа въ респектъ противниковата артилерия, а днесъ съ мощното си съдействие даде възможностъ на пехотата да отбие предприетото нападение на противника“.

Съобщавайки на артилериститѣ похвалнитѣ думи на бриг. к-ръ, к-рътъ на българ. артилерия правеше следната констатация: „Въ днешния бой измѣрихме силитѣ си съ противника и почувствувахме обща самоувѣреностъ въ себе си, че победата ще бѣде на наша страна. Противникѣтъ употреби най-отчаяни усилия и срѣдства за борба. Издига самолети и балони, за да проникне въ нашето разположение, обаче, разположенитѣ на добре маскирани и закрити позиции батареи, не засегнати отъ ефикасния му огнь, действуваха винаги съ енергична и пластична стрелба. . . . Командиритѣ на групитѣ и батареитѣ проявиха едно надпреварване въ наблюдателната служба и въ готовността да откриватъ огнь по забелязанитѣ цели. . . .“

Загуби въ 1/2 п. бригада: 44. п. п.: убити 25, ранени 38. 28. п. п. ранени 2; въ българ. артил. ранени 5 (5/2—2, 8/6—1, 3/18—1, 4/6—1).

Изстреляни бойни припаси¹⁾ 3570 отъ 10 батареи (33 ор.) или срѣдно по 100 снаряда на орджие. Батареитѣ отъ 2/8. отдѣление, които пристигнаха съ по 400—500 снаряда, заимствуваха отъ бойнитѣ позиции на съседнитѣ полски отъ 6. артилерийски полкъ.

За следния день бълг. артилерия разполагаше на позициитѣ общо съ около 15,000 снаряда или срѣдно по 1,500 на батарея. Попълването презъ нощта 6/7. V. се извърши съ усиленъ подвозъ и съ всички разполагаеми артилер. превозни срѣдства.

Корпусенъ резервъ

23. п. п., който излѣзе отъ армейския резервъ и се даде на корпуса (61.), въ 13 ч. 30 м., отъ района Лакъ, Чумово, Волково трѣгна за Канатларци и вечерята се установи: 1-а, 2-а др. и 1-а карт. рота задъ 2-а отбранителна позиция Муса оба—Бобище, а 11. рота въ с. Добрушево въ разпор. на 302. дивизия; 3-а и 4-а др. и 2-а карт. рота на бивакъ при с. Лопатница. Къмъ полка при последното село се придадоха 2 пион. роти отъ 8-а пион. дружина и 4/8. батарея, която зае позиция ю.-з. отъ с. Подмолъ. На полка и пионеритѣ се възложи укрепяване тази (2-а) позиция.

Армейски резервъ

12. п. п. напустна бивака южно отъ гр. Прилѣпъ и въ 17 ч. се премѣсти на такъвъ при с. Волково (1-а др.), Прилепецъ (2. др.) и Селци (4. др. и 1. кар. р.). 3. др. съ 2 картечници, въ 15 ч. замина за с. Тополчани въ разпореждане 62. корпусъ—3/6. бригада.

По останалия Македонски фронтъ

На фронта гр. 122. фр. дивизия, западно отъ Вардаръ, споредъ плана започна артилер. подготовка съ разрушителенъ огънь по Яребична.

Резервъ на главнокомандувация генер. Сарай

Презъ нощта 6/7., 30. колониална дивизия (2 п. полка, 2 план. и 6 полски батареи), се премѣсти отъ областта на Екшису къмъ тази на с. с. Живойна и Крушоградъ.

7. май

Презъ нощта 6/7. редъкъ безпокоителенъ огънь—артилерийски и картеченъ—отъ дветѣ страни, по позициитѣ и пжтищата, дълбоко въ тила. Сутринята влажно, а отъ 7—9 ч. слабъ дъждъ. Сл. пладне ясно.

¹⁾ Отъ 12 ч. на 5. V. до 12 ч. на 6. V. отъ бълг. батареи.

Участъкъ на 302. герм.-бълг. дивизия

Въ участъка на 2/2. п. бригада артилерийския (и миненъ по „Несторовъ“) огънь започна въ 6 ч. Между 7 ч. 30 м. и 8 ч. 45 м. той се засили до барабаненъ по „Несторовъ“ и съседния участъкъ на 27. п. п. (I. друж.), а 120 мм. орджия биеха с. Юмерлеръ. Отъ 10 ч. 15 м. до 12 ч. артилер. огънь бѣ слабъ, но следъ това, въ 12 ч. 45 м. се поднови, съ по-голъма сила срещу 1-а и 2-а др. отъ 9. п. п. и особено по „Несторовъ“, кждето до 15 ч. 30 м. паднаха повече отъ 80 тежки мини. Около 17 ч., въ отговоръ на засиления огънь на 2/18. артил. отдѣление, франко-италианската артилерия се нахвърли върху позицията на бригадата (I/27. и IV/27. др.) съ необикновено голѣма енергия, въ резултатъ на което всички жични връзки бѣха изпокжсани. Този възмезденъ непр. огънь трая до 18 ч., после намалѣ, а къмъ 20 ч. съвсемъ спрѣ.

Презъ деня по бригадния участъкъ фр.-итал. артилерия изстреля повече отъ 15,000 разни снаряди. Подъ закрилата на този огънь италианската пехота извърши нѣколко нападения съ малки части: предъ пладне срещу 1/27. дружина (срѣд. участъкъ на 27. п.) и 4/27. друж. (Несторовъ), а къмъ 18 ч. два италиански патрула бѣха прогонени съ арт. и пех. огънь, когато настѣпваха срещу „Несторовъ“.

Артилерията отъ западната арт. група при Черничени—Путуросъ (4. пол. и 3. гауб. батареи), чрезъ разрушителенъ и преграденъ огънь съдействуваше за отбиване опититѣ на италианскитѣ патрули да напреднатъ. Въ 16 ч. 40 м. тя предприе огнево нападение по окопа предъ участъцитѣ D и E, а въ 17 ч. 20 м. ново нападение извършиха: II/18. арт. отд. предъ B₂ и C, E и F (южно отъ Паралово), а I/18. по-наизтокъ, кждето споредъ донесение на 9 п. п. имало групиране на италианска пехота. Къмъ 18 ч. 30 м. тази стрелба бѣ свършена.

Вечерята 2 роти отъ бриг. поддръжка се дадоха на 27. п. п. временно за поправка разрушенията, главно на окопа Несторовъ. Въ 20 ч. пристигна II/81. дружина изпратена отъ съседната 1-а дивизия. Тя бѣ назначана въ бригад. поддръжка и се установи въ с. Дедебалъ.

Загуби въ бригадата: 9. п. п. убити 1, ранени 6; 27. п. п. убити 5, ранени 12. Въ артилерията на запад. група—нѣма. Изстреляни 2965 снаряда (отъ 4 полски батареи — 16 орджия), или срѣдно 180 на орджие.

Въ участъка на 201. герм. бригада, отъ 6 ч. силенъ артилер. (и миненъ) огънь по в. 1020, 1050, който съ прекжсване и промѣнлива скоростъ продължи до вечерята. Непр. пехотни части опитаха да напреднатъ къмъ тѣзи висоти и срещу в. B. но съ арт. и пех. огънь бѣха отбити.

Освенъ западната арт. група, на бригадата съдействуваха и батареи отъ източната арт. група.

Въ участъка на 3/7. пех. бригада, безпокоителната непр. артилер. стрелба презъ изтеклата нощъ, твърде попрѣчи за възстановяване разрушенията по позицията отъ предния день. Рано къмъ 1 ч., една французка верига (1 рота) предпазливо, движейки се по увразитѣ, се приближи на 300 м. предъ преднитѣ бойни постове, срещу дѣсния флангъ на IV/54. друж., но съ пехотенъ и артилер. огънь бѣ спрѣна и принудена да залѣгне въ гънкитѣ. На разсѣмване, следъ смѣната ѝ отъ I/59. батальонъ, III/54. дружина зае мѣстото си на бригадна поддръжка при I/54. дружина.

Отъ 6 ч. бомбардировката на франц. артилерия започна съ голѣма сила, по окопитѣ и закритията на които нанесе нови голѣми разрушения и изби много отъ наблюдателитѣ.

Между 8 и 10 ч. презъ време на барабанный огънь, около 2 французки роти, по групички, настѣпиха срещу дѣсния флангъ на IV/54. дружина и стигнаха на 200 кр. отъ позицията. Забелязани навреме отъ уцѣлѣлитѣ наблюдатели, тѣ бѣха посрещнати отъ защитниците съ огънь и принудени да се оттеглятъ, следъ което първитѣ отново се прибраха въ закритията си.

Съ промѣнлива сила непр. артилер. огънь продължи до 12 часътъ; къмъ 14 ч. съвсемъ отслабна, следъ това се засили; къмъ 16 ч. стана барабаненъ обхващайки повече закритията и запазвайки силата си до 18 ч., следъ това до полунощъ бѣ слабъ и се поддържаше по-енергично отъ изминалитѣ нощи.

На мръкване малки французки пехотни групи настѣпиха къмъ скалитѣ предъ II/54. дружина (5-а рота), но съ огънь бѣха прогонени.

Артилерията отъ източ. група презъ всичкото време енергично съдействуваше на отбраната, чрезъ стрелба предъ застрашенитѣ участъци и съ противоартилерийска борба.

Въ 18 ч. 30 м., единъ смѣсенъ германо-български патрулъ отъ IV/54. дружина, съ началникъ подпоручикъ Осфалдъ отъ 1-а картеч. рота на 11 рез. егер. батальонъ, напредна по Българския долъ около 500 м. напредъ, съ задача да установи има ли новоизнесени окопи. Като изпълни успѣшно поръчението, патрула въ 21 ч. се върна и донесе, че долътъ е чистъ.

Презъ нощта 2-а и 4-а рота отъ бриг. поддръжка се изпратиха за поправка разрушенията, а колоездачната рота бѣ засилена съ 1 взводъ отъ I/59 герм. батальонъ. Освенъ това IV/54 друж. бѣ засилена съ 1-а и 3-а роти.

Загуби въ бригадата (54 п. п.) убити 18, ранени 99. Най-много жертви въ IV дружина (надъ 50% отъ всички).

Участъкъ на 22 п. герм. бѣлг.-бригада (ф. Ройтеръ)

Презъ изтеклата нощъ поправкитѣ, за възстановяване разрушенията по позицията, бѣха извършени задоволително, макаръ не напълно.

Отъ 6 ч. бомбардировката на важнитѣ точки отъ позицията А, В, С започна. Къмъ 7 ч. огъня се превърна въ барабаненъ. Французки привързанъ балонъ се дигна въ посока на Чегелския масивъ (к. 1212). Връзкитѣ на артилер. съ преднитѣ наблюдатели бѣха прекъснати. Въ този моментъ, дъждовната мъгла, пушека и дима отъ снарядитѣ се бѣха смѣсили и застилаха позицията съ мжчно проницаема завеса. Слабо въздушно течение, обаче, бавно отнасяше дима на югъ и отъ време на време подигаше завесата. Буднитѣ наблюдатели и артилер. командири забелѣзаха необикновено оживление въ французкитѣ окопи, особено предъ С₂, С₃ и Д₁. Батареитѣ получиха предупреждение да бждатъ готови за бързо противодействие на една атака срещу С. (Цезарь).

Отъ самото начало на неприятелската канонада, тѣ съ точенъ, макаръ и бавенъ разрушителенъ огънь отговориха, като биеха срещнитѣ окопи по известния имъ планъ „Цезарь“, а така сѣщо и нѣкои отъ неприятелскитѣ батареи. Този огънь въ всѣки моментъ отъ нападателенъ можеше да се превърне въ отбранителенъ. Той обхващаше окопитѣ отъ т. 6 до 9 съ най-голѣма гъстота отъ дветѣ страни на т. 8, а 3/1 и 5/2—по окопитѣ на т. 11 и 12 (Дабица).

Артилериститѣ отъ „Българската“ висота, Белвю и западно, внимателно, макаръ и трудно, следѣха движението въ непр. окопи, очаквайки нападение. Въ 7 ч. 30 м. огъня на французкитѣ батареи се измѣсти въ долътъ на р. Дабица и първоначално отъ т. 7, а следъ малко и отъ т. 8 и западно до т. 9 значителни неприятелски вериги се дигнаха отъ окопитѣ и трѣгнаха напредъ. Сѣщевременно далекобойнитѣ фр. батареи насочиха огъня си по наблюдателнитѣ мѣста на Българската в., Белвю, 4/8, 6/8 и на германскитѣ батареи 7/2 и 2/14. Недостигнали още срѣдата на междупозиционното пространство, когато дори заповѣдта „атака Цезарь“ не бѣ достигнала до батареинитѣ командири, първата батарея, която загърмя даде сигнала. Тя бѣ веднага последвана отъ дружината канонада на 9 полски и 2 гаубични батареи (26 ор. отъ 50) само предъ С₂, С₃ и Д₁, кждето на единъ фронтъ отъ 500 м. се сипѣха шрапнели и гранати въ три огненни линии, почвайки отъ теленитѣ мрежи и достигайки до и задъ окопитѣ отъ дветѣ страни на т. 8. Ефекта на тази огненожелѣзна стихия бѣ поразителенъ. Атакуващитѣ вълни бѣха сразени, повърнати и преследвани съ нестихващъ ураганъ. Въ отбиване нападението пехотата неспособна дори да се намѣси, толкова бърза и ефикасна бѣ намѣсата на артилерията.

До 8 ч. предпозиц. поле бѣ очистено, като останаха множество трупове. Отъ 9 ч. 30 м. арт. огънь намаля, а следъ 10 ч. 30 м. само С₃ се обстрелваше съ тежки мини, поради което се възложи на гауб. батареи обезвреждаване на минохвъргачкитѣ задъ т. 8.

Появяването въ 10 ч. 30 м. на германски и въ 11 ч. 30 м. на френски самолети принуди страните към временно спрание на огневата дейност. По сигнализация съ ракети от герм. самолети, българ. артилерия извърши огневи нападения към р. Черна и сев. Репешъ (т. 10, 14, 15 и 1), съ гауб. батареи на II арт. група.

Въ 16 ч. 30 м. стрелбата се поднови и бързо засили до барабанна, като българ. батареи енергично противодействаха по фронта на т. т. 7, 8, 9. Веднага последва пехотно нападение срещу B_3 , $C_{2,3}$, D_1 . Забелязани на време по същия начинъ, както и сутринята, атакуващите вълни бяха сломени, безъ намеса на защитниците.

Къмъ 17 ч. артилер. стрелба се засили по Дабица, а въ 17 ч. 45 м. поисканата съ червени ракети отъ този пунктъ помощъ, бѣ дадена чрезъ огнево нападение „Маково“. Къмъ 18 ч. трети опитъ за атака срещу $C_{2,3}$ и D_1 , също бѣ осуетенъ. Следъ 18 ч. 30 м. артилер. дейностъ замръ, а презъ нощта бѣ само безпокоителна.

Въ този — трети — день на артил. подготовка, българските батареи, не оставяйки безъ внимание непр. такива, енергично противодействаха, а въ решителния моментъ — на удара, всички насочваха огъня си изключително по непр. пехота презъ застрашения участъкъ, чийто разузнавателни ужъ нападения въ тоя день¹⁾ бяха предприети съ по-голямъ замахъ. При това 3/18 батарея успѣ да възпламени бойните припаси на минохвъргачките задъ т. 8 още съ първите си изстрели.

Въ своята дейностъ франц. артилерия съвсемъ слабо засѣгна участъците E и F , но всѣки пътъ предъ удара отправяше изстрелите си къмъ наблюд. мѣста на бълг. артилерия, обаче не успѣ да разстрои службата по тяхъ.

Въ този день, въ 12 ч. 30 м. българ. картечници успѣха да свалятъ единъ фр. самолетъ, който повреденъ слѣзе южно отъ с. Репешъ, а за регулиране стрелбата по ю.-з. склонъ на Дабица, 3/18 батарея използва страничния наблюдател на I арт. група находящъ се на в. Бобище.

За презъ нощта българ. батареи получиха заповѣдъ да подържатъ безпокоителенъ огънь по окопите отъ Дабица до Цезаръ включително и по тила, съ скоростъ 30 изстрела въ часъ, съ начало 24 часа и край 4 ч. на другия день.

Къмъ 11 ч. въ участъка Ройтеръ се яви к-ра на 4/8 батарея, (която излѣзе отъ състава на корпусния резервъ (въ село Подмолъ), а вечерята въ с. Крушевица пристигна и самата батарея. Презъ нощта последната зае посочената ѝ позиция, източно отъ 5/8 батарея, като оперативно се подчини на III арт. група, съ набл. мѣсто на в. Бобище.

¹⁾ На 17 кол дивизия.

Загуби въ 1/2 п. бригада: 44 п. п. — убити 32, ранени 74; 28 п. п. — убити 3, ранени 5. Българ. артилерия — нѣмаше. Изстреляни бойни припаси: 5440 снаряди отъ 10 батареи (34 ор.), или срѣдно на батарея 1500.

* * *

Тридневната бомбардировка отъ франц. артилерия на в. в. Дабица, Хаинцелманъ и Миге, както и предприетите пехотни нападения срещу сжщите въ участъка Ройтеръ, затвърдиха въ пехотното и артилер. командване убеждението, че бждещата решителна атака трѣбва да се очаква именно срещу тяхъ, още повече, че тукъ отстоянието на изходните окопи бѣ най-малко (150—300 крачки). Това положение позволяваше на атакуващия, само съ 1 наскокъ, за 1—2 минути, съ първата си вълна, да завладѣе слабо защитената 1-а линия окопи на отбраната, а следъ това последвана отъ втора и трета, да продължи движението си въ дълбочина на позицията. Всички тѣзи сили неизбѣжно, къмъ началния моментъ на удара, трѣбваше да бждатъ събрани на ограничѣн фронтъ, но въ по-голяма дълбочина изъ първите, втори и трета линия окопи и задъ тяхъ въ сборните мѣста на резервите, предъ A_3 , B_3 , C_3 . Тѣзи съображения налагаха, както нападателя (за противодействие) артилерийски огънь, презъ време на артилер. подготовка, така и отбранителния, презъ време на удара, да бждатъ автоматизирани и организирани не въ една линия, а въ нѣколко (2—3), като засѣгнатъ една площъ съ значителна дълбочина, въ която ще попадне бойния редъ на атакуващия преди и презъ време на удара. Освенъ това преминаването отъ нападателенъ въ отбранителенъ огънь, трѣбваше да се извърши бързо, при една кжса заповѣдъ, по начинъ, че изходните окопи на атакуващия ни за моментъ, да не останатъ безъ огънь и то всѣкога отъ едни сжщи батареи, които трѣбваше да бждатъ освободени отъ други поръчения.

Нападателятъ огънь ще прѣчи на наблюдението и на връзките, ще разстройва атакуващия въ изходните му мѣста, като нанася загуби. Ако той не успѣе да задуши атаката и тя се развие, то отбранителния огънь, ще трѣбва да прегради първата вълна или поне следващите ѝ, за да бждатъ откъснати отъ нея, или приковани въ изходните окопи.

За постигането на тѣзи цели, налагаше се — батареите, които ще стрелятъ разрушителенъ огънь по първите окопи, съ почването на удара да го задържатъ по тяхъ, като го усилятъ до ураганенъ, а останалите, които поражаватъ задните окопи да го оттеглятъ, чрезъ сксяване мѣрниците ѝ и го превърнатъ въ преграденъ.

Схващайки така положението, артилерийското командване сжщата вечеръ представи въ щаба на полковникъ ф. Ройтеръ

Майското сражение ...

за одобрение проектът за огневия планъ за 8. V., изработенъ отъ к-ра на I артил. група капитанъ Дошкиновъ. Този планъ, който бѣ утвърденъ, отреждаше за всѣка група единъ непрекъснатъ участъкъ, който по възможность да се бие съ фронталенъ или фланговъ (не и косъ) огънь, а участъцитъ на батареитъ да се наблюдаватъ добре отъ главнитъ наблюдателни мѣста, и имаше следния видъ:

Нападателенъ (разрушителенъ) огънь Цезарь¹⁾

Въ 1-а линия:

5/2	западно т. 9 (предъ	1/2 B ₃)	окопи	отъ 1-а линия	разруш.
8/18	източно т. 9 (	" II/2 B ₃)	"	"	"
8/6	западно т. 8 (	" I/2 C ₃)	"	"	"
4/6	източно т. 8 (	" II/2 C ₃)	"	"	"
2/6	с.-западно т. 7 (	" I/2 D ₁)	"	"	"
3/18	 т. 8 (	" C ₃)	"	"	"

Въ 2-а линия:

5/8	отъ т. 8 (западно)	окопи	отъ 2-а линия	разруш.
6/8	" " 8 (източно)	"	"	"
4/8	по " 8	"	"	"
2/8	отъ " 7 (западно)	"	"	"

Въ 3-а линия:

3/1 задъ т. 8 окопи отъ 3-а линия и резерви

Отбранителенъ огънь Цезарь²⁾

Заповѣдна формула „атака Цезарь“

Батареитъ отъ 1-а и 3-а линия запазватъ сжщитѣ участъци, както при нападателния, но преминаватъ въ унищожителенъ огънь.

Батареитъ отъ 2-а линия оттеглятъ огъня и минаватъ въ преграденъ, по следния редъ:

3/10	герм. предъ	B ₃
5/8	"	" I/2 C ₃
6/8	"	" II/2 C ₃
4/8	"	" C ₃
2/8	"	" I/2 D ₁

Останалитъ батареи отъ германската група Лобингеръ (6/10, 7/2, 2/14) ще действуватъ споредъ нуждата за отбраната на Дабица и Хаинцелманъ, въ зонитъ си по планъ „Маково“.

Корпусенъ резервъ

Следъ пладне 4/8, батарея и противовъздушния взводъ при с. Дуня излѣзоха отъ състава на корпусния резервъ и презъ но-

¹⁾ Скица № 10.

²⁾ Скица № 11.

щъта заминаха за участъка Ройтеръ, въ чието подчинение бѣха дадени. Сжщитѣ влѣзоха въ състава на III артил. група и заеха опредѣленитъ имъ позиции до полунощъ.

23 п. п. пристѣпи къмъ укрепяване 2-ата отбранителна позиция Мусаоба-Бобище и влѣзе въ подчинение: 1. и 2. др. на 302 див. и 3. и 4. др. на уч. Ройтеръ.

Армейски резервъ

12 п. п. отъ района Волково, Прилепецъ, Селци, получи заповѣдь—на 8. да се премѣсти въ района Маруль, Канатларци, Ерековци и влѣзе въ подчинение на 61 корпусъ.

По останалия Македонски фронтъ

На Битолския секторъ французката артилерия започна стрелбитъ за разрушение.

Армейски резервъ на А.Ф.О.

Презъ нощъта на 7/8, 11 кол. дивизия се премѣсти: единия полкъ (42) въ областъта на в. Гола Чука¹⁾, другия (157) — около Чегелъ, Гнилишъ и третия (2-bis Зуавски) около Пологъ и пжтераздѣла при с. Ивенъ.

При това полка при Гола Чука можеше да бжде употребенъ отъ к-ския групата дивизии, безъ предварителна заповѣдь на команд. армията.

8. май

Резултатитъ отъ тридневната артилер. подготовка на атаката, командуващия А.Ф.О. счете незадоволителна, поради което тя продължи и на 8. май въ духа на даденитъ заповѣди и инструкции. Отъ 6 ч. сжщата започна по досегашното разпределение. Сжщевременно се издигнаха 4 балона: 1 фр. къмъ 1212, други 2 западно и 1 южно отъ Битоля.

Сутринъта добро време, а следъ пладне дъждъ.

Участъкъ на 302. герм.-бълг. дивизия

Въ участъка на 2/2 п. бригада. Отъ 6 ч. 30 м. до 7 ч. 30 м. фр.-итал. артилерия биеше българ. батареи при Черничени, Путуросъ. Следъ 8 ч. артилер. и миненъ огънь бѣ особено силенъ по участъка на I/9. друж. и IV/27., а къмъ 8 ч. 40 м. се засили и по другитъ участъци на бригадата. Въ 9 ч. 20 м. италиански патрули (61. итал. полкъ) напреднаха къмъ II. и III. др. на 9. п. п., но бѣха повърнати съ пехотенъ огънь. Въ 13 ч. 40 м. използувайки силния артил. огънь и прикрити отъ непрогледния облакъ димъ и прахъ, италиански патрули навлѣзоха въ издадения окопъ „Несторовъ“. Малко следъ това 5/18. батарея ги обсипа съ изстрелитъ си, а ударни отдѣле-

¹⁾ в. 1317 (между в. 1378 и в. 1212).

ния на 13/27. рота ги контръ-атакуваха и прогониха. До 17 ч. стрелбата продължи съ намалена сила, като през нощта орбдя.

Поради голъмата активност на италианците срещу 27. п. п., въ 14 ч. цѣлата бригадна подрѣжка (II/27. др.) бѣ дадена на 27. п. п., която вечеръта застана съ 1 рота задъ крайния дѣсенъ флангъ при с. Добромиръ и 3 роти задъ лѣвия — въ уврага „Кириловъ“.

Батареитѣ отъ западната артил. група съдействуваха енергично за отбиване всички пехотни нападения: I/18. арт. отд. съ 1. и 7. батареи предъ к. 1050 и 1020, I/8. б. предъ IV/27. др. и II/18. отд. предъ IV/27. др. и 9. п. п. около Паралово, като бѣха осуетени нѣколко опита за нападение: срещу IV/27. др. въ 9 ч. 20 м.; срещу участъка *H* (9. егер. батальонъ) въ 10 ч.; срещу *G* и *H* въ 10 ч. 20 м.; срещу в. 1020 въ 10 ч. 40 м. Отъ 14 до 15 ч. 30 м. I/18. батарея води продължителна стрелба по една батарея къмъ 761, която съ фланговъ огънь биеше к. 1050 и тилтъ ѝ. Въ 16 ч. 10 м., I/18. арт. отд. произведе огнево нападение по окопитѣ предъ 1050 и 1020.

Загуби въ бригадата: 9. п. п. убити 1, ранени 1; 27. п. п. убити 3, ранени 12. Въ артилерията — българска, убити 1 (7/18. батарея). Възпламенено 1 депо въ 9. п. п. съ много бомби и ракети.

Изстреляни 1570 снаряда отъ 4 батареи (16 ор.) или срѣдно 100 на орджие.

Въ участъка на 201. п. германска бригада. Отъ 8 ч. арт. и миненъ огънь по 1050 и в. В. се водѣше съ голъма интензивност и съ промѣнлива сила продължи до мръкване.

Въ участъка на 3/7. п. бригада. Презъ изтеклата нощъ безпокоителния артилер. огънь по окопитѣ и тила по цѣлия участъкъ на бригадата чувствително прѣчѣше на възстановленията, а срещу гвардейската колоездачна рота французитѣ бѣха построили изнесени напредъ окопи. Отъ 8 ч. 30 м. стрелбата се засили, а между 9 и 10 ч. на нѣколко пѣти тя ставаше барабанна, първоначално по окопитѣ на 14. и 15. рота (западно отъ меридиана на Щабната височина), а следъ това по 16. и 13. рота (източно отъ сѣщия). Пехотни групи отъ 16. кол. дивизия настѣпиха срещу Щабната висота (14. рота), следъ това срещу 13. рота и 8-а рота (II. др.).

Закъснѣлия ненаблюдаванъ преграденъ огънь отъ източната артилер. група прехвърли напредващитѣ групи, но тѣ бѣха посрещнати съ огънь отъ 13. рота, който ги принуди да се оттеглятъ назадъ въ уврага, на 500 м. предъ окопитѣ на „Българската“ седловина. Една група предъ 14. рота бѣ залѣгнала въ скалитѣ. Въ 11 ч. друга група (15—16 човѣка) настѣпи срещу центъра на II/54. др., но бѣ отбита съ пехотенъ огънь. Между 11 и 14 часътъ артилер. огънь насоченъ по окопитѣ и скривалищата бѣ намалѣлъ, но следъ това се за-

сили и къмъ 17 ч. пехотни групи отъ 15—20 човѣка настѣпиха срещу IV. дружина (15. рота), като залѣгнаха на 200 крачки предъ телената мрежа, но обстреляни съ гранатохвъргачкитѣ тѣ се повърнаха. На мръкване малки групички настѣпиха срещу II. дружина и се прикриха въ скалитѣ, на 200 м. отъ окопитѣ на тази дружина.

Вечеръта окопитѣ и ходовѣтѣ на IV. и II. дружина отъ 54. п. п. бѣха почти засипани отъ усилената арт. стрелба. Следъ 20 ч. и презъ нощта безпокоителния огънь бѣ доста оживенъ и попрѣчи на възстановяванията.

За осигуряване седловинитѣ на „Българския долъ“ и тази на Егерския долъ (по пѣтя между в. В. и Дѣлгия гребенъ), кждето по оценка на к-ра на бригадата тежнѣха усилията на 16. колон. дивизия, сѣщия нареди да се дадатъ на IV. дружина 2 роти отъ бригадната подрѣжка, като застанатъ по една срещу тѣзи седловини.

Презъ цѣлия день артилерията отъ източната арт. група енергично съдействуваше за отбиване настѣпващитѣ групи и водѣше противартилер. борба. Честото, обаче, прекъсване връзкитѣ съ наблюдателитѣ въ пехотнитѣ окопи я лишаваше отъ услугитѣ на близкото артилерийско наблюдение, което единствено можеше да я предупреждава за движението на неприятелската пехота и за започване преградна стрелба.

Загуби въ бригадата (54. п. п.): убити 7, ранени 55.

Дивизионенъ резервъ: 1-а и 2-а др. отъ 23. п. п. — укрепяваше 2-а позиция въ сектора на дивизията.

Участъкъ на 22. герм.-бѣлг. бригада (ф. Ройтеръ)

Сутринтъ командирѣтъ на бѣлгар. артилерия направи въ плана на преградния (отбранителенъ) огънь „Маково“ нѣкои поправки, като къмъ този на 4-тѣхъ бѣлгарски и 3 германски батареи придаде останалитѣ 7 батареи и се получи следното разпредѣление за две линии огънь:

Въ 1-а линия	7/2	предъ A_1	преграденъ
	2/14	„ A_2	„
	10/3	„ A_3	„
	4/6, 5/8	„ B_1 1/2 B_2	„
	5/2, 4/8	„ II/2 B_2 , 1/2 B_3	„
	2/6	„ II/2 B_3	„
	8/18	„ C_1 1/2 C_2	„
	8/6	„ II/2 C_2 , 1/2 C_3	„
	6/8, 2/8	„ II/2 C_3 D_1	„
Въ 2-а линия	3/18	по т. 12 унищожителенъ	
	3/1	„ „ 11	„

Къмъ 5 ч. 4/8 батарея и противовъздушния взводъ на 2/8 бѣха готови за откриване огънь.

Въ 5 ч. 30 м. бомбардировката на Дабица, Хаинцелманъ и Миге и по задните линии се възобнови. Подаденитъ червени ракети първоначално отъ Дабица, а следъ това отъ Хаинцелманъ предупредиха за опита на пехотни групи да настъпятъ. Откритиятъ веднага следъ това отбранителенъ огънь „Маково“ попречи на руситъ да проникнатъ въ първитъ окопи.

Следъ едно малко затишие, къмъ 8 ч. 40 м. огъня на фр. артилерия наново се засили до барабаненъ. Цѣлата артилерия въ участъка противодействуваше съ нападателенъ огънь „Маково“, готовъ въ всѣки моментъ да се обърне въ отбранителенъ. Така бѣ отклоненъ и този опитъ за нападение.

Около 9 ч. 40 м. трети опитъ за нападение срещу A_3 , B_3 , C_3 наново бѣ отблъснатъ, обаче срещу C_3 французитъ приближиха окопитъ и бѣха унищожени съ пехотенъ и артилерийски огънь.

Между 10 и 10 ч. 30 м. германски самолети летѣха надъ позициитъ и принудиха французката артилерия да прекрати стрелбата.

Въ 12 ч. и 30 м., следъ силенъ артилер. огънь, една значителна верига (около 1 рота) настъпи откъмъ т. 8 и 7 и частъ отъ нея достигна до скалата предъ т. 8. И този опитъ бѣ отбитъ съ артил. огънь, а залѣгналитъ въ скалата — бѣха унищожени отъ 3/18 гауб. батарея.

Атакуващитъ групи претърпѣха значителни загуби и вѣроятно за това фр. артилерия съ ожесточение се нахвърли по българскитъ позиции и особено върху наблюдателнитъ мѣста на в. Българска, Белвю и по-назападъ, както и по позицията на 8/6 батарея, която продължително бѣ съ 12 см. снаряди.

Следъ пладне, до 16 ч. 30 м. огъня продължи съ промѣнлива сила и въ 18 ч. 45 м. бѣше барабаненъ. Руси и французи настъпиха наново къмъ Дабица, Хаинцелманъ и Миге и пакъ съ артилер. огънь бѣха повърнати. Сжщата участъ имѣ единъ новъ опитъ къмъ 18 ч. и 15 м.

Около 20 ч. артил. огънь намаля, а отъ 22 ч. се замѣни съ безпокоителенъ.

Въ 23 ч. французката артилерия стреля съ газови снаряди по уврага Дубица безъ да причини загуби.

Презъ цѣлия день българската артилерия изобщо разви мощно противодействие, стремейки се да задуши още въ началото му всѣки сериозенъ опитъ за атака.

Къмъ 21 ч. пристигнаха въ участъка на 1/2 п. бригада изпратенитъ отъ к-ра на 2. п. дивизия подкрепления: 1., 3. и 7. роти и 1 картеченъ взводъ отъ 21. п. п., за което се направи следното разпредѣление:

На 44 п. п. се дадоха: 5/146, 6/146 герм. и 7/21 роти,

Въ бригадна подрѣжка: 1/21, 3/21 роти — задъ срѣдата на полка (44).

Презъ нощта II/44. др., която презъ изтеклитъ дни понесе голѣми загуби, получи заповѣдъ да предаде участъка си на III/42. герм. батальонъ и да се оттегли въ резервъ.

Загуби презъ деня въ 1/2. п. бригада: 44. п. п. убити 38, ранени 69, контузени 23, оглушали 4; въ българ. артилерия ранени 1.

Изстреляни бойни припаси: 6900 снаряда отъ 11 батареи (39 ор.) — срѣдно 180 на орджие За следния день българ. батареи разполагаха съ 13,900 снар. или 1390 на батарея.

Бригаденъ (на 22. др.) резервъ: 3/23. др., на която се даде задача да укрепи тилнитъ линии отъ позицията Маргара, (южно отъ р. Дубица, въ 3 ч. 50 м. пристигна на опредѣленото ѝ мѣсто. 4/23. др. продължи укрепяването на Бобище (2-а поз.) и източно.

Корпусенъ резервъ

Щабътъ на 2/8. п. бригада, и 12. п. п. се разположиха въ района Канатларци (2. др.), Ерековци (щаба на полка и 1. др.), Подмолъ (4. др.).

По останалия Македонски фронтъ

Английскитъ войски произведоха нощна атака при Дойранъ. Първоначално атаката имѣ успѣхъ, но контръ-атакуванитъ се оттеглиха съ голѣми загуби (1700 човѣка).

Съгласно плана за сръбскитъ армии, въ 7 ч. започна артилер. подготовка. Презъ нощта 8/9. V., 2-а сръбска армия се намѣси, като Шумадийската дивизия атакува Добро поле.

Решителнитъ атаки на 9. май

Кроки № № 7 и 8

Съ оперативна заповѣдъ отъ 8. май, командующия *A.F.O.* опредѣли денътъ *J+N* за атака въ Завоя на Черна — 9. май. Пехотата ще тръгне въ ударъ въ 6 ч. 30 м. (часътъ *H*), като на командующия Итал. експед. корпусъ (35 див.) и на Групата дивизии се предоставяше да уредятъ продължителността на предварителната артилер. подготовка. За всички ешелони ще се свѣрятъ часовницитъ споредъ официалния часъ.

Следъ неспокойно преминалата на 8/9. нощъ, въ безпокоителна артилерийска и картечна стрелба и въ поправка на причиненитъ разрушения, рано сутринта (4 ч. 30 м.) на 9. V. при ясно и тихо време, франко-италианската артилерия поднови масовия артилерийски огънь по германо-българскитъ позиции въ Завоя на Черна, съ който започваше вече подготов-

ката на решителната атака. Отъ 6 ч. стрелбата се усили до барабанна.

Въ 6 ч. 30 м., когато цѣлата позиция отъ к. 1050 до в. Миге бѣ обвита отъ непроницаемо — гъсти облаци димъ и прахъ, а земята и небосклона се тресѣха отъ екота на 372 фр.-итал. орждия и 130 герм.-български; когато по окопитѣ на защитниците всѣки мигъ се сипѣха, като огнено-желѣзна градушка, не-сметно число снаряди и мини, отъ които едни, високо надъ из-ровената земя, издигаха червено-черни гейзери отъ димъ, прѣстъ и камъни примѣсени съ парчета живо човѣшко месо, а други израстваха изъ плещитѣ на Селечка пл., като красиви, но сѣещи смъртъ и ужасъ, бѣли и сиви хризантеми; въ този мигъ из-стрелитѣ отъ лекитѣ орждия, гаубицитѣ и минохвъргачкитѣ на противника се пренесоха по заднитѣ линии на 1050, В, Дъл-гия гребенъ, Щабна, Васкова, Дабица и по резервитѣ върху южния склонъ на р. Дубица, а тѣзи отъ далекобойнитѣ — по батареитѣ и наблюдателнитѣ мѣста отъ с. Арматусъ до с. Ча-нище. Итало-франко-руската пехота на 4 дивизии, едновременно наизкочи отъ окопитѣ си и въ нѣколко последователни ли-нии тръгна въ ударъ, срещу германо-българскитѣ позиции (на 302. дивизия и участъка фонъ Ройтеръ) — отъ 1050 до в. Ми-ге. За едно кжсо време цѣлата междупозиционна мѣстность, на единъ фронтъ отъ около 11 клм., бѣ опасана отъ една непре-кжсната и внушително дълбока вълна отъ живи хора, въоръ-жени съ бомби, байонети, автомат. пушки и картечници, която се движеше стремително на северъ. За да залѣ засипанитѣ и почти празни предни окопи на отбраната и находящитѣ се въ галериитѣ защитници.

Въ различнитѣ участъци действията се развиха така:

Участъкъ на 302. германо-бълг. дивизия

Презъ нощта отъ 0 ч. 15 м. до 2 ч. 30 м., германскитѣ батареи произведоха газова стрелба по италианскитѣ позиции въ равнината (62. итал. полкъ) на която отъ 1 ч. 30 м. до 3 ч. франко-италианската артилерия отговори съ силна бомбарди-ровка по 1020 и 1050.

Въ сжщото време (1 ч. 30 м.) отъ италианскитѣ окопи, първоначално срещу 1/27 дружина, а следъ това по цѣлия фронтъ на 27 п. п. се появиха газози облаци, задъ които се забелѣза движение на пехотни вериги.

Между защитниците настѣпи смущение, но скоро се око-питиха, поставиха маскитѣ и съ червени ракети бѣ поисканъ преграденъ огънь. Такъвъ веднага последва и настѣпващитѣ бѣха повърнати. Следъ 2 ч. 30 м. настѣпи спокойствие, нару-шавано отъ рѣдка безпокойтелна стрелба отъ дветѣ страни до разсѣмване.

Въ участъка на 2/2 п. бригада и 201 п. герм. бригада, споредъ предварителния планъ, за подготовка на атаката въ 4 ч. 30 м.,

артилерията на 35 итал. дивизия започна бомбардировката на позицитѣ на 2/2 п. бригада (9 п. п. и лѣвия флангъ на 27 п. п.) и на 201 п. бригада, съ най-голѣмо напрѣжение по в. в. 1020, 1050 и В. Постепенно стрелбата се засилваше и между 6 и 6 ч. 30 м. достигна най-голѣма сила, следъ което се пренесе по заднитѣ линии. Подъ закрилата на този огънь, въ 6 ч. 30 м. 35. дивизия започна атаката.

Въ равнината, ю.-и. отъ с. Влакларъ, групи отъ около 30—40 човѣка на 62. итал. полкъ, използвайки гъстата димна завеса върху българ. окопи, настѣпиха срещу 1/27 др. и про-никнаха въ предварително изпразднения по заповѣдъ на к-ра на полка окопъ „Несторовъ“¹⁾. Не много следъ това удар-нитѣ групи на атакуваната дружина, находящи се въ окопитѣ отъ 2-а линия, подъ началството на к-ра 13/27 рота подпору-чикъ Наплатановъ минаха въ контръ-атака, завладяха окопа и заловиха 2 ранени пленници и 3 убити. При това действие ротния командиръ бѣ раненъ.

По-наизтокъ, срещу Арматусъ, къмъ 6 ч. 45 м. малки групи (отъ по 8—10 човѣка) отъ 61. итал. полкъ напреднаха къмъ 1/9 п. дружина, и като достигнаха на 300 крачки предъ теленитѣ мрежи, започнаха да се окопаватъ. Но, обстреляни отъ батареитѣ на 2/18 арт. отд., тѣ бѣха прогонени. Още по-наизтокъ, въ 6 ч. 30 м., 1. и 3. батальонъ отъ 61. итал. полкъ, навлѣзоха и овладѣха първата линия окопи на 9-и гер-ман. егерски батальонъ, между 1020 и 1050 (участъци G и H), безъ да завладѣятъ котитѣ, като преминаха празднинитѣ въ преградния огънь на батареитѣ отъ 2/18 арт. отдѣление, които отбраняваха главно предъ 1020 и 1050.

Ударнитѣ вълни продължиха движението си къмъ 2-а пех. линия, въ която успѣха да проникнатъ, докато защитни-цитѣ — егери се намираха още въ окопитѣ и галериитѣ на се-верния склонъ на 1020 и 1050. Следъ това първитѣ забиха два италиански флага върху завладѣния участъкъ. Обаче за-силения въ този моментъ преграденъ огънь ги откжсна отъ заднитѣ вълни. Командирѣтъ на 3-ия батальонъ майоръ Тонти падна убитъ. Замѣстника му капитанъ Ферати, въ 7 ч. 15 м. донесе чрезъ гължбъ, че една отъ неговитѣ роти достигнала до 2-а непр. линия, но загубитѣ били тежки, поради силния преграденъ огънь и че к. 1050 не била заета отъ 162 п.²⁾, който ималъ много загуби.

Къмъ 7 ч. 40 м., командирѣтъ на 9 егерски батальонъ, майоръ Пикарди, поиска подкрепления отъ съседната 1/9 дружина, каквито веднага му бѣха дадени — 6 пех. отдѣления (1 1/2 взводъ), Въпрѣки силния преграденъ огънь, крѣтъ на полуро-тата, подпоручикъ Гайдаровъ, решително и умѣло поведе отдѣ-

¹⁾ За спестяване лишни загуби и недаване пленници.

²⁾ По-вѣрно 161 п. п.

ленията и скоро, безъ жертви, достигна въ участъка на батальона. Съ появяването имъ, германцитѣ, заемащи галериитѣ въ 3-а линия окопи, се окуражиха, излѣзоха отъ тѣхъ, преминаха въ контръ-атака, като изтласкаха 61. итал. полкъ, който се оттегли въ изходнитѣ си окопи и заловиха 120 пленници отъ 161. итал. полкъ.

Находящитѣ се по-западно, предъ к. 1020 италиянци¹⁾ попаднаха подъ фланговъ картеченъ огънь, поради което сжщо се оттеглиха въ изходнитѣ си мѣста.

Атакуващиятъ кота 1050, 161 итал. полкъ бѣ посрещнатъ съ силенъ преграденъ огънь отъ 1/18 арт. отд. Той, обаче, успѣ да обкржи съ едно отдѣление к. 1050 отъ изтокъ, а съ центъра и лѣвия флангъ достигна и навлѣзе въ първата линия окопи, непосредствено на западъ отъ 1050, но неможа да завладѣе последната.

Сжщиятъ полкъ, следъ една кратка артилерийска, минна и картечна подготовка, бѣ контръ-атакуванъ отъ германцитѣ (гвардейски егери) и бѣ принуденъ да се оттегли въ изходнитѣ си окопи, като понесе голѣми загуби (една цѣла рота остана избита отъ мини въ възврътнатия окопъ).

Все въ сжщия часъ (6 ч. 30 м.) 162. итал. полкъ, подъ силния артилерийски преграденъ огънь на източната арт. група, атакува висотата В., заемана отъ 45. герм. полкъ (1-и батальонъ), достигна теленитѣ мрежи, и отчасти проникна въ В. Тукъ, той бѣ посрещнатъ съ артилерийски и миненъ огънь отъ фронта и съ фланкируващъ картеченъ откъмъ Дългия гребенъ (в. 1040), не заетъ отъ 16. колон. дивизия, следъ което контръ-атакуванъ съ бомби и следъ като понесе много загуби, сжщо така отстъпи въ изходнитѣ си мѣста.

До този моментъ бригадата Иврея (161. и 162. п. п.) имаше вънъ отъ строя 40 офицера и около 1000 войника.

Следъ пълния неуспѣхъ на тази първа решителна атака отъ 35. итал. дивизия, командирътъ на сжщата заповѣда, дето е възможно, напредналитѣ елементи да се затвърдятъ на мѣстата си.

Въ 9 ч. 15 м., командирътъ на дивизията заповѣда атаката да се поднови, при съдействието на дивиз. артилерия. Въ 9 ч. 40 м. настѣплението започна. Слаби части се насочиха срещу двата крайни участъци на 27. п. п., като бѣха отбити съ пехотенъ огънь, а настѣпващитѣ срещу уч. Н и 1050 бѣха отбити съ преградния огънь на 1/18. арт. отдѣление, който навреме бѣ поисканъ съ червени ракети. Следъ 10 ч. 30 м. арт. огънь орѣдя и отъ дветѣ страни.

Въ 11 ч. 50 м., съ нова заповѣдъ, атаката се отложи съ препоръки пакъ, дето е възможно, да се остане на достигна-

¹⁾ Отъ 61. полкъ.

титѣ мѣста, а гдето е необходимо частитѣ могатъ да се върнатъ на изходнитѣ си позиции, въ очакване нови нареждания.

За унищожение на окопалитѣ се, на 300 м. предъ 1/9. дружина (№ 1) италиански пехотни отдѣления, които почнаха да поставятъ телени мрежи, к-рътъ на запад. артилер. група, за 19 часътъ организира огнево нападение съ 3 гаубични батареи (1/18., 7/18. и 4/10.) и 1 полска (1/8.). Задачата бѣ успѣшно изпълнена. Италианцитѣ бѣха унищожени и частъ отстъпиха. Презъ нощта безпокоителенъ огънь отъ дветѣ страни.

Въ края на деня загубитѣ¹⁾ на 35. итал. дивизия достигнаха до 68 офицера и 2149 войника вънъ отъ строя (отъ 10,500 бойци) или 21%, а 1 итал. балонъ при Рибарци бѣ унищоженъ и наблюдателя убитъ,

Италианската и фр. артилерия на дивизията изстреля:

155 мм. С. 1906	снаряда	отъ 6 ор.
120 мм. L. 4284	" (по батареитѣ,	
въ тила и по окопитѣ)	"	30 "
75 мм. 11614	"	36 "
65 мм. 13431	"	32 "
Или всичко 31235	" (безъ миннитѣ и окопни) отъ	
28 батар. (104 ор.)	или срѣдно 300 на орджие.	

Загуби въ 2/2. п. бригада: 9. п. п.—убити офицери 1, войници 10, ранени войници 8; 27. п. п.—убити войници 9, ранени оф. 1, войници 33, контузени 15, или всичко вънъ отъ строя оф. 1, войници 75.

Въ българ. артилерия нѣмаше загуби.

Изстреляни 2858 снаряди (само за 4 полски батареи — 16 ор.) или срѣдно 180 на орджие.

Въ участъка на 3/7. пех. бригада²⁾, силния безпокоителенъ огънь презъ изтеклата нощъ попрѣчи за възстановяване засипанитѣ окопи, ходове и разкжсани телени мрежи.

16. колон. дивизия имаше да атакува частъ отъ 201. герм. бригада III/45. и 1/59. герм. батальонъ и цѣлата 3/7. п. бригада (12 батальона, срещу 6 герм.-български), като нанесе главния ударъ въ посока на грѣбнака на Селечка планина.

Артилер. подготовка започна въ 4 ч. 30 м., а къмъ 5 ч. 30 м. тя се водѣше съ най-голѣма сила. Гъсти облаци димъ и прахъ покриваха М.-Мориховския гребенъ. Почти всички пехотни наблюдатели бѣха избити, ранени и затрупани и навече въ 11/54. дружина.

Въ 6 ч. 4 французски самолети летѣха низко надъ позициитѣ на бригадата, къмъ Шабната висота. Артилер. стрелба продължаваше. Въ 6 ч. 30 м. тя се премѣсти по скривалищата, батареитѣ и резервитѣ. Обвититѣ въ димъ и пушекъ

¹⁾ По официални данни на франц. генер. штабъ.

²⁾ Скица № 12.

висоти: Дълги гребенъ, Щабна и Васкова вече не се виждаха отъ артилер. наблюдателни мѣста. Пушека застилаше и между-позиционната мѣстностъ. Въ този моментъ атакуващитъ вълни на 16. колон. дивизия се дигнаха отъ изнесенитъ и изработени презъ нощта изходни окопи и настѣпиха срещу „Дългия гребенъ“¹⁾, Щабна висота²⁾ и Васкова висота³⁾ (Фогтъ бергъ), въ следния порядъкъ:

8. *колонияленъ полкъ*, съ 2 батал. въ 1-а и 1—въ 2-а линия, срещу Дългия гребенъ, заемащъ отъ III/45. и I/59. герм. батальони отъ 201 п. бригада, проникна въ позицията на I/59. батальонъ, но веднага следъ ржкопашенъ бой бѣ отблъснатъ; а гвардейската колоездачна рота унищожи една група отъ 20 човѣка.

4. *колонияленъ полкъ* съ 2 батал. въ 1-а линия и 1 въ 2-а, срещу Щабната висота (IV/54. др.), като се движеше въ 3 последователни линии, а по деретата въ колона по единъ.

37. *колонияленъ полкъ* съ 2 батал. въ 1-а линия и 1—въ 2-а, срещу Васкова вис. (лѣвия флангъ на IV/54. дружина и главно срещу II/54. др.), движейки се по уврага въ „Българския“ проходъ и по четиритъ му клона, водящи къмъ западната половина на Васкова висота.

38. *колон.* *полкъ* въ дивиз. резервъ — задъ 1378⁴⁾ (единия батальонъ задъ 37. кол. полкъ).

Малцината оцѣляли наблюдатели въ окопитѣ по Щабната висота видѣха масовото настѣпление на 4. колон. полкъ, едва когато последния бѣ приближилъ теленитъ мрежи. Тѣ веднага подадоха тревожния сигналъ — червени ракети. Стоящитъ, въ скривалищата си защитници, бързо изкочиха навънъ, смѣло заеха разрушенитъ окопи и незабавно откриха картеченъ, пущеченъ и бомбовъ огънь. Изненаданитъ французки вериги попаднаха подъ убийственъ огънь, и първата почти унищожена вълна повърна назадъ. Сжщата участъ имѣ и движещата се, на 100 м. по-назадъ, втора вълна, която при отстъплението си повлѣче и третата. Оттеглящата въ безпорядъкъ назадъ маса попадна подъ преградния огънь на батареитъ отъ източната (Мойно-Мориховска) артилерийска група, който гидо-унищожи. Само една малка частъ можа да се добере до окопитѣ

Въ сжщото време, 37. колониал. полкъ, незабелязанъ отъ наблюдателитъ на 2-а дружина, защото всички бѣха избити отъ артил. огънь, невиджанъ отъ артилерията, поради непрогледния пушекъ, навлѣзе почти едновременно въ позицията на

¹⁾ P. Rocheux.

²⁾ Piton Jaune.

³⁾ Tranchées rouges.

⁴⁾ в. Smetch

дружината (5-а и 8-а рота) и движейки се по окопа на 8-а рота (находящъ се непосредствено на изтокъ отъ пжтя Мойно-Морихова—Маково), разпростря се въ източния край на окопа на 13 рота, заемаща низката частъ отъ склона на Щабната висота, до сжщия пжтъ.

Следъ като се настаниха въ окопитѣ и ходоветъ на Васкова висота, французитъ поставиха тамъ картечници и автоматически пушки, насочени къмъ скривалищата и окопа на 8-а рота, отъ който се фланкираше участъка на 13 рота.

Въ този моментъ наблюдателитъ на 13. рота забелѣзаха французитъ въ окопитѣ на Васкова висота и вдигнаха въ тревога близкия пех. взводъ, който веднага откри огънь на лѣво по тѣхъ.

Находящитъ се въ скривалищата си войници отъ 5-а рота, случайно узнаха опасността и потѣхния викъ, последванъ отъ сигнала „обща тревога“, подаденъ отъ дружинния командиръ капитанъ Васковъ, всички бойци отъ дружината съ бомби въ ржце, напуснаха галериитъ и трѣгнаха къмъ висотата, водени отъ командиритъ си. Въ тѣхнитъ редове бѣ дружинния командиръ капитанъ Васковъ, който съ пистолетъ и придруженъ отъ подпоручикъ Марчевъ, поведе ударната команда и 2 взвода отъ 7-а рота.

Цѣлата тази стихия отъ храбреци—едни по ходоветъ, други съвсемъ на открито, се хвърли въ контръ-атака подъ градъ отъ куршуми и бомби.

Започна ожесточенъ ржкопашенъ бой. Още въ първитѣ минути капитанъ Васковъ падна убитъ отъ бомба. Командирътъ на 5-а рота подпоручикъ Григоровъ поведе взвода на подпоручикъ Козничански, като при пристигането си съ „ура“ се хвърлиха въ борбата. Само нѣколко минути по-късно и двамата паднаха сразени въ окопитѣ, безъ да спечелятъ висотата. Боя ставаше все по-жестокъ. Първа картечна рота и карт. взводове на 1., 2. и 3. дружини излѣзоха отъ скривалищата си, поставиха картечницитъ на открито и съ фланговия си огънь се притекоха въ помощъ на борцитѣ, които бѣха решили твърдо — да победятъ или да умратъ до единъ, но да запазятъ висотата, иначе катастрофата би била неизмѣрима.

Навременната имъ намѣса дойде да засили енергията на прииждащитъ подкрепления. Адютанта на дружината, подпоручикъ Матвѣевъ, поведе два взвода отъ дружинната, поддръжка, находяща се на задния гребенъ¹⁾ (600 м. северно). Единия взводъ насочи къмъ дѣсния флангъ на 5-а рота, другия—къмъ лѣвия флангъ на зетия отъ французитъ окопъ на 8-а рота. Последнитъ²⁾ настѣпиха заходяйки на изтокъ, като се опита-

¹⁾ Tranchée Cyrille

²⁾ Французитъ.

ха да се явятъ въ тилъ на бойцитѣ, които продължаваха контръ атаката. Борбата бѣ на животъ и смъртъ. Редника отъ 7-а рота (отъ резерва на 2. др.) Богданъ Дойчиновъ въ тази люта борба достигна окопа на 8. рота и съ две бомби изби прислугата на една френска картечница (4 души), нарами последната и по хода я отнесе назадъ, като я постави за стрелба.

Но смъртъта продължаваше да прибира жертвитѣ. Командирътъ на картеч. взводъ при 2-а др., подпоручикъ Пумпаловъ падна убитъ, а оф. кандидатъ Маневъ тежко раненъ.

По-назападъ, лѣвофланговиятъ взводъ на 13. рота, който фланкираше окопитѣ на 2. дружина, посрещна по-силния противникъ, идващъ отъ югъ и изтокъ, и въ жестока борба съ бомби, ножъ и копачи, унищожи влѣзлитѣ въ окопа двадесетина французи, обърна другитѣ въ бѣгство и ги доунищожи съ картеченъ огънь.

Следъ намѣсата на българскитѣ и германски картечници и успѣха при 13. рота, победата на Васкова висота, решително и бързо се наклони въ полза на българитѣ. Въ окопитѣ, изъ теленитѣ мрежи и подъ тѣхъ лежѣха много французки трупове.

Най-после 37. фр. полкъ не издържа борбата и орѣдялитѣ му бойци започнаха да напушатъ висотата. Отстъплението се обърна въ бѣгство, при което отстъпващитѣ попаднаха подъ преградния и унищожителенъ огънь на артилерията и картечницитѣ (при 13. рота) и бѣха доунищожени. Стотина само човѣка се заслониха въ скалитѣ, 50—60 м. подъ теленитѣ мрежи, кждето надвечеръ ударнитѣ групи ги атакуваха съ бомби и пропѣдиха, изоставяйки убититѣ, между които и 1 капитанъ.

Къмъ 8 ч. сутринята по цѣлия фронтъ, 16. кол. дивизия бѣ окончателно отхвърлена отъ германо-българ. контръ-атаки.

Въ 9 ч. следъ силна артил. подготовка, 16. кол. дивизия произведе втора атака по Щабната и Васкова висоти (колоездачната, 14. и 15. роти). Атакуващитѣ бѣха посрещнати съ артилерийски, пушеченъ и картеченъ огънь и следъ нови значителни загуби се оттеглиха въ изходнитѣ си мѣста.

Въпрѣки успѣха на руситѣ, които въ 6 ч. 30 м. завладѣха в. Дабица (42. герм. п.) и застрашаваха лѣвия флангъ на 2/54. дружина, задържайки се до 20 ч., дружината взе мѣрки за охрана на този флангъ и остана пълненъ господаръ на позицията си.

Следъ неуспѣха на втората атака, действията тукъ се изразиха въ оживена артилерийска стрелба отъ дветѣ страни.

Отъ бригадниятъ резервъ, къмъ 7 ч., за засилване дружинитѣ, които бѣха разходвали резервитѣ за противодействие на атаката, бѣха изпратени: на 2. дружина — 4. рота, която се разположи задъ 8., а 10. рота задъ 13., и на 4. др. —

2. рота. Въ бригаденъ резервъ останаха 9. и 12. роти. Освенъ това III/146. батальонъ, когото отъ 8 ч., 302. дивизия даде въ разпореждане на бригадата, идящъ отъ Муса оба, къмъ 16 часътъ на малки групи преминаваше презъ Мойно-Морихово и въпрѣки силния огънь отъ французката артилерия, успѣ да пристигне задъ участъка на II/54. др., като остана въ бригаденъ резервъ.

Въпрѣки лошото наблюдение, артилерията отъ източната артил. група разви мощно противодействие чрезъ борбата си съ неприятелската артилерия и съ преграждане подстъпитѣ на атакуващитѣ войски. Единствената въ този участъкъ българска батарея, (3/8.) на капитанъ Козаровъ Т., съ своя точенъ и гъвакъ огънь, оказа неоценима подкрепа на борцитѣ по в. Капитанъ Васковъ и западно къмъ Щабната.

Вечерята, при поставяне охранението, предъ 8-а рота бѣха заловени въ гранатнитѣ ями изъ българския проходъ 1 офиц., 1 подоф. и 9 войника французи.

Общо бригадата плени 2 оф. и 42 войника¹⁾, а предъ позицията на сжщата намѣри 725 трупа, прибори 183 пушки, 2 картечници, 18 авт. пушки, бомби, патрони и др.

Загуби въ бригадата (54. п. п.) убити оф. 7, войници 127; ранени оф. 5, войници 271.

Общо въ участъка си 302. дивизия при контръ-атака плени 320 войници, 4 картечници и 18 автом. пушки.

Участъкъ на 22. германо-българ. бригада

Нощта премина въ усилена безпокоителна стрелба. Отъ 2 ч. французката артилерия произведе газово нападение въ тила на пех. позиция, главно по уврага Дубица. По тревожниятъ сигналъ бойцитѣ поставиха маскитѣ безъ да понесатъ поражения. Раздразнителнитѣ газове, съ сълзливо действие, бързо се свлѣкоха въ коритото на р. Дубица, а въздушното течение ги отнесе къмъ р. Черна. Къмъ 3 ч. 30 м. позицията бѣ свободна отъ газове.

II/44. п. дружина следъ смѣняването ѝ отъ III/42. герм. батальонъ, въ 5 ч. 30 м. бѣ оттеглена въ резервъ на 42. германски полкъ.

За атаката на участъка Ройтеръ отъ „Групата дивизии Черна“ рано сутринята на 9. май бѣха готови:

17. колон. дивизия, отъ която:

55. кол. п. съ 2 батальона въ 1-а линия и единъ въ резервъ, трѣбваше да извърши удара въ участъка C₃ (в. Миге) заемащъ отъ 3/44. рота и отчасти C₂ (2. р.) и D₁ (III/44. др.).

¹⁾ Матаритѣ на плененитѣ отъ 16. дивизия бѣха пълни съ вино или конякъ, а войницитѣ — полупияни.

54. кол. п. съ два батальона въ резервъ на бригадата и единъ въ окопитѣ ю.-з. отъ т. № 8, който съ фланговъ огънь ще съдействува на руската бригада за овладяването на Хаинцелманъ, Тауцъ Купе и вододѣла¹⁾ на р. Маковка—р. Дубица.

1. кол. п. — източно отъ т. 7 до Черна ще приковава 28 п. полкъ.

3. кол. п. — въ дивизионенъ резервъ, източно отъ Рапешъ, въ длъжъ на рѣката Черна и въ готовностъ да се превърли къмъ Маково.

Дивиз. артилерия — 50 орджия.

2-а руска бригада, отъ която:

3. п. п. съ два батальона въ 1-а линия, срещу Хаинцелманъ, заемайки отъ III/42 герм. батальонъ,

4. п. п. съ два батальона въ 1-а линия и единъ въ 2-а срещу Дабица (Бомсдорфъ) заемайки отъ II/42. батальонъ и 1 батальонъ отъ 3. п. п. въ резервъ на бригадата.

Бригадна артилерия 54 орджия.

Всичко 18 френско-руски батальони и 104 орджия²⁾, срещу 10 герм. батал. (дружини) и 60 орджия на участъка Ройтеръ.

Съ заповѣдта си отъ 8 май командира на руската бригада даде последни разпоредби за атаката: „До 6 ч. артилер. на бригадата ще стреля съ бавенъ огънь за реперажъ. Точно въ 6 ч. тя ще увеличи бързината си на по 2 изстрела въ минута за орджие. Въ 6 ч. 30 м. ще удължи огъня си на скокове отъ 50 до 200 м. Следниятъ удължения ще ставатъ по сигнали отъ пехотата отъ 200 метра. Точно въ 6 ч. 30 м. пехотата съ единъ енергиченъ скокъ ще се хвърли къмъ неприятелските позиции и съ помощта на щикетъ и бомбитъ живо ще си пробие пътъ за да се добере до гребена Ventchisté“.

Въ 5 ч. 15 м. французката артилерия на 17. кол. дивизия и 2. руска бригада започна артилерийската подготовка, съдържано, съ умѣрена скоростъ на огъня.

Бѣха обхванати главно тритѣ важни висоти Дабица (A_3), Хаинцелманъ (B_3) и Миге (C_3), а сжщо и резервитѣ и бивачни постройки на 1/2 п. бригада разположени по сев склонове на уврага Дубица.

Както и въ преднитѣ дни, въ 6 ч. силата на стрелбата се увеличи извънредно много и тя стана барабанна.

Отъ сжщия моментъ (6 ч.), к-рътъ на българ. артилерия заповѣда да се отговори съ нападателенъ огънь по плана за атака срещу Цезаръ. Отъ силната артил. стрелба, тритѣ висоти се покриха съ гъсти облаци, прахъ и пушекъ. Окопитѣ на дветѣ страни се закриваха за погледа на артилериститѣ, които

¹⁾ Ventchisté.

²⁾ Безъ теж. артил. на групата дивизии и армейската — тежки дълг. батареи,

отъ ранни зори бдѣха въ непълно защитенитѣ си наблюдателни мѣста отъ Бобище до в. Българска, съ насочени къмъ противника тръби и бинокли, но безсилни да разкъсатъ плътната завеса, застилаща полесражението.

Французки балонъ стърчеше вече надъ Чегелския масивъ.

Точно въ 6 ч. 30 м. артилер. огънь се пренесе задъ първитѣ окопи и по уврага Дубица, частъ отъ далекобойнитѣ орджия отправиха изстрелитѣ си върху наблюдателнитѣ мѣста на Белвю, Българска и западно, а другитѣ — къмъ батареитѣ: 8/6, 4/6, 3/18 (напустната позиция), 2/6, 7/2 (герм.).

Скрититѣ задъ димната завеса въ окопитѣ, готови за атака, франко-руски батальони излѣзоха изъ първитѣ окопи и въ три последователни линии отъ Дабица до Миге, тръгнаха въ ударъ. Въпрѣки тъмата, предъ Цезаръ, тѣхнитѣ силуети бѣха забелязани отъ артилериститѣ, когато достигнаха срѣдата на междупозиционното пространство. Отъ к-ра на българ. артилерия и на групитѣ „Русе“, „Варна“, „Княжево“ по телефонитѣ последва кратка заповѣдъ „Атака Цезаръ“, която бѣ сигналъ за започване на единъ невиджанъ до тогава отбранителенъ (преграденъ и унищожителенъ) огънь, който обхвана една площъ отъ Хаинцелманъ до Миге и чиято дълбочина започваше близо предъ теленитѣ мрежи, а завършваше въ 1-а и 3-а линия окопи, съ най-голѣма гъстота предъ C_3 и отчасти предъ B_3 . Това бѣ моментъ, когато върху Белвю и Българска започнаха да се прѣскаатъ 120 мм. далекобойни снаряди.

Градъ отъ гранатни и шрапнелни пукания замѣсти предишния дименъ облакъ, когато междупозиционното поле предъ атакуваня участъкъ бѣ посивѣло отъ атакуващитѣ батальони.

За снарядитѣ и шрапнелнитѣ куршуми нѣмаше празни мѣста. Тѣ падаха въ редоветѣ на обезумѣлитѣ отъ ужасъ хора, които незнаяха кжде да се спасяватъ.

Смѣлата първа вълна, която бѣ доближила окопитѣ и частъ отъ която успѣ да влѣзе въ окопа C_3 ¹⁾, се разпротрѣ и въ D_1 ; друга залегна предъ теленитѣ мрежи, а въ останалата си частъ повърна назадъ и даде сигнала за отстъпление на следващитѣ. Стройнитѣ линии скоро се размѣсиха, обърнаха се въ гъста безформена маса отъ хора предъ C_2 , C_3 и D_1 , която подъ нестихващия ураганъ на 11 батареи играеше танца на смъртта. Една голѣма частъ загина предъ теленитѣ мрежи, останалитѣ панически бѣгаха назадъ, но влизайки въ окопитѣ си бѣха доунищожени отъ огъня на батареитѣ отъ 1-а арт. група, които бѣха приковали стрелбата по тѣхъ отръзвайки следващитѣ вълни.

Но падналитѣ на Белвю тежки снаряди за моментъ смутиха наблюдението, като убиха 1 (телефонистъ) и 2 раниха.

¹⁾ Около 1 рота.

Майското сражение

между които наблюдателя на 3/18 батарея, фелдф. Иванъ Тосуновъ.

Въ сжщото време 3. руски полкъ проникна въ носа на Хаинцелманъ, обаче следващата линия залегна до теленитъ мрежи.

При Дабица (Бомсдорфъ), когато въ 6 ч. 30 м. се видѣха първитъ червени ракети, положението бѣ много сериозно. Нейната защита остана само върху германската група батареи (10/3, 7/2, 2/14, 3/10) и отчасти 8/18 и 3/1. Незадоволителния по сила и време преграденъ огънь не можа да попрѣчи на 4. руски полкъ, който съ двата си батальона навлѣзе въ B_3 и напредвайки съ бомби достигна и зае $\frac{3}{4}$ отъ окопа Kronprinz, като залови 78 души отъ 42. герм. полкъ (II батал.), между които 4 офицери. Връзката на щаба 22. герм. бригада съ този полкъ бѣ прекъсната и командването до 16 ч. нѣмаше ясни сведения за положението на това мѣсто.

Командирътъ на 3/44 рота поручикъ Недѣлковъ Ив., който отбраняваше участъка C_3 , като узна за навлизането на французитъ въ предния окопъ на ротата, незабавно премина въ контръ-атака. Следъ една жестока ржкопашна борба, съ бомби, ножове, дори съ лопати, презъ която пор. Недѣлковъ бѣ раненъ, ударнитъ групи на ротата унищожиха цѣла французка рота, отъ която заловиха 13 живи пленници, а залегналитъ при теленитъ мрежи предъ C_3 бѣха унищожени съ бомби и картеченъ огънь.

Докато се водѣше тази контръ-атака, при к-ра на 2-а полурота отъ 4-а рота подпоручикъ Патевъ Симеонъ, който задъ C_3 се намираше въ дружинната подрѣзка, (въ галериитъ на сев. склонъ отъ в. Самуилъ (в. 802), пристигна войникъ, за да му съобщи за навлизане на французитъ въ C_3 . Подпоручика незабавно реши да поведе частта си и близката полурота отъ 10 рота 28 п. п. Следъ като построи гжста верига по склона, той поведе тази сборна рота и скоро достигна C_3 , като можа да се намѣси къмъ края на борбата, безъ да бжде засегнатъ отъ преградния огънь, който се сипѣше по-насеверъ.

Въ това време франц. самолети летѣха ниско надъ атакувания участъкъ.

Неуспѣха на атаката срещу Цезарь¹⁾ допринесе за очистването на Хаинцелманъ, отъ кждето руситъ се оттеглиха.

Къмъ 8 ч. 45 м. първия решителенъ ударъ бѣ отразенъ окончателно, но само при Цезарь и Хаинцелманъ. Дабица остана въ руски ржце. Тамъ арт. огънь бѣ толкова съкрушителенъ, че защитницитъ германци не удържаха и една значителна частъ бѣха спрѣни отъ българскитъ резерви, чакъ при с. Мойно-Морихово. По тази причина частични контръ-атаки тукъ не бѣха предприети. Въ сжщото време к-ра на 44 п. п.,

¹⁾ Миге.

чрезъ своя офицеръ за свързка при 42 герм. полкъ узна, че руситъ сж заели тази висота.

Затихналата следъ това артилер. стрелба, отъ 10 ч. се възобнови отъ едната и друга страна. Не много подиръ това, въ 11 ч., 56. фр. кол. полкъ отново, за втори пжтъ, се вдигна и тръгна въ ударъ къмъ C_2 , C_3 и D_1 . Обаче, както и при първата атака, редкия нападателенъ арт. огънь веднага се обърна въ отбранителенъ и успѣ да спре и повърне назадъ атакуващитъ.

Така че и втората атака бѣ отразена (11 ч. 15 м.).

Въ 11 ч. 35 м. полковникъ ф. Ройтеръ предупреди, че скоро ще се предприеме контръ-атака на Дабица, обаче такава не се извърши до обѣдъ.

Артилерийската стрелба продължи съ намалена сила, като българскитъ батареи получаваха задачи: да чистятъ съ огънь залегналитъ изъ гънкитъ и ямитъ на междупозиционната ивица французи, и да биятъ забелѣзанитъ минохвъргачки, непр. батареи, резерви и пр.

Когато стрелбата утихваше, по полето предъ теленитъ мрежи се виждаха много трупове, оставени отъ атакуващитъ.

Заловенитъ пленници и тукъ бѣха полупияни. Матеркитъ имъ сжщо съдържаха вино. Тѣ заявяваха, че началницитъ имъ ги окуражавали, увѣрявайки ги, че българитъ не ще издържатъ барабанныя огънь и ще избѣгатъ, и че артилерията имъ била слаба и пр.

Къмъ 12 ч. артилерийскитъ наблюдатели отъ Белвю забелѣзаха прииждането на пех. групи къмъ 56 кол. полкъ. Това бѣ 54 кол. полкъ, който следъ пладне, трѣбваше да извърши единъ новъ — трети ударъ, върху участъка C_2 , C_3 , D_1 . На малки групички, полка извършваше движението си, използвайки увразитъ и скрититъ подстъпи, като обстрелването му бѣ възложено на полскитъ батареи.

Отъ усилената стрелба доста орждия отъ българскитъ батареи, поради повреди, бѣха престанали да действуватъ. Така въ 3/18. батарея всички орждия бѣха повредени. Имаше такива и въ 4/6., 8/6., 2/6., 5/2., 3/1. Но, артилерията въ участъка получи ново подкрепление. Изтеглената на 7. май вечерта отъ 2 п. дивизия, 1/6. гауб. батарея, на 8. май сл. пл. бѣ южно отъ с. Дуня, а въ деня на атаката (11 ч. 30 м.), отъ щаба на корпуса бѣ отправена за участъка Ройтеръ. Въ 14 ч. 20 м. к-рътъ на тази батарея, на Белвю, получи заповѣдъ — да заеме окопитъ и набл. мѣсто на 3/18. батарея, влизайки въ подчинение на к-ра I група, а смѣнената батарея да се изтегли за поправка на повреденитъ си гаубици. Първата въ 17 ч. 20 м. зае позицията, а въ 18 ч. 30 м. откри огънь съ даннитъ, които получи отъ втората.

* * *

Въ 14 ч. 40 м., когато споредъ събранитѣ сведения въ щаба на „I. гр. дивизии Черна“, руската бригада се намираше съ лѣвия си полкъ върху укреплението Wilhelm¹⁾, а съ дѣсния си — на нѣколко метра отъ окопитѣ на Bouthkour²⁾; 16 дивизия близу до герм.-българ. позиции и 17. кол. дивизия въ изходнитѣ си мѣста (окопи), командувачия групата съ телефограма разпорежи:

16. кол. дивизия ще запази придобития теренъ, като се държи въ готовностъ да поднови атаката на 10. V., щомъ се даде заповѣдь;

2. руска бригада ще задържи придобития успѣхъ на лѣвия си полкъ, а съ дѣсния ще атакува къмъ Bouthkour²⁾, тази вечеръ въ 17 ч. 30 м.;

17. колон. дивизия ще атакува San³⁾, закритието А и линията Р., сжщо тази вечеръ въ 17 ч. 30 м.,

За тѣзи атаки, артил. подготовка ще почне въ 17 ч. 15 м., съ масиране огъня, съдържащъ максимумъ артилерийски срѣдства, находящи се въ разпореждане на атакуващитѣ дивизии.

Къмъ това време българската артилерия поддържаше огънь по непр. разположение: окопитѣ, минохвъргачкитѣ и пр., а 3/1 батарея, която изпрати оф. наблюдателъ на Белвю, водеше безпокоителенъ огънь по окопитѣ на А₂ (14 ч. 50 м.), кждето руситѣ се бѣха затвърдили, но спрѣли напредването, поради неуспѣха на съседитѣ. Стрелбата по тѣхъ бѣ засилена къмъ 15 ч. 55 м. по заповѣдь на ф. Ройтеръ, който настояваше за по енергиченъ огънь, безъ огледъ на намалената наличностъ на снаряди.

Малко преди 17 ч. 30 м. французката артилерия внезапно откри ураганенъ огънь по Хаинцелманъ-Тауцъ и участъка Цезаръ три. Това бѣ една кжса, много енергична, буйна артилерийска подготовка на третата решителна атака този день, въ участъка Ройтеръ. Въ кжсо време окопитѣ и ходоветѣ бѣха обсипани съ желѣзо и единъ непрогледенъ облакъ се издигна изъ изровената отъ снаряди почва. Следъ тази много кратка (не повече отъ 3 минути) артилер. подготовка, последва удължаване изстрелитѣ, и артилериститѣ, които току що бѣха почнали да отговарятъ на неприятелската стрелба съ редъкъ огънь, неподозирайки нѣкаква опасностъ, чуха наблюдателитѣ си, които нададоха тревоженъ викъ за започналата внезапна атака срещу Цезаръ и Хаинцелманъ. Еднитѣ и другитѣ видѣха презъ дима внушителни маси отъ хора излизащи изъ окопитѣ

¹⁾ Дабица.

²⁾ Хаинцелманъ.

³⁾ Миге.

отъ т. 7, 8 и 9, разливайки се като стихия къмъ българо-герм. позиция. Телефонитѣ забръмчаха (когато и отъ Хаинцелманъ се подадоха червени ракети), предавайки условнитѣ думи „атака Цезаръ“. Тѣзи думи бързо достигнаха батареитѣ, които безъ забава откриха, предвидения по плана, мощенъ отбранителенъ огънь „Цезаръ“. Картината, която се появи на полесражението предъ Хаинцелманъ и особено предъ Цезаръ, бѣше още по-страшна отъ тази що се видѣ сутринъта. Франко-рускитѣ атакуващи маси, които вече наближаваха теленитѣ мрежи, попаднаха подъ единъ необикновено силенъ дъждъ отъ чугунъ и оловени куршуми, който се сипеше безмилостно върху смѣло настѣпващитѣ вериги на 54. кол. полкъ, къмъ С₂, С₃, Д₁ и тѣзи на 3. руски полкъ къмъ Хаинцелманъ, тогава когато стрелящитѣ върху окопитѣ, между т. № № 7, 8 и 9 батареи, спрѣха притока на нови вълни и откъснаха преднитѣ отъ всѣкаква помощъ.

Всичкото междупозиционно поле, въ продължение на повече отъ петъ минути, приличаше на кипящъ котелъ. Атакуващитѣ се разбъркаха, движейки се въ разни посоки, но повечето бѣха избити или ранени, като осѣха наново полето, други залегнаха въ ямитѣ предъ теленитѣ мрежи, а малка частъ успѣ да се върне въ окопитѣ си, преследвани при тѣхното бѣгство още по-назадъ, съ огъня на полскитѣ батареи. Защитницитѣ на Цезаръ взеха слабо участие при преследването, защото атаката бѣ отбита само съ артилер. огънь.

Сжщевременно защитницитѣ на Хаинцелманъ (III/42 гер. батал.) излѣзоха отъ скривалищата си и по окопитѣ, както и вѣнъ отъ тѣхъ, тръгнаха въ контъръ-атака, за изгонване навлѣзлитѣ въ позицията и залегналитѣ предъ теленитѣ мрежи руси. Застанаха прави върху носѣтъ на Хаинцелманъ, въ кжсо време, съ бомби, изгониха руситѣ, като една частъ избиха, а другитѣ се оттеглиха въ първоначалнитѣ си мѣста.

Артилерийската стрелба продължи отъ българска страна за изчистване полето отъ загнѣздилитѣ се тукъ-тамъ французи и руси, а къмъ 18 ч. съвсемъ намалѣ.

Така и третата атака въ този день бѣ съкрушително отбита.

Въпрѣки неуспѣхитѣ срещу Цезаръ и Хаинцелманъ, руситѣ продължаваха да държатъ Дабица, включително втората успоредна линия окопи. Въ сжщото време, въ щаба на бригадата Ройтеръ, който вече бѣ осведоменъ за положението северно отъ Маково, се подготвяше плана за извършване контъръ-атака, при добра артилер. подготовка за възвръщане изгубената отъ сутринъта позиция. На к-ра на българ. артилерия подполковникъ Бояджиевъ Д. се възложи да състави проектъ за действието на сжщата, при следния общъ планъ:¹⁾

¹⁾ Скица № 13.

Контър-атаката ще започне въ 19 ч. 55 м., откъм запад по A_2 съ егерите и отъ изтокъ по B_2 съ една рота (6-а) отъ 2/44 др., като едните и другите ще се съединятъ на върха.

Артил. подготовка ще трае 10 минути: 19 ч. 55 м. — 20 ч. 05 м. На българските батареи ще помагатъ и германските отъ 302 дивизия.

Предложения въ 19 ч. 30 м. арт. планъ, който бѣ удобенъ, предвиждаше: Отъ 19 ч. 40 м. до 19 ч. 55 м. — една тежка гаубица отъ 3/1 бат., съ разрушителенъ огънь ще бие окопътъ A_3 заетъ отъ русите; другите две гаубици отъ същата съ 1/6 и 5/8 батареи съ разрушителенъ огънь ще действуватъ по окопите предъ A_3 (т. NN 11 и 12), чрезъ която стрелба ще се изолиратъ защитниците на A_3 ; 8/18 и 5/2 съ разрушителенъ огънь по окопите предъ B_3 (т. N 9) ще попрѣчатъ на едноогнево противодействие отъ ю.-и. Съ тази стрелба всички поменати батареи ще провѣрятъ и данните си.

Отъ 19 ч. 55 м. разрушителния огънь ще се усили до унищожителенъ, като въ това време гаубицата (2-а) отъ 3/1 батарея стреляща по A_3 , ще започне да мѣсти огъня си отъ западъ къмъ изтокъ, по окопа A_3 до върха. Въ 20 ч. 05 м. тя ще удължи стрелбата съ 100 метра за всички орждия, а 1/6 и 5/8 батареи ще пренесатъ огъня по руските окопи, предъ B_2 и B_1 , като последните две ще водятъ рѣдкъ разрушителенъ огънь, а следъ овладяването на цѣлия A_3 , всички батареи ще го усилятъ до унищожителенъ.

Изпълнението на този планъ се възложи на к-рите на групите. Свършиха се и часовниците.

Въ опредѣления часъ (19 ч. 40 м.) артилер. подготовка започна и се извърши точно по разписанието, въ пълненъ редъ. Изстрелите на основната гаубица добре попадаха. Контър-атакуващите егери, следвайки последните, трѣгнаха въ к.-атака съ бомби и въ 20 ч. 10 м. достигнаха върха, където се съединиха съ ротата (6-а) отъ 44 полкъ, която бързо напредна атакувайки също съ бомби отъ изтокъ.

Русите, които защитаваха висотата, бѣха повечето избити отъ снарядите и бомбите, а уцѣлялите се оттеглиха.

Въ 20 ч. 15 м. Дабица окончателно бѣ възвръната. Презъ к.-атаката бѣ убитъ к-рътъ на 6-а рота, капитанъ Шишковъ.

Съ възвръщането на тази висота, решителния бой на 9. май бѣ окончателно спечеленъ отъ германо-българ. войски. Успѣха бѣ резултатъ на мощното противодействие на българ. артилерия, устойчивостта на 44. п. п. и смѣлитѣ контър-атаки на последния.

За преценка заслугите на българската артилерия презъ този день, въ Завоя на Черна, ще дадемъ извадки отъ французките официални документи:

„Неприятелската артилерия е многобройна, засилена съ преградни батареи, заели нови позиции. Тя почти нѣма контър-батареи. *Щомъ се увѣри въ опасностъ отъ атака, тя извършва буйни стрелби за противодействие (contre prégation) и преграждане.* Загубите отъ противодействащия огънь (les tirs de contre prégation) на противника, показва липса на закрития, ходове. Пехотата (фр., итал., руси) на 9. май силно атакува, но изглежда че въ много точки *челните елементи сж били изолирани съ преградни стрелби, които сж спрѣли следващите ги вълни и последните не сж могли да ги следватъ отблизу*“¹⁾

„Една щурмова вълна (н. б. при атаката на C_3 , B_3 въ 6 ч. 30 м.) бѣ спрѣна отъ единъ извънредно силенъ преграденъ огънь“²⁾

„Преградния огънь бѣ много силенъ“³⁾

„Преградната стрелба (н. б. при piton Brulé, т. е. в. B) бѣ още по-интезивна.“

„Неприятелския преграденъ огънь бѣ всѣкога доста интензивенъ, все по-хубаво и по-хубаво направляванъ, повече и повече строгъ. Действието на българ. артилерия бѣше съ една растяща мощъ, следъ всѣка привидна атака“⁴⁾.

„Неприятелската линия бѣ много силна, съ положение и очертание позволяващо превъзходно фланкиране . . . Съгласенските войски, въпрѣки преградния огънь отъ гранати и бомби, въпрѣки кръстосаните огънове на картечниците, проникваха добре при всѣка атака въ непр. окопи, но тукъ се натъкваша на единъ противникъ, излизащъ отъ своите убежища, незасегнатъ и докато тѣ се сражаваха стѣпка по стѣпка, прѣсните резерви се явяваха на гребена на позицията. Добре снабдени съ ржчни бомби, безъ да се изложатъ на преградните огънове, поради стрѣмните склонове, тѣзи резерви отблъскаха лесно атакуващите съгласенски части, отрѣзани отъ тѣхните поддръжки и резерви чрезъ *съчетаните огънове на артилерията, картечниците, ржчни бомби*“⁵⁾.

„Съгласенските войски, недостатъчно снабдени съ тежки орждия, трѣбваше да изоставятъ своите победи, поради могъщата отбрана на противника, разполагащъ съ картечници, поставени въ закрития подъ скалите и съ *артилерия очевидно засилена, произвеждаща поразяващи ефекти*“⁶⁾.

„Серията вторични атаки бѣха напълно несполучливи“⁷⁾.

¹⁾ Изъ донесението отъ 12. май на капитанъ Монтанъ, оф. за свръзка при A. F. O. — до щаба на генералъ Сарай.

²⁾ Донесение отъ 9. V. на I. гр. див.—до к-ция A. F. O.

³⁾ Донесение отъ 9. V. на капитанъ Фрапа, оф. за свръзка при 35. дивизия — до генералъ Сарай, за атаката на 1050.

⁴⁾ Изъ „Grande guerre“ VIII, vol 2.

⁵⁾ Изъ „Grande Guerre“, VIII, vol. 2.

* * *

За презъ нощта 9/10. май българ. батареи получиха задача — съ дежурни орждия да водятъ безпокоителенъ огънь по опредѣлени обекти.

Въ този денъ бѣха засегнати отъ непр. артилер. огънь 2/6 батарея (ранени 3 отъ праслугата) и 8/6.

Само при 44. п. п. бѣха пленени 19 французи отъ 56. кол. п. и прибрали 20 авт. пушки, 2 картечници, 140 пушки, бомби, патрони и преброени 320 трупа.

Загуби въ 1/2. п. бригада: 44. п. п. убити оф. 1 (кап. Шишковъ) и войника 44; ранени оф. 8; войници 125; контузенни 11, оглушали 4; 28. п. п. убити 2, ранени 4; въ българскитѣ батареи убити 2 ранени 8.

Изстреляни бойни припаси—10625 снаряда отъ 11 батареи (44) орждия или сръдно 250 на орждие.

За следния денъ (къмъ 12 ч. на обѣдъ) българ. батареи разполагаха съ 8572 снаряда (за 12 батареи) или по 180 на орждие, а следъ усиления подвозъ презъ нощта имаше 11138 снаряда или по 230 на орждие.

Корпусенъ резервъ

Щабътъ на 2/8. п. бр. и 12. п. п. (3 др.) се дадохъ въ подчинение на 302. див. и вечерта се разположиха за работа на 2-та позиция: с. Добрушево (4-а др.), с. Чаирлий (2-а др.) и Ерековци (1-а др.)

Загубитѣ на итало-франко-рускитѣ войски въ Завоя на Черна на 9. V.¹⁾ бѣха:

Французи 16 кол. див. вѣнъ отъ строя	1000
" 17 " " " " "	700
Италиянци	2400
Руси	1325
Всичко	5425

Загубитѣ на войскитѣ въ Завоя на Черна (за българскитѣ части само):

302.	487
ф. Ройтеръ	183
Всичко	670

По останалия Македонски фронтъ

Англичанитѣ при Дайранъ, които трѣбваше да атакуватъ решително (възобновиха действията на 8-и), на 9-и бѣха отблъснати съ артилер. огънь по цѣлия фронтъ.

¹⁾ Телеграма на генералъ Сарай отъ 12 май.

На сръбския секторъ бѣ заета вис. Котка (1600 м. ю.-и. Добро поле.

При Битоля 57 дивизия въ 13 ч. 30 м. изпрати патрули къмъ обектитѣ за атаката. Българската артилерия противодействуваше. Патрулитѣ се върнаха съ 50% загуби.

Х. Къмъ замиране на офанзивата. Действията отъ 10—21. май

Кроки №№ 7 и 8

Неуспѣхътъ, на решителнитѣ атаки на 9. май, не повлия на французкото гл. командване да изостави офанзивата.

Още сѣщия денъ, то реши да продължи усилията въ главното направление, като значително стѣсни фронта на решителната атака, съ огледъ да увеличи силата на артилер. действие, предвидъ голѣмата съпротивителна сила на отбранителнитѣ постройки.

На 9. май, 19 ч. 30 м., когато се извършваше последната атака на окопа San¹⁾ и Boutchkour²⁾ и командувашия I. гр. дивизии възлагаше на бригадата Pruneau отъ 16. кол. дивизия да заеме съ нощна атака Tranchées Rouges³⁾, командувашия A.F.O. заповѣда:

„Офанзивата да продължи на 10. май, 8 ч., като се атакуватъ едновременно р. Brûlé⁴⁾ (отъ 35. див.) и р. Rocheux⁵⁾ — р. Jaupé⁶⁾ (отъ 16 кол. див. къмъ която се придаде и 42. кол. полкъ отъ 11. кол. див.). Сѣщевременно, 35. итал. дивизия ще държи подъ заплаха на атака фронта контръ форта О—кота 1050 вкл. Всички разполагаеми артил. сръдства включително всичката тежка артилерия ще бждатъ съсръдоточени върху атакувания фронтъ, като за пасивнитѣ участъци се оставятъ най-необходимитѣ сръдства за приковаване. Полковетѣ отъ армейския резервъ ще бждатъ готови за движение:

2 bis зуавски—на предѣла при Ивенъ и 157 — на превала Чегелъ.

При това 57 и 156 дивизии ще извършатъ стрелби за разрушение съ най-голѣма сила отъ 7 ч. 40 м. до 8 ч. 10 м.“

Въ сѣщия смисълъ командувашия I. гр. дивизии, съ опер. запов. на 9-и, въ 14 ч. 40 м., бѣше заповѣдалъ: 16 кол. дивизия на 10-и, 8 ч. съ мощно усилие предприето едновременно съ италиянцитѣ срещу р. Brûlé⁴⁾ да овладѣе р. Rocheux⁵⁾ и

¹⁾ Уч. С₃.

²⁾ Хаинцелмана.

³⁾ вис. Васкова (Фогтъ бергъ).

⁴⁾ в. В.

⁵⁾ Дългия гребенъ.

⁶⁾ Щабна вис.

р. Jaune¹⁾), необходимо за да се запази положението срещу Tranchées Rouges²⁾)

Но въ последния моментъ к-ция I. гр. дивизии поиска отмънение на тази атака, понеже смѣташе артил. подготовка за недостатъчна, и че тя ще бѣде неуспѣшна. Командуващия A.F.O. даде съгласието си.

Съ обща опер. заповѣдь к-ция I. гр. дивизии за 11. май разпореди:

Заедно съ 35. дивизия, която ще атакува р. Brûlé³⁾ на 16. кол. див. се възлага задачата да овладѣе р. Rocheux⁴⁾ съ огледъ на разширение успѣха къмъ дѣсния флангъ, чрезъ една специално назначена отнапрѣдъ пех. частъ, която отъ р. Rocheux⁴⁾ ще напредне по окопитѣ къмъ р. Jaune¹⁾, при най-интимна връзка съ артилерията, която чрезъ мѣстене огъня на дѣсно ще я поддържа. Заемането на р. Rocheux⁴⁾ ще бѣде първата и най-важна целъ. Върху него ще съсредоточатъ огъня всички кѣси орждия, а дългитѣ върху р. Jaune¹⁾ и междината. Усилената артилер. подготовка ще се извърши между 7 ч. 30 и 8 ч., а за заблуждение, артилерията на 2-а руска бригада и на 17. кол. дивизия ще стрелятъ отъ 7 ч. 50 м. до 8 ч. 05 м. по 1 изстрелъ въ минута отъ 65 и 75 мм. и по 1/2 отъ другитѣ орждия.

На 11. май по горния планъ, въ опредѣления часъ италианцитѣ съ 1 батальонъ отъ 63. п. п. и 1 батал. отъ 64 и французитѣ съ 1 батальонъ отъ 42. кол. п. и 2 батальона отъ 8. кол. полкъ атакуваха р. Brûlé и р. Rocheux. Атаката, въ прѣки мощната артил. подготовка, не успѣ. Тя бѣ отбита съ артил. и пехотенъ огънь.

На 12. май, командуващия A. F. O., като подчертаваше факта за силата на отбранителнитѣ организации на противника, които изискватъ срѣдства, съ които армията разполагаше, заповѣда:

Атаката на 35. и 16. кол. дивизия да продължи, като се извърши вече съ последователни усилия върху р. Rocheux и р. Brûlé и най-после върху р. Jaune. Целта на тѣзи действия оставаше сѣщата — да се задържатъ германо-българ. сили отсреща.

Всички орждия, които можеха да съдействуватъ, бѣха привлѣчени за това предприятие (армейската тежка артилерия, 2 батареи 155С и по-голѣмата частъ 155С, 120L и полски орждия на 35. итал. дивизия, които отъ мѣстата си можеха да съдействуватъ).

Първиятъ ударъ следваше да се извърши отъ 16. кол. дивизия, а по останалия фронтъ — на Завоя, съ артил. стрелба за

1) Щабна висота.

2) Васкова в.

3) в. В.

4) Дългия гребенъ.

разрушение по пжтищата и тила, противника трѣбваше да се държи подъ заплаха за атака, като при това на 1-а линия се остави само необходимата пехота за охрана на окопитѣ.

Разхода на бойни припаси се опредѣляше: а) за орждията които ще участвуватъ въ атаката: на 65 мм. — 200, 75 мм. — 300, 105 мм. — 150, 120 мм. — 120, 155 мм. — 100 до 150 и б) за неучастващитѣ въ атаката 1/8 боенъ день.

На края к-ция A. F. O. препорѣчваше на к-ция 35. итал. див. предварително да се разучи атаката на р. Brûlé при положение, че р. Rocheux е заетъ отъ 16. кол. дивизия, като ще разполага и съ артилерията на I. група дивизии (теж. артилерия, полскитѣ, 155С, тежкитѣ далекобойни). Сѣщия добавяше да се действува бързо и решително.

Въ сѣщия день к-ция I. гр. дивизии опредѣли 16. кол. дивизия да бѣде готова за тази атака, начиная отъ 14. май, поставяйки ѝ за задача — да овладѣе непр. окопи между т. т. 367 и 469 въ лѣво, и т. т. 353 и 453 въ дѣсно, следъ което да организира завзетия теренъ по начинъ, че да го запази отъ всички опити за възвръщането му отъ противника.

За артил. подготовка на тази атака се привлѣчаха всички орждия на I. гр. дивизии, армейската теж. артилерия; една група 120L¹⁾ и полски орждия отъ 35. итал. дивизия (безъ мѣстене), като всички дълги батареи, преди и презъ атаката, ще водятъ противо-артил. борба (контръ-батареи).

Дивизията ще разполага и съ 42. колон. полкъ.

Той препорѣчваше на 16. кол. дивизия повече последователни вълни и по-голѣма гжстота, а организирането имъ на самото мѣсто да почне още сѣщата нощъ, по възможностъ достатъчно приближени.

Артилер. подготовка бѣ въ своя ходъ.

Деня на пехотната атака щѣше да се опредѣли отъ A.F.O., а часътъ — отъ к-ра на дивизията.

Искаха се ежедневни донесения въ щаба на групата, начиная отъ 13 до 16 часътъ, за успѣха на артил. подготовка, съ огледъ, че атаката ще се извърши на следния день.

Съ самолетни снимки ще се узнаватъ разрушенията.

За отвлѣчане вниманието къмъ другитѣ участъци, въ деня на атаката, въ продължение на 20 минути (10 м. преди часа Н и 10 м. следъ него) 35. див., 2. рус. бриг. и 17. див. ще стрелятъ като за арт. подготовка.

Паралели за изходни окопи, освенъ въ 16. дивизия, за заблуждение ще се работятъ и въ другитѣ участъци.

На 13. май генералъ Лебукъ (I. гр. див.) донесе, че арт. подготовка е недостатъчна, а A.F.O. одобри на 14. да не се атакува.

1) Въ деня на атаката ще бждатъ контръ-батареи.

На 16. май същия донесе, че на 17. май, 16. кол. дивизия ще атакува р. Rocheux, съгласно плана от 12. май, в часът 6 и 45 м. и че руската бригада и 17. кол. дивизия ще стрелят от 6 ч. 35 м. до 6. 55 м.

За устройване закрития в изходната позиция върху каменистата почва, 42. кол. полк получи 5000 торби с пръст.

Атаката на двата фланга ще бъде осигурена с странични огневи прегради от артилерията. А когато владѣнето на позицията бъде осигурено, артилер. преграденъ огънь от дѣсно ще бъде премѣстенъ, по искането на пехотата, и положенъ върху 453—351, за да позволи изчистването на участъка 353—455.

За тази атака бѣха привлѣчени за разрушение

	155 С	26 орджия
	120 L	12 "
	240 Т	2 минохв. и
отъ арт. на див.	65	8 орджия
" " " "	75	48 " , или
	всичко	96 орджия

Извършването на стрелбата—по особенъ планъ, споредъ който:

Въ Н—5 м. огъня на 75 мм. ор. ще бъде положенъ върху 1-а линия, а на 155 върху 2-а. Дветѣ огневи прегради съ 155 и 75 орджия ще почнатъ въ Н—10 м.: *отъ една страна* върху линията Rochers 353, 455 продължена на западъ и *отъ друга страна* върху линията сев.-югъ минаваща презъ т. 469.

Въ часътъ Н, 75 мм. орджия ще пренесатъ огъня върху 2-а линия, но по piton № 1 ще се положатъ междиннитѣ наскоци върху възходящитѣ ходове преди да премине върху втората линия.

Огъня ще напустне 2-а линия, когато пехотата приближи и ще се пренесе въ преграденъ отгатакъ.

Огъня на 155 ще напустне 2-а линия, когато ще почне да става опасенъ за пехотата.

Голѣмата бързина въ стрелбата за неутрализация (на противника) ще почне въ Н—5 м.

Непосрѣдствена артил. подготовка се предвижда 5 минути (Н—5 м. до Н.), съ огледъ герм.-българ. артилерия да не успѣе да започне своитѣ прегради преди Н.

За скриване момента на истинската атака, въ деня J (на атаката) ще се произведатъ две стрелби съ горната бързина: отъ 9 ч. 20 м. до 9 ч. 25 м. и отъ 13 ч. 35 м. до 13 ч. 40 м.

Въ 9 ч. 15 м. и 13 ч. 30 м., 155 С орджия ще почнатъ своята странична преграда.

На 17. май 42. кол. полкъ съ 3 батальона въ 1-а линия, въ 6 ч. 45 м. започна атаката върху фронта т. 354 (между 353 и 355) до т. 366, споредъ плана. Обаче атакуващата пехота,

следъ като достигна обектитѣ, бѣ отхвърлена веднага отъ piton 3'), въпрѣки че 18 герм.-български батареи бѣха подложени подъ огъня на французката артилерия, пристреляна съ самолетъ, тъй като „германо-българ. батареи стреляха съ много гжсти и силни прегради“.

По-късно къмъ 8 ч. една германска контъръ-атака отне и piton 2.

Къмъ 9 ч. съ нова контъръ-атака бѣ отнетъ и piton 1 и пехотата се върна въ своитѣ окопи.

Къмъ 11 ч. арт. стрелба намаля и престана.

За 18. май задачата остана същата. Действията се ограничиха въ артилер. стрелба.

На 21. май главноком. генералъ Сарай заповѣда спиране офанзивата въ Завоя на Черна.

Въ тия боеве 42. кол. полкъ изгуби 479 оф. и войници.

* * *

Поради преминаване опасността въ Завоя на Черна следъ боя на 9. май, на 13. сѣщия 1/8 и 4/8 батареи бѣха изтеглени отъ 302. дивизия и уч. Ройтеръ и застанаха на бивакъ въ с. Подмолъ и Мехмедова Чешма, въ разпореждане на корпуса (съ щаба 1/8 отд.).

По останалия Македонски фронтъ

Действията (10—21. май) се развива:

На 11. май отъ Шумад. дивизия (II сръб. армия) бѣ заета в. 1824 (2200 м. ю.-и. отъ Добро поле).

На 12. май почнаха операциитѣ за овладяване на Облачука (4000 м. и.-с.-и. отъ Добро поле) и Кравица (2100 м. с.-и. отъ Добре поле). Прекжснати на 13. май, поради мъглата, боеветѣ бѣха подновени на 14. май. Презъ това време другитѣ сръбски дивизии извършваха стрелби за разрушение.

На 16. май въ сектора на 57. фр. дивизия (сев. Битоля), единъ французки полкъ завладѣ 800 м. отъ окопитѣ на 1 км. с.-и. отъ к. 1248, но следъ дълга бомбардировка отъ българ.-герм. артилерия, контра-атакуванъ—отстъпи.

На 23. май — сръбскитѣ армии спрѣха офанзивата.

XI. Оценка върху задачата и плана за действие на А. Ф. О., I гр. дивизии и дивизиитѣ въ Завоя на Черна

Майската офанзива на съглашенскитѣ „Съединени армии на изтокъ“, имаше за непосредствена цель овладяването на силната позиция Дойранъ—Хума, преграждаща главното на-

¹⁾ Южно отъ р. Rocheux.

правление Солун—София (съ разклонението му към Скопие и Ниш), чрез един по-далечен обход, възложен на II. и I. сръбски армии, съ главни усилия въ посока: билото на веригата Сокол—Кравица—Трибор, и съ крайна задача достигане устието на р. Черна при Градско.

Тъхния ударъ въ планината щѣше да се предшества на западъ, съ офанзивата въ Завоя на Черна, възложена на *A. F. O.* и на изтокъ съ тази на 122. фр. дивизия и английскитѣ войски между Вардара и Дойранъ. Изпълнението на тази задача водѣше къмъ завземането на юго-западна Македония, като необходимъ етапъ, за подготовката следъ това на единъ другъ решителенъ ударъ, вѣроятно източно отъ Вардаръ, който трѣбваше да реши съдбата на България, като страна въ Голѣмата война.

Поставенитѣ срѣдства на командущитѣ разнитѣ сектори отговаряха на този, съ голѣмъ замахъ, планъ на действие.

Специално, задачата на *A. F. O.* — да се добере до Прилепъ и височинитѣ по южния брѣгъ на р. Райацъ, бѣ трудна, но отъ голѣмо значение. Тя щѣше да привлече въ Завоя значителни германо-български сили и да изиграе своята роля, особено ако действително реализираше едно решително напредване къмъ Прилепъ—Трояци. Това действие именно, трѣбваше да осигури и облекчи, въ голѣма степенъ, задачата на сръбскитѣ армии, действащи въ главното направление.

Планътъ на действието и групировката на силитѣ на *A. F. O.*, отговаряше на поставената ѝ задача.

Командущия армията (*A. F. O.*) добре оцени значението на билото на Селечка, напредването по което най-лесно и бързо щѣше да осигури движението къмъ Прилепъ и къмъ пжтя Градско—Прилепъ, една важна артерия за маневриране задъ фронта на I и XI армии и за снабдяване германо-българскитѣ войски, находящи се между Битоля и Добро поле.

Споредъ плана на сжщия, съ първия ударъ, трѣбваше да се овладѣятъ германо-българ. позиции отъ 1050 до в. Миге, т. е. единъ фронтъ отъ 12 клм., срещу когото *A. F. O.* бѣ поставила

19 батальона въ 1 линия, 12 въ 2-а и отбраняванъ отъ

13 германо-българ. батальона въ 1-а линия и 4 въ 2-а. Тъхнитѣ усилия първоначално щѣха да бждатъ подкрепени отъ 372 франко-итал. орджия и тежки минохвъргачки отъ една страна и 90 германо-български орджия и минохвъргачки отъ друга, или при едно съотноше на силитѣ

5:3 за батальонитѣ и

4:1 за орджията

въ полза на *A. F. O.* Това количество на силитѣ отговаряше срѣдно за единъ батальонъ отъ 1-а линия въ избрания участъкъ за атака въ „Завоя“

за *A. F. O.* — 630 м. и,

за 61 корпусъ — 900 м.

и за 1 орджие:

за *A. F. O.* — 30 м.;

за 61 корпусъ — 130 м.,

данни, които въ голѣма степенъ благоприятствуваха атакуващитѣ.

По-нататъкъ, споредъ плана, напредването на северъ на 35. итал. дивизия и 2. руска бригада трѣбваше да бжде съобразено съ това на 16. кол. дивизия, която образуваше осъта на маньовра.

Но очертанието на германо-българ. линия, съ своитѣ многобройни изходящи и входящи жгли, позволяваше да се развиятъ успѣшно фланкируващи пехотни отбранителни огньове, и това налагаше на французкото командване да осигури успѣхътъ на първия ударъ, който щѣше да се извърши съ 35. итал., 16. кол. дивизия, 2. руска бригада и 17. кол. дивизия, и особено поради това, че 16. кол. дивизия бѣ и оставаше силно вдадена, като клинъ, въ германо-българския фронтъ, и следователно изложена на флангова стрелба откъмъ вис. *B* и дори тилна такава отъ в. Дабица.

Държейки добра смѣтка и върху голѣмото отдалечение на изходнитѣ за атака окопи на тази (16) дивизия, които срещу Щабната висота и в. Васкова отстоеха на около 800—1400 м., (преминаването на това разстояние по стрѣмнитѣ склонове изискваше време, за това и не бѣ въ полза на принципа за изненадата при удара), командването на *A. F. O.* много умѣстно разпорежи щото въ нощта предъ удара, атакуващитѣ батальони на сжщата да се изнесатъ близу до германо-българ. окопи, като набързо построятъ нови такива и тамъ, кждето терена бѣ каменистъ, се поднесатъ торби съ прѣстъ, чрезъ които щѣха да се заслонятъ частитѣ до удара. Успѣшното проникване въ Васкова висота (на 9. V. сутринята) на дивизията, при пълна изненада надъ защитницитѣ, потвърди целесъобразността на тази мѣрка.

Разпорежданията дадени съ предварителнитѣ оперативни инструкции и общи оперативни заповѣди отъ командущия армията (*A. F. O.*) до дивизионнитѣ командири включително, бѣха пълни и съ голѣми подробности. Тѣ поставяха ясно задачитѣ, насочвайки и указвайки на подчиненитѣ части и тѣхнитѣ помалки подѣления, последователнитѣ имъ обекти на значителна дълбочина въ германо-българскитѣ 1-а и 2-а позиции, включвайки ги въ строго ограничени и добре очертани рамки, означени въ подробни и въ едъръ мащабъ карти, съдържащи всички данни за разположението и окопнитѣ съоръжения на отбраната. Всички осигурителни мѣрки, които се налагаха отъ правилата за водене позиционната война бѣха взети.

Групировката на артилерията, организацията на нейното командване, чрезъ създаването на корпусна (за групата дивизи-

зии) и армейска далекобойна тежка артилерия, вънъ отъ съществуващата дивизионна артилерия, осигуряваше масовото артилерийско действие и особено борбата за неутрализация на германо-българските батареи. За последната целъ АФО бѣ отредила 11 батареи (42 орджия).

По този начинъ на 1 българска батарея ангажирана въ близкия бой, фр.-итал. артилерия всѣкога можеше да ѝ противопостави минимумъ 1'6 орджия.

Най-после за използване и развиване първоначалния успѣхъ, французкото командване разполагаше общо съ 2 дивизии резервъ — този на А. F. O. и на главнокомандувания, сили които трѣбва да се смѣтатъ за достатъчни.

Докато всички разпореждания и условия даваха пълнъ залогъ за победата, едно важно нарушение на главния принципъ за водене на боя бѣ направено — това на изненадата. И наистина, по примѣра на западния фронтъ отъ 1916 год. и тукъ французкото командване искаше да осигури на пехотата лесна победа, като съ артилерията, чрезъ продължителна (минимумъ 3 дневна, а въ сжщностъ 4 дневна) артилерийска подготовка срине отбранителнитѣ построики и сломи морала на защитниците, като позволи на пехотата, безъ жертви и безъ усилия, да залѣе съ вълнитѣ си първата позиция, а следъ това свободно напредне въ нейната дълбочина.

Това време отъ три дни, за подготовка на атаката и за разузнавателни действия, позволи на германо-българското командване, да се ориентира добре върху намѣренията на противника, правилно и навреме да насочи резервитѣ, а сжщо и да ги засили, чрезъ изтегляне отъ незастрашенитѣ участъци свободни части, които да противопостави на атакуващитѣ дивизии, което действително то можа да осжществи. Сжщевременно развоя на събитията отъ 5.—21. май установи погрѣшността на вѣрването — да се унищожатъ отбранителнитѣ съоржжения и особено закритията въ позицията, кждето множество скални групи отъ блокове по билото и севернитѣ склонове на Мойно-Мориховския гребенъ и уврага Дубица, представляваха неразрушими естествени закрития.

XII. Оценка върху задачата и плана за действие на германо-българските войски въ Завоя на Черна

Запазването „на всѣка цена“ заетитѣ позиции въ Завоя на Черна се налагаше отъ необходимостта да се използва съпротивителната имъ сила, заключаваща се въ доброто очертание на мѣстността, която въ по-голѣмата си частъ улесняваше действията на артилерията, като ѝ позволяваше едно почти съвършено наблюдение, възможностъ за артилерийска

подготовка на евентуални контръ-атаки, както и за указване добра съпротива въ тѣхната дълбочина. Най-после 5 месечното стоене на заеманитѣ позиции и упорита работа по тѣхното изграждане, макаръ и съ много ограничени срѣдства, бѣ позволило да се създадатъ добри закрития за бойцитѣ, резервитѣ и артилерията. Всѣко неоправдано напущане би имало за резултатъ преминаване къмъ подвижната война, съпроводено съ всички рискове, които тя би донесла, поради намалената подвижностъ на българската армия.

Планътъ за действие на герм.-българ. войски, които се намираха въ очакване офанзивата и който предвиждаше по цѣлия фронтъ пасивна съпротива, бѣ наложенъ отъ недостатъка на сили и срѣдства за предприемане въ единъ подходящъ участъкъ — противо-офанзива.

Групировката на силитѣ въ XI. армия и частно за 61. корпусъ, при наличността на по-голѣми резерви (корпусенъ и армейски) именно въ „Завоя“ отговаряше на една правилна оценка на обстановката. Тя съответствуваше добре и на французкия планъ за действие, тъй като резервитѣ се намираха най-близо до застрашения фронтъ и бѣха въ положение да се прехвърлятъ бързо къмъ 2. дивизия, ако действията на противника наложеха това.

Но следъ единъ критически погледъ върху разположението на пехотнитѣ и артилерийски позиции въ „Завоя“ и неравноститѣ на мѣстността, веднага се хвърля въ очи основното различие на условията за отбрана, между 302. дивизия и участъка ф. Ройтеръ, така:

Въ 302. дивизия пехотната позиция преминаваше по командувания гребенъ, който отъ 1050 до „Дългия гребенъ“ не позволяваше на артилерията да наблюдава непосредствено, отъ главнитѣ си наблюдателни мѣста, неприятелската пехотна позиция и междупозиционно пространство. Следователно, нейното противодействие при близката отбрана можеше да се основава единствено върху несигурното наблюдение и сигнализация отъ първитѣ пехотни линии и трѣбваше да се очаква, че то всѣкога щѣше да закѣснява и да бжде съпроводено съ излишенъ и малко резултатенъ разходъ на снаряди, поради ненаблюдаваната стрелба. Ето защо защитата тукъ оставаше да се гради изключително върху бързитѣ пехотни контръ-атаки, съ или безъ съдействие на артилерията, но за това пѣкъ стрѣмнитѣ склонове и солидни закрития добре щѣха да запазятъ защитниците отъ загуби презъ подготвителния за атаката периодъ — на артилерийската подготовка.

Разположението на батареитѣ въ дивизията, отдалечени отъ най-преднитѣ окопи на 1¹/₂ до 4 клм., позволяваше оставянето имъ за действие отъ сжщитѣ позиции и въ случай на

изгубване на Мойно-Мориховския гребенъ, но не и при едно напредване на атакуващия на северъ. Разпредѣлението ѝ въ две групировки — западна и източна — отдалечени една отъ друга на 4 клм. и разположени на фронтъ повече отъ 7 клм., не позволяваше масиране огъня на всички батареи предъ цѣлия фронтъ, главно поради значителната дължина на участъка на дивизията (15 клм.), но тѣзи условия не допускаха друго решение. Срещу проектирания ударъ отъ 35. итал. и 16. кол. дивизия, тя можеше да действува само разчленено, т. е. „западната“ група срещу италианцитѣ предъ в. 1050 и западно и „източната“ срещу французитѣ предъ 3/7. п. бригада. За последната целъ тя имаше въ участъка Ройтеръ специаленъ артилер. взводъ за фланкираща стрелба.

При тѣзи условия и при липса на наблюдение, трѣбваше всѣкога да се очаква първоначаленъ успѣхъ за атакуващия, освенъ въ частта между „Дългия гребенъ“ и р. Орле, кждето отъ наблюдателнитѣ мѣста на източната артилер. група, разположена по билото на Селечка, на северъ отъ Мойно-Мориховския пжтъ, добре се наблюдаваше предпозиционната мѣстность.

Въ случай на неуспѣхъ, т. е. при безвъзвратно загубване атакующия участъкъ на дивизията (1050—р. Орле), западната артилерийски група можеше временно да бжде запазена съ преградната позиция, докато източната арт. група оставаше незащитена и въ невъзможность да се изтегли по съвършено откритата мѣстность, а най-вече поради неудобния (въ с.-з. посока) пжтъ за движение.

Предъ втората позиция Чаирлий—Муса оба—в. Бобище, която се намираше въ начало на укрепяване, чрезъ бързото ѝ заемане отъ корпусния резервъ, фр. — италианскитѣ войски щѣха да бждатъ спрѣни и задържани временно или по-продължително, споредъ обстоятелствата.

Въ 22. *герм.-бълг. бригада* (уч. ф. Ройтеръ) линията на главнитѣ артил. наблюдателни мѣста, отдалечена на 3 клм. отъ пех. позиция и нахождаща се на командувашия гребенъ, позволяваше на артилериститѣ спокойно и безупрѣчно да наблюдаватъ движенията и действията на френско-руската пехота, всѣкога и своевременно да даватъ своята подкрепа и тогазъ дори, когато последната би достигнала до линията на с. Орле и р. Дубица. Това отдалечение осигуряваше продължителността на наблюдението и, следователно, трѣбваше да се очаква подкрепата на артилерията да бжде своевременна и сравнително при възможно най-малкъ разходъ на снаряди, а разположението на батареитѣ позиции въ участъка, при едно отдалечение 2—4½ клм. отъ пех. позиция, бѣше другия елементъ, който осигуряваше свободата и продължителността на действието ѝ, въ случай на непр. успѣхъ най-малко до

р. Дубица включително, както и за артилерийската подготовка на контръ-атакитѣ, по цѣлия фронтъ. А въ случай, че се наложеше напускане на първата позиция, артилерията въ всѣко време можеше да се оттегли на по-заднитѣ си мѣста.

По такъвъ начинъ, защитата щѣше да се гради преди всичко върху действителенъ артилер. огънь, предъ отбранителната линия, следъ това върху подкрепата ѝ въ борбата за владѣнието на позицията и най-после на съдействието ѝ презъ напредване атаката на северъ, до и сев. отъ р. Дубица. Тѣзи бѣха предимствата на условията по отбраната на уч. Ройтеръ по отношение на участъка на 302. дивизия.

Общо батареитѣ разположени по 4½ клм. фронтъ, отъ Бобище до р. Черна, бѣха сведени първоначално въ три, а отъ 6. май въ четири смѣсени артил. групи, къмъ които повечето отъ тѣхъ не принадлежѣха органически, а по мѣстността най-произволно бѣха размѣсени. Но основната идея въ групировката имъ се изразяваше въ разположението на наблюдателнитѣ мѣста и въ непрекъснатостта на основнитѣ имъ зони за преграденъ огънь. Така, набл. мѣста на германската група се намираха въ западната половина на гребена Бобище — Белвю; на I. артил. група въ източната; на II. артил. група около в. Българска и на III. арт. група — при тѣзи на I. Докато германската I. и III. арт. групи, съ малки изключения, добре наблюдаваха цѣлия фронтъ, II. арт. група, имаше по-ограничено наблюдение. Тя не можеше да вижда западно отъ в. Миге и поради това презъ време на боеветѣ бѣ принудена да вземе съответни мѣрки, като изпрати специаленъ наблюдател на в. Белвю, а на I. арт. група бѣ възложено да надникне надъ ненаблюдаемитѣ ю.-з. склонове на Хаинцелманъ и Дабица, чрезъ страничния си наблюдател на в. Бобище.

Срещу проектирания ударъ отъ руската бригада и 17. кол. дивизия, бригадата Ройтеръ бѣ въ състояние да групира (масира) огъня на всичкитѣ си орждия, съ необходимата бързина и точностъ, осигурени отъ огневия планъ „Маково“ и отличното наблюдение. Това бѣ друго, важно предимство на артилерията Ройтеръ, предъ тази на 302. дивизия.

Пригответитѣ снаряди на позицията и близкия тилъ за 4 бойни дни, осигуряваха мощността на артилерийската подкрепа.

Задачата за противо-артилерийската борба се възлагаше на 1½ батареи отъ герман. група и на 2 отъ II. арт. група, безъ да се освобождаватъ отъ основната имъ задача — близката отбрана на позицията, въ момента на удара. Повече отъ това не можеше да се направи.

Втората позиция — Бобище—Чанище, макаръ и слабо подготвена, можеше съ успѣхъ да задържи напредващия противникъ.

Всички останали осигурителни мърки: организиране полето, връзки, наблюдение, разузнаване, огневи планъ (автоматизирани огневи съсредоточавания), укрепяване, охрана и пр. въ участъка, бѣха взети и приложени съ изключение маскировката и незадоволителнитѣ закрития въ артил. наблюдателни мѣста. Изтеглянето орждаейнитѣ ракли отъ позицията и оставянето имъ назадъ въ батар. резерви се оказа много ползна и умѣстна мѣрка. Липсата, обаче, на корпусна артилерия, която да поеме борбата съ непр. артилерия е очевидна, но артилерийското командване въ 61. корпусъ, за противодействие на готвящия се главенъ ударъ отъ 16. кол. дивизия, своевременно бѣ предвидено и подготвило автоматизирания огнь „Маково“ отъ артилерията на 302. дивизия и 22. п. бригада. То бѣ поело върху си задачата—да съгласува действията на артилерията въ двата участъка, както и да подпомага съ артилерийски огнь отъ участъка Ройтеръ, пехотната бригада Козаровъ източно отъ Черна (2-а дивизия), чрезъ автоматизирания преграденъ и унищожителенъ огнь „Козаровъ“.¹⁾

XIII. Оценка върху действията на странитѣ въ Завоя на Черна отъ 5. до 8. май вкл.

Артилерийската подготовка за атаката на френско-руско-италианскитѣ войски отъ 5—8. май се разви точно по предвидения планъ. Разузнавателнитѣ пех. действия почнаха на 6. и бѣха извършени въ по-голѣмъ мащабъ на 7. и 8. май, като оставиха впечатление въ германо-българското командване на частични мѣстни атаки, частъ отъ които бѣха парализирани съ артилер. огнь, преди или презъ време на започване или извършването имъ, а други (въ 302. дивизия) и съ мѣстни контръ-атаки. Всички тѣзи разузнавателни действия се извършваха смѣло и съ многократни повторения. Тѣ държеха въ напрежение защитницитѣ и особено артилерията на отбраната, която въ всички случаи започваше противодействие съ огнь, веднага щомъ френско-италианската артилерия засилеше своята стрелба.

Цельта на това противодействие се заключавахе въ стремежа, чрезъ бавенъ, добре наблюдаванъ и коригиранъ огнь, при опредѣлена скоростъ, да се обсипватъ съ снаряди неприятелскитѣ окопи, противолежащи на тѣзи, по които артилерийския огнь бѣ застрашителенъ, за да се нанасятъ вреди, както и да се разстройва противника (връзки, наблюдения, движения и действия) въ неговата пехотна позиция и по-важнитѣ и добре известни батареи, пѣтища и пр. Тази активна дейность на

¹⁾ Скица № 9.

артилерията оказваше благотворно въздействие върху духътъ на защитницитѣ.

Развититѣ се следъ това пехотни нападения бѣха отбивани чрезъ автоматизирани огневи съсредоточавания, откривани по уговорени условни заповѣди. Въ участъка фонъ Ройтеръ тѣ се очертаваха въ 2—3 линии, чрезъ което обхващаха цѣлата междупозиционна ивица, отъ собственитѣ телени мрежи, до и включително първитѣ окопи на атакуващия.

Тамъ кждето липсваше непосредствено наблюдение, или автоматични огньове, разузнавателнитѣ действия се развиваха по-успѣшно, но тѣ неможаха да достигнатъ прѣката си цель — да се събератъ сведения за извършенитѣ разрушения и за силата на съпротивитѣ, както и да предизвикатъ у отбраната предварително заемане окопитѣ, съ огледъ отбиване действителна атака, при което по-късниятъ артилерийски огнь да нанесе чувствителни загуби и разстройство въ увѣнчаната съ стрелци, за отбиване привидна атака, позиция.

Германо-българското командване и презъ 4-тѣхъ дни използва самолетитѣ за разузнаване групирането и движението на войскитѣ на противника въ „Завоя“, докато французкото командване повечето си служеше съ привързани балони.

За отбелязване е и факта, че презъ всичкото време на артилерийската подготовка, наблюдателнитѣ мѣста на германо-българската артилерия не бѣха засегнати и че артилер. огнь по нейнитѣ батареи не даде резултати въ разрушени орждия и загуби на хора, въпрѣки необикновено голѣмото число снаряди, които фр.-итал. артилерия изстреля по тѣхъ.

Българската артилерия действуваше съ точенъ огнь, но съдържано, безъ увлѣчение, тъй като подвозътъ на снаряди не можеше да догони разхода, който срѣдно на орждие за боенъ день възлизаше на около 150 снаряда, докато французкото командване за сжщата цель бѣ опредѣлило за боенъ день 100—300 (на орждие).

Загубитѣ въ 302.¹⁾ дивизия и въ 22.¹⁾ гер.-бълг. бригада (1605 оф. и войници вѣнъ отъ строя, т. е. около 12%) бѣха значителни и тѣ говорѣха ясно за силата на неприятелския артилер. огнь. Повреждениета на излѣзлитѣ отъ строя орждия (срѣдно 13% дневно) се дължеха повечето на собствена стрелба, а липсата на достатъчно запасни части при орждията бѣ причина за по-дългото имъ бездействие или отсъствие.

Крайния резултатъ отъ 4-дневната бомбардировка до удара, се свеждаше въ това, че германо-българскитѣ войски останаха добре запазени въ своитѣ закрития, артилерията съ

¹⁾ Само за българскитѣ части; за германскитѣ войски липсватъ сведения.

запазена мощь, а духът на защитниците високъ. За последния факт допринесе енергичното противодействие на артилерията, която имаше заповед да не жали снаряжител.

Обаче въ германо-българското командване окончателно се затвърди убеждението, че решителната атака ще се извърши между 1050 и в. Миге. Затова до 8. май вечерята всички налични резерви въ пехота и артилерия бѣха насочени тамъ.

Корпусният резервъ — 2 п. полка — оставаше непожтнатъ на линията на втората отбранителна позиция Мусаоба—Бобище въ готовност да подържа следващитѣ контръатаки, а така сжщо при нужда да заеме и спре противника на тази линия.

Отъ своя страна и французкото командване бѣ запазило армейския резервъ, който на 8. V вечерята бѣ изнесенъ по-насеверъ, въ готовност да продължи и доразвие успѣхътъ, който се очакваше на 9. V.

Изобщо оставането въ относително бездействие на I. и II. сръбски армии до 8. V. и следъ това, позволи на командването на 61. корпусъ да изпрати частъ отъ резервитѣ на 2. дивизия, за засилване участъка фонъ Ройтеръ.

XIV. Оценка върху решителната атака и противодействието ѝ на 9. май.

Решителната атака въ Завоя на Черна се извърши едновременно, въ опредѣления часъ, т. е. моментъ, следъ една кжса и последна артилерийска подготовка, чието начало бѣ предоставено да се опредѣли отъ командиритѣ на дивизиитѣ. Атаката бѣ очаквана отъ германо-българскитѣ войски, но все пакъ момента за нейното извършване не бѣ узнатъ. Своевременното и мощно противодействие на германо-българската артилерия, съ нейнитѣ автоматизирани нападателни и отбранителни огньове, сломи този ударъ въ по-голѣмата частъ отъ фронта, а тамъ, кждето противника успѣ да проникне, той бѣ откъсванъ чрезъ тѣхъ и съ бързи мѣстни контръатаки, въ повечето случаи по частната инициатива на по-малкитѣ началници, бѣ отблъсванъ, отчасти плененъ или унищоженъ. Успѣхътъ бѣ решителенъ и бързъ. Той се дължеше особено на храброто действие на контръатакуващитѣ части.

Трѣбва да се признае и храбростта на атакуващитѣ войски, особено на тѣзи отъ 17. колониална дивизия, частъ отъ чийто три последователни вълни можаха да преминатъ презъ единъ страшенъ и необикновено гжстъ отбранителенъ (преграденъ и унищожителенъ) огънь и да навлѣзатъ въ позицията Миге (участъка Цезаръ), кждето, следъ контръатака, една частъ бѣ унищожена и друга пленена.

Първата неприятелска атака успѣ само на вис. Дабица, кждето цѣли 13 часа, атакуващитѣ руси, на малъкъ фронтъ и дълбочина, задържаха завладѣния теренъ.

Последвалитѣ, следъ това, още две силни атаки по останалия фронтъ (една предъ пладне и другата следъ пладне) сжщо не успѣха по причинитѣ, поради които безъ резултатъ свърши първия ударъ.

Единствената организирана отъ по-високото командване (к-рътъ на 22. гармано-бѣлг. бригада) и извършена по предварително начертанъ планъ, бѣ образцовата контръатака на в. Дабица. Тамъ, следъ кжса артилерийска подготовка, въ която участваха 5 бѣлг. батареи, и която обхвана една по-дълбока площъ, целяща да изолира висотата, последваха пехотни нападения извършени по окопитѣ откъмъ двата фланга. Съ нищожни жертви, въ едно кжсо време, висотата бѣ възвърната и съ това положението на фронта окончателно въстановено. Въ този день, обаче, кризата въ снаряди силно взе да се чувствува, тъй като наличнитѣ запаси въ армейската зона бѣха на изчерпване, а на следния день сутринята (10. V.) въ участъка Ройтеръ сръдно на оржие се разполагаше съ по 230 снаряда.

XV. Оценка върху действията отъ 10.—21. май

Следъ неуспѣха на решителнитѣ атаки на 9. май, въ следнитѣ дни атакитѣ на френско-руско-италианскитѣ войски въ Завоя, макаръ и енергични, постепенно замираха. Тѣхната целъ се заключаваше главно въ приковаване на срещупоставенитѣ имъ войски, за да се позволи на I. и II. сръбски армии да развиятъ успѣхъ въ главното направление на офанзивата. Макаръ водена съ упоритостъ, на по-малъкъ фронтъ и съ повече сръдства, тѣ срещнаха енергичното противодействие на германо-българскитѣ войски и никжде не отбелязаха успѣхъ.

XVI. Заключителни бележки за боеветѣ отъ 5. до 9. май

Поради липса на сведения за изстрелянитѣ бойни припаси отъ германската и французката артилерия и за загубитѣ въ германскитѣ части, презъ първитѣ петъ дни на офанзивата въ Завоя, невъзможно е да се направи едно съпоставяне на цифритѣ. Но за целитѣ на настоящето изследване, за приблизителното установяване сжжитѣ, ще се направи едно приравнение, което не ще бжде далечъ отъ истината.

По този начинъ ще се види, че сръдно на боенъ день отъ едно оржие на френско-италианската артилерия сж из-

разходвани около 300 снаряда¹⁾, а въ германо-българските батареи — 150.

Загубитъ въ % въ френско-итал. войски за сжити дни общо достигатъ надъ 20%²⁾ срещу 12% у германо-българските.

Това показва и потвърждава истината, че при неуспѣшни атаки, атакувания въ % дава повече (въ случая най-малко 2 пѣти повече) загуби отъ отбранявания, който заема сравнително добре укрепена позиция.

Проследени действията на артилерията въ участъка фонъ Ройтеръ се вижда, че последната най-много приложи масовитъ огнени съсредоточавания „Маково“ и „Цезаръ“ и че засилващитъ огнѣве срещу отдѣлнитъ полкови участъци (Александръ, Борисъ и пр.) нѣмаха никакво приложение, което позволява да се заключи, че, при отбрана, трѣбва да се предвиждатъ такива, само срещу най-вѣроятнитъ посоки за неприятелски атаки, но на по-голѣмъ фронтъ и срещу важни обекти. Освенъ това 4-батареинитъ групи се оказаха достатъчно силни и лесно управлявани, и че при отбрана тѣ сж за предпочитане, тъй като три-батареинитъ дадоха по-слабо действие, особено когато орждията имъ често излизаха отъ строя, поради собствената усилена стрелба, или отъ неприятелска такава.

Раздѣлянето на артилерията на българска и германска въ уч. Ройтеръ, наложено отъ субективни съображения на германското командване, бѣ вредно. Липсваше тѣсно тактическо единение между дветъ артилерии въ важнитъ моменти, резултата отъ което бѣ временното изгубване в. Дабница на 9. май.

XVII. Поуки за артилерията

Отъ изложеното до тукъ, могатъ да се изведатъ следнитъ поуки (изводи):

а) За отбраната

1) При избора на позицията за отбрана, както наблюдателнитъ мѣста, така и позициитъ на батареитъ, трѣбва да се намиратъ: първитъ поне на 2—3 километра, а вторитъ на 2—4 клм. задъ пехотната позиция. Такова изтегляне на артилерията позволява стрелба на по-широкъ фронтъ и осигурява спокойно и продължително наблюдение и действие на сжщата. По-малко отдалечение на първитъ (Н. М.) отъ 1 клм. и на вторитъ (батареитъ) отъ 2 клм. е вредно и не бива да се допуска, при изключение само за далекобойнитъ батареи.

¹⁾ На 9. V. — въ 35. дивизия.

²⁾ На 9. V.: 35. дивиз. — 2400, 16. див. — 1000, 17. див. — 700, руси 1325.

2) По-голѣмата частъ отъ артилерията на дивизията да бжде групирана на не голѣмъ фронтъ (6—8 клм.)¹⁾ и поставена срещу важната посока за атака, съ огледъ да се осигурятъ масови съсредоточавания на огъня, който да обхваща подлежащата мѣстностъ съ една и по възможностъ повече линии, при необходимата ширина и дълбочина на сжщия.

3) Най-малкитъ артилер. групи трѣбва да иматъ 4 батареи. Группи съ 3 и особено съ 2 батареи сж слаби. Тѣ вредно увеличаватъ числото на междиннитъ командни артилерийски щабове. Такива би могло да се оставятъ, но при положение, че въ решителнитъ моменти ще бждатъ засилени съ новопристигнали батареи.

4) Группитъ могатъ да бждатъ хомогенни или смѣсени, въ зависимостъ отъ характера на мѣстността. Въ планината — предимно смѣсени.

5) Нормално батареитъ ще се разполагатъ съ огледъ за действие съ фронталенъ огънь и като изключение съ фланговъ (въ последния случай чрезъ отдѣлни взводове или орждия). Косия огънь е неудобенъ, тъй като съ измѣстване на подвижнитъ цели, трѣбва да се работи не само съ мѣрника, но и съ посоката, а за измѣнение последната се губи повече време и това се отразява на бързината въ стрелбата. Освенъ това при поменатото разположение най-лесно се поддържа връзката съ пехотата.

6) Ще се предвижда специална група за борба съ неприятелската артилерия, която ще използва далекобойността си чрезъ изнасяне батареитъ ѝ по-близу до пехотната позиция (примѣрно до $1\frac{1}{2}$ —1 клм.).

На тази група ще се възложи организиране противоартилер. борба, но въ решителнитъ моменти основната ѝ задача ще остава близката отбрана, т. е. участието ѝ въ отбранителния огънь, споредъ огневия планъ.

7) Създаването на междинни командни щабове между групитъ и к-ра на дивизионната артилерия нормално не е отъ полза, но при голѣмитъ дивизионни фронтове (повече отъ 7—8 километра) е неизбежно и полезно и най-вече за устройване връзката съ пехотнитъ щабове, както и за наблюдение и устройване огневитъ съсредоточавания въ различнитъ участъци на дивизията.

8) Неприятелскитъ батареи получаватъ една обща нумерация (отъ № 101 нагоре) дадена отъ армията, корпуса или въ краенъ случай отъ дивизията. Тѣ се даватъ на изпълнителитъ или съ тѣхнитъ координати по планквадратната мрежа, или най-добре нанесени на разграфени карти въ мащабъ

¹⁾ Колкото е предѣлната далечностъ на орждията.

1 : 25,000. Тѣхното наблюдение се възлага и разпредѣля по зони на батареитѣ отъ групата за противоартилерийска борба.

9) Наименованието на мѣстнитѣ предмети въ неприятелската и въ собствената зона¹⁾, едновременно съ това и нумерацията на най-важнитѣ точки въ неприятелската позиция (входящи и изходящи жгли на преднитѣ окопи), върхове, могили, скали, дървета и пр. е важна длъжностъ на дивизионното командване. Изпълнението на това, то, обикновено, ще възлага на командира на дивизионната артилерия. Нумерирането трѣбва да върви последователно отъ лѣво на дѣсно, както се пише, гледайки къмъ противника и почва отъ първата линия точки и следва втората, трета и пр.

10) Собствената позиция се подѣля (и означава съ бѣли платна или флагове, когато трѣбва да се покажатъ границитѣ на участъцитѣ на артилерийскитѣ наблюдателни мѣста) на участъци — дружинни и ротни. Първитѣ се означаватъ съ именачийто начални букви следватъ по реда на азбуката (примѣрно Александъръ, Борисъ и пр.), а вторитѣ — съ съответнитѣ букви и индекси (напр. за ротни участъци: A_1 A_2 A_3) и всѣкога отъ дѣсно на лѣво, т. е. тъй както се нареждатъ (строятъ) собственитѣ войски.

11) На всѣка артилерийска група ще се дава една непрекъснатата основна зона за наблюдение и отбрана, която тя ще трѣбва да вижда добре отъ главнитѣ наблюдателни мѣста (и на батареитѣ), а за невидимитѣ — да устройва спомагателни такива.

12) Всѣка батарея ще има основна преградна зона, при което преграднитѣ зони на всички батареи общо ще опасватъ участъка на дивизията, макаръ и съ прекъсване, но по начинъ, че важнитѣ точки ще бждатъ защитени съ непрекъснатъ огънь, въ една и повече линии.

13) По указание на командира на дивизията ще се изработи артилерийски огневи планъ, съдържащъ нуждитѣ огневи съсредоточавания предъ най-важнитѣ участъци — въроятни обекти за атака отъ страна на противника, — като се разпредѣли огъня на групитѣ или батареитѣ на достатъчна ширина и дълбочина.

14) За огневитѣ съсредоточавания, въ огневия планъ ще бждатъ указани обектитѣ на всѣка батарея:

а) При противодействие на неприятелската артилерийска подготовка — за нападателния огънь и

¹⁾ Практично е — мѣстнитѣ предмети у противника да се означаватъ съ известнитѣ имена на негови държавници, генерали, на градове, области, а тѣзи у насъ — съ такива на наши държавници, градове, села и пр.

б) при отбиване атаката (удара) — за отбранителния огънь.

Въ първия случай огъня ще почва отъ първитѣ неприятелски окопи и въ две или три линии, ще достигне вторитѣ и трети окопи на атакуващия, а въ втория, почвайки отъ теленитѣ мрежи на собствената позиция, въ две и повече линии, да достигне и засегне първитѣ окопи на атакуващия, а при възможностъ и по-заднитѣ такива.

15) Практически, артилерийското командване ще се стреми, щото батареитѣ въ основната зона за действие, въ единия и въ другия моменти на атаката, да иматъ за обектѣ първитѣ неприятелски окопи, а засилващитѣ, при нападателния огънь, вторитѣ и по-задни окопи, а при отбранителния — преграднитѣ стрелби.

16) Огневитѣ съсредоточавания ще бждатъ автоматизирани и стрелбата ще започва по една кжса условна заповѣдь, сигналъ, или по починъ и преценка на по-малкитѣ артилер. командири (батареини, групови).

17) Наблюдателната служба ще бжде денонощна, непрекъснатата, за всѣко артилерийско командно мѣсто и то въ определената зона. За целта сжщата ще се обслужва отъ 3—4 наблюдатели.

18) Най-лесно и сигурно неприятелскитѣ батареи ще се откриватъ и засичатъ ношемъ по блѣсъцитѣ, съ наблюдателни тръби, или денемъ при влажно време, по парата на охлаждащитѣ се барутни газове, а при сухо по праха, при изстрелитѣ.

19) Противодействието (противоподготовката или нападателния огънь) на артилерията е най-надеждното срдство за борба съ противника, който е започналъ артилерийската подготовка на една близка офанзива.

20) Нападателниятъ огънь ще бжде сдържанъ, наблюдаванъ, точенъ при определена скоростъ на стрелбата, или съ определено число снаряди, въ определено време. Ураганната стрелба е нежелателна. Тя е неточна и разточителна. Последната ще се прилага само по открити, или бързо подвижни цели. Противоартилерийската стрелба, въ повечето случаи, ще се заключава въ временното неутрализиране на известнитѣ батареи (често съ 1 орджие на една непр. батарея, обсипвайки площта, въ която се намира сжщата).

21) Нападателниятъ огънь по време и бързина, обикновено, ще се съобразява съ силата на огъня на неприятелската артилерия върху собствената позиция.

22) Времетраенето на огневитѣ съсредоточавания, при отбранителния огънь, ще се определя отъ личното или спомагателно наблюдение на батареинитѣ командири и по-горни такива, а когато ефекта на огъня не се наблюдава — отъ 3—5 минути, при намаление скоростта къмъ края, а за подно-

вяването му, въ последния случай, ще се изисква отъ пехотата съ телефонъ, оптически знаци. Наблюдението на огъня, обаче, остава основа на артилерийското действие.

23) Указването на нови цели, ако липсватъ близки нумеровани точки, ще става предимно съ помощта на планквадратната мрежа.

24) Предварителната пристрелка и впоследствие честитъ провѣрки на даннитъ за преграденъ и разрушителенъ огънь сж наложителни. Често, за еднитъ и другитъ, когато липсва наблюдение, това ще става съ помощта на преднитъ или странични наблюдатели; на съседнитъ групи, като се използватъ специалнитъ телефонни линии между съседитъ (групитъ).

25) По-горнитъ артилерийски командири лично ще провѣрватъ правилния изборъ на наблюдателнитъ мѣста на подчиненитъ си артилерийски единици.

26) Поради естественото и неизбежно задимяване на позицията (прахъ и димъ отъ снарядитъ) трѣгването въ атака (ударъ) отъ противника, често не ще бжде забелязвано отъ отбраната. Затова и при най-безупрѣчно артил. наблюдение, отбранителниятъ огънь може да започне късно, дори въ или следъ момента на навлизане атакуващия въ окопитъ на отбраната. Поради това контръ-атакитъ ще бждатъ неизбежни и на тѣхъ следва да се гледа, като на полезно и последно срѣдство за отбиване атаката.

27) За отбраната дивизионното командуване ще предвижда най-необходимитъ (безъ излишество) огневи съсредоточавания, при което на батареитъ ще се даватъ участъци за биене, които да търпятъ по-малко измѣнения.

28) Командиритъ и щабоветъ на засилващата артилерия ще запазватъ своитъ командни функции надъ подчиненитъ си артилерийски единици презъ време на развиващия се бой, ако последнитъ се вливатъ безъ да се разчленяватъ. Не е полезно, обаче, старшитъ артил. командири, които идатъ да засилатъ артилерията, да поематъ командуването отъ заваренитъ такива, тъй като последнитъ, като добре ориентирани и запознати съ бойния театъръ, най-умѣло ще ръководятъ действията на артилерийскитъ единици. Въ такъвъ случай ще се наложи ново-дошлитъ артилерийски командири да не упражняватъ оперативнo командуване, като имъ се дадатъ поръчения по изучаване и организиране заднитъ позиции, по снабдяването, тила и пр.

29) Преднитъ арт. наблюдатели въ най-преднитъ пехотни окопи не сж полезни. Тѣ трѣбва да се намиратъ въ вторитъ, или по-задни линии на пехотната позиция.

30) Изтегляне бойнитъ ракли отъ позицията въ резерва е полезно, за улеснение маскировката, за намаление уязвимостта на орждията и за увеличение подвижността на батареята.

31) Успѣхътъ на отбраната, освенъ отъ добрата артилерийска подкрепа зависи главно и отъ добритъ закрития за бойцитъ. Гдето липсватъ такива, то трѣбва да се търси въ маневрирането изъ създадената обширна окопна система.

32) Организирането отъ корпусното или армейско командуване масови огневи съсредоточавания предъ фронта на съседнитъ дивизии е полезно и задължително.

33) Презъ време на усилената артилерийска стрелба, орждията на батареитъ често ще отказватъ да действуватъ (отъ собствена стрелба, поради силно нагрѣване бойния спирачъ, счупвания и пр.). За отстранението на това зло, необходимо е водно охлаждане тѣлата, спирача, и да има достатъчно запасни части и специалисти (техници), които бързо да извършватъ поправкитъ.

34) Излъзлитъ отъ строя батареи или орждия предаватъ своитъ данни за стрелба на новодошлитъ, щомъ заематъ тѣхнитъ мѣста.

35) Всѣко засилване на артилерията съ нови артилер. единици трѣбва да бжде последвано отъ допълване или преработване огневия планъ за разнитъ съсредоточавания. Последниятъ предварително се изпраща на командиритъ на групитъ за мнение, следъ което по обратенъ пътъ се връща чрезъ к-ра на артилерията въ щаба на дивизията, за изработването му въ окончателна форма и изпращането му за изпълнение въ видъ на заповѣдъ, таблица или скица.

36) Задържането на артилерия въ 2-а линия, при липса на сведения за целитъ на атакуващия, е полезна и неизбежна мѣрка. Щомъ, обаче, атакуващия разкрие своитъ намѣрения, тази артилерия ще се вкара бързо въ първа линия — денемъ при закрыта мѣстностъ и нощемъ, или въ мъгла при открита.

Оставането на батареи на втората позиция, срещу важнитъ и опасни посоки, при ненадежностъ на отбраната ще бжде неизбежна мѣрка.

37) Изтегляне на батареи отъ съседитъ, кждето условията допускатъ това, сжщо плана е полезна мѣрка.

38) Вземане мѣрки и контрола върху своевременното попълване съ бойни припаси е важна длъжностъ на дивизионното и артилерийско командуване.

39) Запазването позицията е възможно, когато пехотата на отбраната е съ повишенъ или запазенъ моралъ. Въ противенъ случай, колкото многобройна и богато снабдена да е артилерията на отбраната, атакуващиятъ лесно ще се справи съ нея.

б) За атаката

40) Атакуващъ, който не е приближилъ изходнитъ окопи до отбраняващия поне 300—400 м. и то на голѣмъ фронтъ (8—10) клм. губи много отъ шансоветъ за успѣхъ. Кждето

това не е било направено, изнасянето на отдалечените окопи презъ предшествуващата нощ и заеманието имъ е наложително и полезно.

41) Принципа за изненадата не търпи и не допуска артилерийска подготовка повече отъ 3-4 часа ($\frac{1}{2}$ день).

42) Стрелбата на артилерията на атакуващия по неатакуваните участници непосредствено преди и следъ момента, определенъ за атака, упражнява морално въздействие у отбраняващия се.

43) Стрелбитъ за разрушение по батареите на отбраната не могатъ да доведатъ до пълно замълчаване и за продължително време, щомъ липсва непосредствено наблюдение.

44) За осигуряване изненадата, атакуващите вълни не викатъ „ура.“

45) Въ коалиционната война разбъркване на частите трѣба да се избѣгва, поради психологически оправданото недоверие въ съседите за взаимна подкрепа.

СЪДЪРЖАНИЕ

	Стр.
1. Уводъ	3
2. Военно-географска характеристика на Завоя на Черна	4
3. Военно-политическото положение на Балканите къмъ края на априлъ 1917 год.	6
4. Планъ за операциите въ двете страни на мак. театъръ:	
а) На съединените армии на изтокъ	8
б) На германо-българските армии	9
5. Разположение на страните въ Завоя на Черна и въ съседните участъци къмъ 1. май 1917 год.	9
6. Организация на отбраната въ Завоя на Черна	12
7. Задача и планъ за действие на германо-българските войски въ Завоя на Черна	29
8. Задача и планъ за действие на франко-руско-италианските войски въ Завоя на Черна къмъ 1. май:	
а) На командувашия Източната фр. армия (А.Ф.О.)	29
б) „ „ I група дивизии „Черна“	32
в) „ 35. итал. дивизия (итал. експ. корпусъ)	35
г) „ 16. франц. колон. дивизия	39
д) „ 2. п. руска бригада	42
е) „ 17. колониална дивизия	44
ж) „ теж. артил. I група див. и арм. дѣл. т. артилер.	47
з) „ 11. колониална дивизия	47
и) „ 30. колониална дивиз. (резер. глв. ком. ген. Сарай)	48
9. Артилерийска подготовка на атаката и разузнавателни действия на френ.-итал. войски въ Завоя на Черна (5—8. май). Противодействие на германо-българските: 302 дивизия и 22. п. бригада. По-важни събития на останалия мак. фронтъ презъ сѣщото време:	
5. май	48
6. „	55
7. „	60
8. „	67
Решителните атаки на 9. май	71
10. Къмъ замиране на офанзивата. Действията отъ 10—21. май	89
11. Оценка върху задачата и плана за действие на А.Ф.О., I гр. дивизии и дивизиите въ Завоя на Черна	93

12. Оценка върху задачата и плана за действие на германско-българските войски въ Завоя на Черна	96
13. Оценка върху действията на страните въ Завоя на Черна отъ 5—8. май включително	100
14. Оценка върху решителната атака и противодействието ѝ на 9. май	102
15. Оценка върху действията отъ 10. до 21. май	103
16. Заключителни бележки за боевете отъ 5. до 9. май .	103
17. Поуки за артилерията	104

ПРИЛОЖЕНИЯ

	Стр.
№ 1. Таблица за състава на френско-руско-италианските войски въ Завоя на Черна, къмъ 1. V. 1917 г.	114
№ 2. Таблица за състава на френско-итал. артилерия, въ Завоя на Черна, къмъ 1. V. 1917 г.	116
№ 3. Бойно разписание на френско-итал. артилерия въ Завоя на Черна, къмъ 1. V. 1917 г.	118
№ 4. Таблица за състава и организацията на германско-българ. войски, отъ 302. дивизия и участъка Ройтеръ, въ Завоя на Черна, къмъ 1. V. 1917 г.	120
№ 5. Таблица за състава и организацията на герм.-българ. артилерия, въ Завоя на Черна, къмъ 1. V. 1917 г.	122
№ 6. Бойно разписание на герм.-българ. артилерия, въ Завоя на Черна, къмъ 1. V. 1917 г.	124
№ 7. Команденъ съставъ на 302. дивизия и 22. п. бригада (уч. Ройтеръ), къмъ 1. V. 1917 г.	125
№ 8. Команденъ съставъ на германско-българ. артилерия въ сражението 5—21. май 1917 г., въ Завоя на Черна	126
№ 9. Таблица за загубите въ българ. войски отъ 302. див. и уч. ф. Ройтеръ, въ Завоя на Черна, отъ 5 до 9. V. 1917 г. въ пехотата	128
№ 10. Таблица за загубите въ българ. артилерия отъ 302. див. и уч. Ройтеръ, въ Завоя на Черна отъ 5. до 9. V. 1917 г.	129
№ 11. Таблица за изстреляните бойни припаси отъ българ. артилерия въ 302. див. и уч. Ройтеръ отъ 5—9. май 1917 г.	130
№ 12. Таблица за наличността на оржията въ батар. на бълг. артилер. въ 302. див. и уч. Ройтеръ отъ 5—9. V. 1917 г.	131
№ 13. Таблица за наличността на бойните припаси въ артил. групи отъ българ. артил. въ уч. Ройтеръ 5—9. V. 1917 г.	132
№ 14. Таблица за разпредѣлението на артилер. бойни припаси въ участъка на 22. герм.-бълг. бригада (уч. Ройтеръ) къмъ 1. май 1917 г.	133

ТАБЛИЦА

за състава на френско-руско-италианските войски въ Завоя на Черна към 1. май 1917 год.

за състава на френско-руско-италиански

Дивизии или отдѣлни бригади	№ № бригади	№ № пех. полк.	батальони	карт. отдѣл.	пушки	картечници	автом. пушки	Батареи					Оръдия							
								75, 65 и 58 ор.	155 т. кжс.	120, 105 теж. дълг.	240 мхв.	75 пр. въз.	Всичко	75, 55, 58 лек.	155 теж. кжс.	120-105 тежки дълг.	240 мхв.	75 пр. въз.	Всичко	
35-а италианска дивизия (Италиански експедиц. корпусъ)—генералъ Пенела	Сицилия	{ 62	3	3	2872	18	?													
		{ 61	3		1838	9	?													
	Иврея	{ 161	3	1	1563	20	?													
		{ 162	3		2580	20	?													
	Калиари	{ 63	3	2	2796	18	?													
		{ 64	3		3158	36	?													
		Всичко . . .			18	6	14807	171	?	19	2	9	2	0.5	32.5	92	6	30	14	2
16-а колониална дивизия — генералъ Десоръ	4	{ 8	3		?	24	72													
		{ 4	3		?	24	72													
	32	{ 37	3		?	24	72													
		{ 38	3		?	24	72													
Всичко . . .			12		?	96	288	15	3	1	1/8	—	19.5	60	12	4	2	—	78	

2-а руска бригада— генералъ Дитрихъ		4	3	?	16														
		3	3	?	16														
Всичко . . .		6			32	?	12	2	—	—	—	14	48	6	—	—	—	54	
17-а Колониална ди- визия — генералъ Тетаръ	33	{ 54	3	?	24	72													
		{ 56	3	?	24	72													
	34	{ 1	3	?	24	72													
		{ 3	3	?	24	72													
Всичко . . .		12			96	288	12	0.5	—	—	—	12.5	48	2	—	—	—	50	
Теж. арт. I гр. див.							—	1	7	—	—	8	—	4	24	—	—	28	
Арт. дѣл. теж. арт.							—	—	5	—	—	5	—	—	18	—	—	18	
Всичко I линия . . .		48	?	?	395	?	58	8.5	22	2	—	91	248	30	76	16	2	372	
Армейски резервъ. 11. колониална дивизия генералъ Сиеръ	22	{ 34	3		24	72													
		{ 42	3		24	72													
	(отъ 76. див.)	157	3		24	72													
		1	3		?	?													
Всичко II линия . . .		12			72?	216?	2	—	—	—	—	2	8	—	—	—	—	8	
Резервъ на главнокоман- дуващия—30. колони- ална дивизия		?	3		24	72													
		?	3		24	72													
		8	3		?	?													
Всичко III линия . . .		9			48?	144?	8	—	—	—	—	8	32	—	—	—	—	32	
А всичко . . .		69			515?	936?	68	8.5	22	2	0.5	101	288	30	76	16	2	412	

ТАБЛ

за състава на френско-итал. артилерия,

Дивизии и отдъл. бригади	Видъ на артилерията	Б а т			
		58 окупни	65 план.	75 полски	155жсигау.
35-а Итал. дивизия.	органична придадена	1 1	8 —	— 9	— 2
Всичко . . .		2	8	9	2
16 а колониална дивизия	органична придадена	1 —	2 —	9 3	— 3
Всичко . . .		1	2	12	3
2 а русска бригада	органична придадена	— 3	— —	— 9	— 2
Всичко . . .		3	—	9	2
17-а колониална дивизия	органична придадена	1 —	1 1	9 —	— 0'5
Всичко . . .		1	2	9	0'5
Артил. I гр. дивиз.		—	—	—	1
Арт. теж. дълга арт.		—	—	—	—
Всичко I линия . . .		7	12	39	8'5
11 а колон. дивизия	органична	—	2	—	—
30-а дивизия	органична	—	2	6	—
Всичко II линия . . .		—	4	6	—
А всичко . . .		7	16	45	8'5

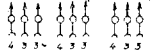
Приложение № 2

И Ц Я

въ Завоя на Черна, къмъ 1 май 1917 г.

а р е и					О р ж д и я								
105 дъл. ор.	120 дъл. ор.	240 мхв.	75 пр. сам.	Всичко	58 окупни	65 план.	75 полски	155жсигау.	105 дълги	120 дълги	240 мхв.	75 пр. сам.	Всичко
—	—	2	0'5	11'5	12	32	—	—	—	—	14	2	60
—	9	—	—	21	12	—	36	6	—	30	—	—	84
—	9	2	0'5	32'5	24	32	36	6	—	30	14	2	144
—	—	—	—	12	4	8	36	—	—	—	—	—	48
—	1	1/8	—	7	—	—	12	12	—	4	2	—	30
—	1	1/8	—	19	4	8	48	12	—	4	2	—	78
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	14	12	—	36	6	—	—	—	—	54
—	—	—	—	14	12	—	36	6	—	—	—	—	54
—	—	—	—	11	4	4	36	—	—	—	—	—	44
—	—	—	—	1'5	—	4	—	2	—	—	—	—	6
—	—	—	—	12'5	4	8	36	2	—	—	—	—	50
1	6	—	—	8	—	—	—	4	4	20	—	—	28
2	3	—	—	5	—	—	—	—	8	10	—	—	18
3	19	2	0'5	91	44	48	156	30	12	64	16	2	372
—	—	—	—	2	—	8	—	—	—	—	—	—	8
—	—	—	—	8	—	8	24	—	—	—	—	—	32
—	—	—	—	10	—	16	24	—	—	—	—	—	40
3	19	2	0'5	101	44	64	180	30	12	64	16	2	412

БОЙНО РАЗ
на френско-италианската артилерия, въ

	35 ИТАЛ. ДНВ.	БАТАРИ ОПРА	16 КОЛ. ДНВ. ПОДПОЛ Lotte	БАТАРИ ОПРА	2 РУС. БР. ПОЛН Deffer	БАТАРИ ОПРА
58 КОЛ	ИТАЛ БЭТ. 114 ФР Б 3 9 4 4 4 1 ИТ. 2 ИТ.	$\frac{2}{24}$	112 Б. 4	$\frac{1}{4}$	(11А) (30А) (CAN) 101 Б. 106 112 Б. 4 4 4	$\frac{3}{12}$
65 ПА.	20 18 16 28 4 4 4 4 4 4 4 4	$\frac{8}{32}$	rp Lavarde 4 4	$\frac{2}{8}$		
75 ПОЛ.	274 АН (7А), ОП re Hechenberg Meuler re Vilgar 4 4 4 4 4 4 4 4	$\frac{2}{36}$	cholet leconte Crepet Schaler 4 4 4 4 4 4 4 4	$\frac{12}{108}$	21 АН R (11А) 1 ро 2 ро 3 ро 4 4 4 4 4 4 4 4	$\frac{9}{36}$
155 Т. КОЛ	104 Т. АП re Arnesai (An'eni) 3 3	$\frac{2}{6}$	rp Humblot (2 А С) 4 4 4	$\frac{3}{12}$	(195 Т АН) re Jovin 4 2	$\frac{2}{6}$
105 Т. ДНВ						
120 ТАМ	Bossiere Suche Lumar Lichmann 4 3 3 4 3 3 4 3 3	$\frac{9}{30}$	 4	$\frac{1}{4}$		
240 ТМ	80 Б НКА 200* Б 2 4 МАКЛАРА (А.) (1950) (4 А.) "ВТОРА"	$\frac{2}{14}$	УБ 80 Б. 2	$\frac{1}{2}$		
75 ПРВ	⊕ 2	$\frac{1}{2}$				
В СЧУНО	БАТАРИ ОПРА	$\frac{32}{144}$		$\frac{19}{18}$		$\frac{1}{18}$

П И С А Н И Е

Завоя на Черна, къмъ 1. май 1917 г.

[illegible]

ТАБЛИЦА

за състава и организацията на Германо-българските войски от 302 дивизия и участъка Ройтеръ, въ
Завоя на Черна, къмъ 1. май 1917 г.

Д и в и з и я (участъци)	№ на брига- дата	№ на полка	Дружини и батальони	Карт. роти	Картечници	Пушки	Гранатохв.	№ № на картечните отделения	Средни мхв. батареи	Число на батареите							Число на оръдията																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																									
										75	105 гауб.	120 гауб.	150 гауб.	105 дълги	210 мьор.	Всичко	75	105	120	150	105 д.	210 мхв.	Всичко																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																			
302 д и в и з и я	2/2	27	4	2	16	2850	24	211 кар. о. Кар. р. 11. ег. б. 6 кар. отъ кар. р. Гв. ег. бат.																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																		

22 гер. бр. (Уч. Ройтеръ)	1/2	42	2	2	12 27	?	?	229,218,210	1																	
		44	3	2	16	1970	?																			
		28	3	2	16	2300	?																			
Всичко . . .			8	6	71	?	?			1	5	2	1	2	1	—	12	22	8	4	6	4	—	44		
Въ I линия			30	22	205	?	?			2	10	6	1	3	2	2	26	42	24	4	10	8	2	90		
Корп. рез. (61) Въ II линия	—	146	2	2	12	?	?			—	6	2	—	—	—	—	8	24	8	—	—	—	—	32		
Арм. резервъ (XI армия)		12 23 II/81 др.	3 4 1	2 2 ?	16 13 ?	1800 1700 ?	26 16 ?																			
Въ III линия			8	2	29	?	42			—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—		
Общо . . .			40	26	246	?	?			—	16	8	1	3	2	2	32	66	32	4	10	8	2	122		

ТАБЛИЦА

за състава и организацията на герм.-българ. артилерия, въ Завоя на Черна
(302. дивизия и участъка ф. Ройтеръ), къмъ 1. май 1917 г.

		Б а т а р е и							О р ж д и я								
		75 пол.	75 пл.	105 гауб.	120 гауб.	150 гауб.	105 дълги	210 мьор.	Всичко	75 пол.	75 пл.	105 гауб.	120 гауб.	150 гауб.	105 дълги	210 мьор.	Всичко
1	302. д и в и з и я	Щабъ 10. герм. арт. полкъ															
		Западна артилер. група															
		Щабъ 18. арт. полкъ															
		1/18 арт. отд.: 1-а и 7-а бат.															
		2/18 арт. отд.: 2-а, 5 а, 6-а бат.															
		3/63 герм. бат.															
		Източна артилер. група															
		1/10 герм. арт. отд.: 1-а, 2-а бат.															
		6/10 бат.															
		1/14, 6/14 бат.															
		2/33 герм. арт. отд.: 1-а, 2-а бат.															
		2/3, 5/4 ¹⁾ бат.															
		5	—	4	—	1	1	2	13	20	—	16	—	4	4	2	46

2	22 гер.-бъл. бр.(у. Ройтеръ)	Българска артилерия															
		1-а арт. група (2/6 отд.): 4/6, 8/6 бат.															
		3/18 бат.															
		2-а арт. група (1/6 отд.): 2, 6															
		8/18															
		5/2															
		3/1															
		Германска арт. група (Лобингеръ):															
		3/10, 10/3, 2/14, 7/2															
Всичко въ участъка Ройтеръ		4	1	2	1	2	1	—	11	16	6	8	4	6	4	—	44
Всичко въ I линия . . .		9	1	6	1	3	2	2	24	36	6	24	4	10	8	2	90
3	Корпусенъ резервъ																
		Задъ 302 див: 1/8, 3/8, 4/10 ²⁾ (герм.) бат.															
		Задъ уч. Ройтеръ: 2/8 арт. отд.: 2, 5, 6, 4,															
		1/6 бат. ³⁾															
Всичко въ II линия . . .		6	—	2	—	—	—	—	8	24	—	8	—	—	—	—	32
Или всичко въ 302 дивизия		7	—	5	—	1	1	2	16	28	—	20	—	4	4	2	58
Или всичко въ уч. Ройтеръ		8	1	3	1	2	1	—	16	32	6	12	4	6	4	—	64
А всичко въ I и II линия . . .		15	1	8	1	3	2	2	32	60	6	32	4	10	8	2	122

¹⁾ Дошла отъ 62. корпусъ между 6. и 8. май.

²⁾ " " 62. " на 8 май.

³⁾ " " 2-а дивизия на 9. май.

БОЙНО РАЗПИСАНИЕ

на германо-българската артилерия, въ Завоя на Черна,
къмъ 1. V. 1917 г.

	302. п. дивизия	22. герм. бр-да	Корпусен резерв			Всичко батареи орудия
			К-ръ	Бат.	Средств.	
75 п.			1 6			1 6
75 п.			4 16	1 3	6 24	15 60
105 п.			2 8			2 8
120 п.			1 4			1 4
150 п.			2 6			2 6
212 п.			2 2			2 2
125 п.			1 4			1 4
150 п.			1 4			1 4
п. в.						
всичко	14 50		12 48	6 24	2 8	34 130

КОМАНДЕНЪ СЪСТАВЪ

на 302. дивизия и 22. п. бригада (уч. Ройтеръ) къмъ 1. май 1917 г.

Длъжностъ	Чинъ и фамилия
Щабъ 61. корпусъ	
К-ръ на корпуса	генералъ Суренъ
Н-къ щаба	майоръ Венигеръ
302. дивизия	
К-ръ на дивизията	генералъ майоръ ф. Цигезаръ
" " артилерията	— — — — — ?
" " бълг. арт. (18. арт. п.)	подполк. Игнатовъ Ил. вр. зам.
" " 2/2. пех. бригада	полковникъ Кириловъ К.
" " 201. п. герм. бригада	— — — — — ?
" " 3/7. " бригада	полковникъ Бояджиевъ Хр.
" " 54. " полкъ	подпол. Михайловъ Зл. (до 8. V. вкл.)
" " " " " "	подпол. Банковски М. (отъ 9. V.-21. V.)
22. п. герм.-бълг. бригада	
К-ръ на бригадата (участъка)	полковникъ ф. Ройтеръ
" " артилерията	капитанъ Фишеръ
" " бълг. артилерия	подпол. Бояджиевъ Денчо (отъ 9. V., 10 ч. к-ръ на бъл. и гер. арт. въ 22. бр.
" " 1/2. пех. бригада	полк. Тодоровъ Юрд. (замѣстникъ)
" " 28. " полкъ	подполковникъ Петровъ Ст.
" " 44. " "	подпол. Йовчевъ Мих. (замѣстникъ)
" " 42. " герм. п.	майоръ Фрикъ

КОМАНДЕНЪ СЪСТАВЪ
на герм.-бълг. артилерия въ сражението 5—21. май 1917 г. въ Завоя на Черна

Длъжностъ	Чинъ и фамилия	Забелѣжка
I 302. дивизия		
Ком. 18 арт. п. и западната група	подполковникъ Игнатовъ Ил.	
" 1/18. " отдѣл.	майоръ Атанасовъ Д.	
" 2/18. " "	подполковникъ Станчевъ Г.	
" 1/18. " батарея	поручикъ Владевъ М.	
" 7/18. " "	поручикъ Станчевъ	
" 2/18. " "	" Урумовъ Б.	
" 5/18. " "	" Чуковъ	
" 6/18. " "	капитанъ Коновъ В.	
II Участъкъ 22 бр. (ф. Ройтеръ)		
Ком. артил. въ бригадата (уч.) . . .	капитанъ Фишеръ	{Титуляръ 2/6. арт. отд. Отъ 9. V., 10 ч. {к-ръ на арт. 22. бригада Титуляръ 3/18 батарея
" бълг. артилер.	подполков. Бояджиевъ Денчо	
" I арт. група (2/6 отдѣл.) . . .	капитанъ Дошкиновъ П.	
" 4/6. батарея	" Банковъ Дим.	
" 8/6. "	" Халачевъ Ив.	
" 1/6. "	поручикъ Козаровъ Г.	замѣстникъ
" 3/18 "	подпоручикъ Сивчевъ С.	

Кер. II арт. група (1/6 отд.) . . .	майоръ Юрдановъ Дим.	
" 2/6. батарея	поручикъ Данаиловъ Т.	убитъ на 16. V.
" 8/18. "	" Дѣлчевъ Колю	
" 5/2. "	капитанъ Петровъ Петръ	
" 3/1. "	поручикъ Райновъ	
" Герман. арт. група	капитанъ Лобингеръ	
" 3/10. батарея	поручикъ графъ Брокдорфъ	
" 2/14. "	" Щаль	
" 7/2. "	капитанъ Лобингеръ	
" 6/10. "		
Отъ корпусниятъ арт. резервъ		
<i>Задъ уч. Ройтеръ</i>		
" III. арт. група (2/8 отдѣление)	капитанъ Разсукановъ Ант.	Усилваща артилерия титуляръ 2/8. батареи замѣстникъ
" 2/8. батарея	подпоручикъ Бояджиевъ Ст.	
" 5/8. "	поручикъ Николовъ Яс.	
" 6/8. "	" Кусевъ Тр.	
" 4/8. "	" Владковъ Хр.	
" Задъ уч. 302. див. (1/8. арт. отд.)		Усилваща артилерия
" 1/8. батарея	капитанъ Вериклечковъ В.	
" 1/8. батарея	капитанъ Козаровъ Т.	

за загубитъ въ българскитъ войски отъ 302. дивизия и уч. ф. Ройгеръ, въ Завоя на Черна,
отъ 5. до 9. май 1917 год.—за пехотата.

Дати	Категорий	302. дивизия										Уч. Ройтеръ										Всичко 13250 бойци											
		27. п. п. (2850 б.)					9. п. п. (2700 б.)					54. п. п. (2800 б.)					44. п. п. (2600 б.)					28. п. п. (2300 б.)											
		убити	ранени	конт.	гл.-нѣми	Всичко	убити	ранени	контуз.	гл.-нѣми	Всичко	убити	ранени	контуз.	гл.-нѣми	Всичко	убити	ранени	контуз.	гл.-нѣми	Всичко	убити	ранени	контуз.	гл.-нѣми	Всичко	убити	ранени	контуз.	гл.-нѣми	Всичко		
5. май	Оф. войн. всич.	— 6 6	— 14 14	— — —	— — —	— 20 20	— 7 8	— — —	— — —	1 7 8	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— 25 25	— 44 44	— 16 16	— — —	— — —	— 85 85	— 1 1	— 3 3	— — —	— — —	— 4 4	— 80 80	— 130 130	— 16 16	— — —	— — —	— 226 226
6. май	Оф. войн. всич.	2 7 9	— 7 7	— 4 4	— — —	2 18 20	— 3 3	— 9 9	— 5 5	— — —	— 17 17	1 36 37	3 62 65	— — —	— — —	4 98 102	— — —	— 30 30	— 36 36	— 13 13	— 4 4	— 83 83	— — —	— 2 2	— — —	— — —	2 2	79 79	119 119	22 22	4 4	— — —	— 224 224
7. май	Оф. войн. всич.	— 5 5	— 12 12	— 1 1	— — —	— 18 18	— 1 1	— 6 6	— 1 1	— — —	— 8 8	1 18 18	— 98 99	— — —	— — —	1 116 117	— — —	— 31 31	— 78 78	— 5 5	— 3 3	— 117 117	— 3 3	— 5 5	— — —	— — —	8 8	58 58	200 200	7 7	3 3	— — —	— 268 268
8. май	Оф. войн. всич.	— 3 3	— 12 12	— — —	— — —	— 15 15	— — 1	— — 1	— — 1	— — —	— — 3	— — 7	— — 55	— — —	— — —	— — 62	— 38 38	— 69 69	— 23 23	— 4 4	— 134 134	— 1 1	— 2 2	— — —	— — —	3 3	50 50	139 139	24 24	4 4	— — —	— 217 217	
9. май	Оф. войн. всич.	1 9 10	— 33 33	— 15 15	— — —	1 57 58	1 10 11	— 8 8	— — —	— — —	1 18 19	7 127 134	5 271 276	— — —	— — —	12 398 410	1 43 44	8 114 122	— 7 7	— 4 4	— 168 177	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	6 6	200 200	444 444	22 22	4 4	— — —	— 670 670
Всичко 5—9. V.	Оф. войн. всич.	— — 33	— — 78	— — 20	— — —	— — 131	— — 16	— — 32	— — 7	— — —	— — 55	— — 244	— — 536	— — —	— — —	— — 800	— — 168	— — 349	— — 64	— — 15	— — 596	— — 7	— — 16	— — —	— — —	23 23	467 467	1032 1032	91 91	15 15	— — —	— 1605 1605	
°/о	—	—	—	—	—	46	—	—	—	—	2	—	—	—	—	29	—	—	—	—	—	23	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	12

ТАБЛИЦА

за загубитъ въ българската артилерия отъ 302. див. и уч. Ройтеръ, въ Завоя на Черна,
отъ 5. до 9. май 1917 г.

Дати	Категории	302. дивизия									У ч. Р о й т е р ъ															В с и ч к о
		Западна арт. група						Източна арт. гр.			III арт. гр. (Княжево II/6)					I арт. гр. (Русе II/6)					II арт. група (Варна I/6)					
		1/18	7/18	1/8	2/18	5/18	6/18	Всич.	3/8	Всич.	2/8	4/8	5/8	6/8	Всич.	1/6	4/6	8/6	3/18	Всич.	2/6	8/18	5/2	3/1	Всич.	
5. май . . .	Убити и ран	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
6. " . . .	"	—	—	—	3	—	—	3	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1	2	—	—	2	—	—	2
7. " . . .	"	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
8. " . . .	"	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1
9. " . . .	"	—	—	2	—	—	—	2	—	—	—	4	—	4	—	—	—	1	1	2	3	—	—	—	—	3
Всичко	"	—	1	2	3	—	—	6	—	—	—	—	4	—	4	—	—	2	3	5	4	—	2	—	—	6

ТАБЛИЦА

изстреляните бойни припаси въ българската артилерия отъ 302. дивизия и участъкъ Ройтеръ, въ Завоя на Черна, отъ 5. до 9. май 1917 г.

	302. дивизия								Участъкът Ройтеръ																Всичко				
	Западна артилерийска група							Ист. арт. група	III арт. група (Княжево II/8)							I арт. гр. (Русе II/6)					II арт. гр. (Варна I/6)				Въ 302. дивизия	Въ учас. Ройтеръ	Въ Завоя на Черна	Средно за боев ден за оръдие	
1/8	1/18	7/18	2/18	5/18	6/18	Вс.	3/8	Вс.	2/8	4/8	5/8	6/8	Вс.	1/6	4/6	8/6	3/18	Вс.	2/6	8/18	5/2	3/1	Вс.						
май	—	?	?	807	166	151	1124	?	?	—	—	—	—	—	310	9	10	215	1435	443	363	332	188	1326	1124	2761	3885	100	
май	471	?	?	672	682	705	2530	?	?	52	—	466	249	767	—	471	685	328	1484	499	290	240	356	1385	2530	3636	6166	110	
май	906	?	?	672	682	705	2965	?	?	200	—	535	749	1434	—	903	1358	913	3174	534	686	748	381	2349	2965	7007	9972	180	
май	226	?	?	343	795	201	1565	?	?	310	207	712	153	1382	—	720	1403	286	2409	557	1033	512	396	2498	1565	6289	7854	130	
май	920	?	?	556	666	716	2858	?	?	74	205	1486	1160	2925	220	881	1372	1224	3697	1280	714	610	954	3658	2858	10280	13138	220	
ИЧКО Э. V.	2523	?	?	3050	2991	2478	11042	?	?	636	412	3199	2311	6558	220	3285	5728	2966	12199	3413	3086	2442	2275	11216	11042	29973	41015	150	

Приложение № 12

ТАБЛИЦА

за наличността на оръдията въ батареите отъ българ. артилерия, въ 302. див. и уч. Ройтеръ, отъ 5. до 9. май 1917 год.

Дати	302. дивизия								Участька Ройтеръ														Всичко			
	Западна артил. група							Ист. арт. група		III арт. група					I арт. група					II арт. група				въ 302. див.	въ уч. Ройтеръ	
	1/8	1/18	7/18	2/18	5/18	6/18	Всич.	3/8	Всич.	2/8	4/8	5/8	6/8	Всич.	1/6	4/6	8/6	3/18	Всич.	2/6	8/18	5/2	3/1			Всич.
По шатъ . . .	4	4	4	4	4	4	24	4	4	4	4	4	4	16	4	4	4	4	16	4	4	4	4	16	?	48
Изправни 5. май	?	?	?	?	?	?	?	?	?	—	—	—	—	—	—	4	4	2	10	4	4	4	4	16	?	26
„ 6. „	?	?	?	?	?	?	?	?	?	2	—	4	4	10	—	1	4	1	6	4	4	4	4	16	?	32
„ 7. „	?	?	?	?	?	?	?	?	?	4	—	4	4	12	—	1	3	2	6	4	4	4	4	16	?	34
„ 8. „	?	?	?	?	?	?	?	?	?	4	4	4	4	16	—	2	3	3	8	4	4	4	4	16	?	40
„ 9. „	?	?	?	?	?	?	?	?	?	4	4	4	4	16	—	1	3	3	7	3	4	4	4	16	?	39
„ срѣд. 5-9	?	?	?	?	?	?	?	?	?	—	—	—	—	16	—	—	—	—	8	—	—	—	—	16	?	37
изправни	?	?	?	?	?	?	?	?	?	—	—	—	—	100 ⁰ / ₀	—	—	—	—	62 ⁰ / ₀	—	—	—	—	100	?	100 ⁰ / ₀
повредени %	?	?	?	?	?	?	?	?	?	—	—	—	—	00 ⁰ / ₀	—	—	—	—	38 ⁰ / ₀	—	—	—	—	00%	?	13 ⁰ / ₀

Видъ на батарея	Отбѣленъ едновременно боевъ разходъ за 1 оръдие (таблица)	На бойнитъ и запасни позиции (въ ниши по 50—60 снаряди) за 3 бойни дни на батарея	На батареинитъ позиции (въ ниши по 50—60 снаряди за 3-я линия при с. Крушевица) за 1 боевъ день на батарея	Всичко на батарея
75 мм. полска	200	2400	800	3200
105 " гаубична	200	2400	800	3200
120 "	150	1800	600	2400
150 "	120	1440	480	1920

за разпредѣлението на артилер. бойни припаси въ участъка на 22. герм.-бълг. бригада, (уч. Ройтеръ), къмъ 1. май 1917 г.

ТАБЛИЦА

Приложение № 14

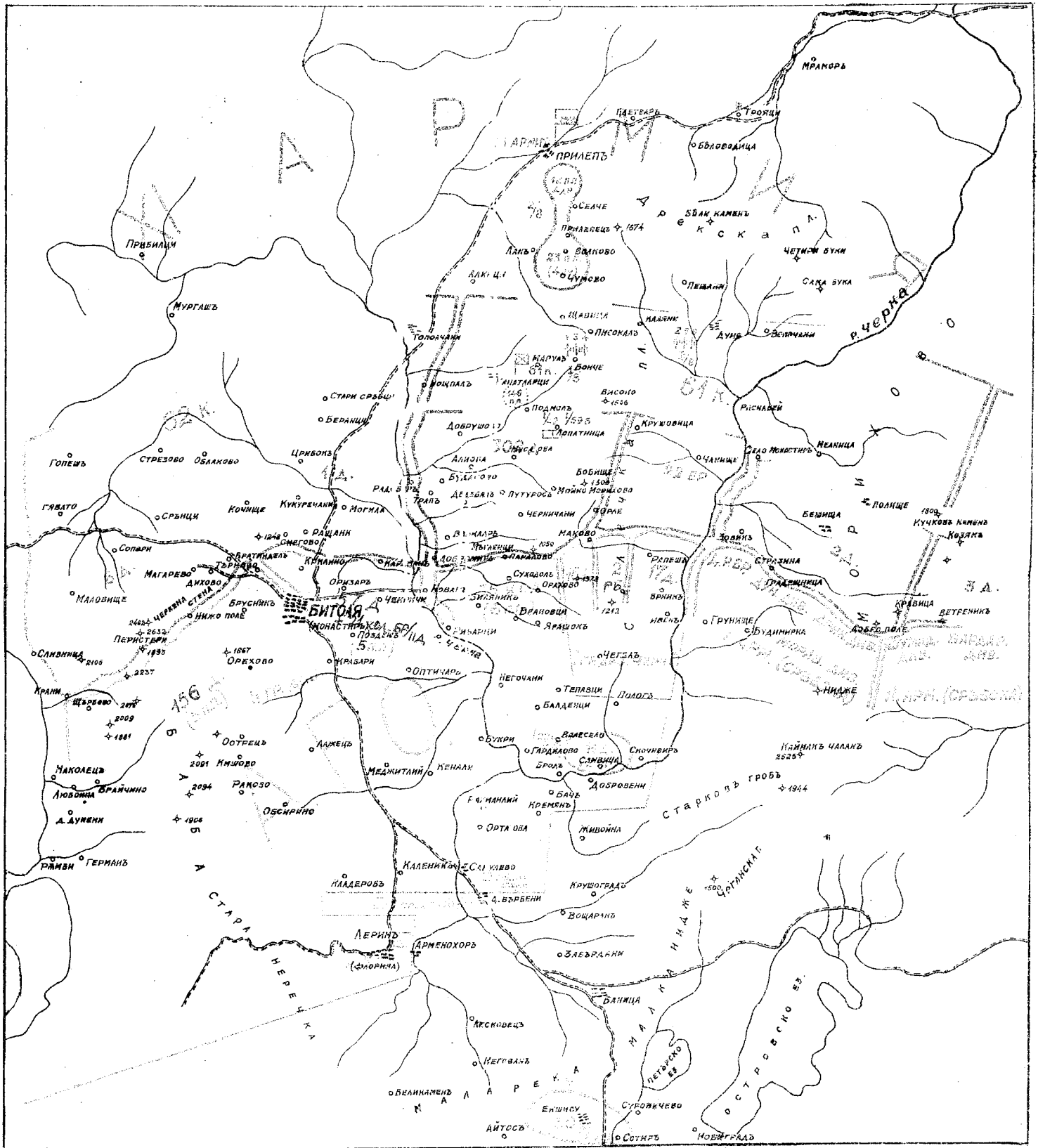
Приложение № 13

ТАБЛИЦА

за наличността на бойнитъ припаси въ артилерийскитъ групи отъ българската артилерия, въ уч. Ройтеръ 5—9. май 1917 год.

Д а т а	III. артилер. група					I. артилерийска група					II. артилерийска група					Всичко въ българскитъ батареи въ уч. Ройтеръ
	2/8	4/8	5/8	6/8	Всич.	1/6	4/6	8/6	3/18	Всич.	2/6	8/18	5/2	3/1	Всич.	
На 4. май веч.	?	?	?	?	?	—	3342	3639	3269	10250	3471	2334	2551	1037	9393	20767
" 5. " 12 ч.	?	?	?	?	?	—	3032	2729	3054	8815	3028	1703 +26	2219	849	8067	16882
" 6. " "	?	?	?	?	?	—	2538	2109	2938	7635	2621	1150	2111	738	6620	14255
" 7. " "	?	?	?	?	?	—	2031	1844	2790	6665	2337	980	1663	871	5851	12516
" 8. " "	1215	?	865	1872	3952	—	1841	1035	1845	4721	2278	677	1415	864	5234	13907
" 9. " "	965	?	1018	1045	2820	—	1706	430	736	2872	390	333	805	358	1886	7578
" 10. " сут.	1218	1300	1713	1724	4955	728	2114	723	—	3565	1547	891	120	150	2708	11228

КРОКИ №1.
ЗА РАЗПОЛОЖЕНИЕТО НА СТРАНИТЪ ВЪ ЗАВОЯНА ЧЕРНА И ВЪ СЪСЕДНИТЪ УЧАСТЪЦИ КЪМЪ 1.V.1917г.
ХИЛАНЦИЯ И А.Ф.О.
МЪРШ 1:400,000.

за загубитъ въ българскитъ войски отъ 302. дивизия и уч. ф. Ройгеръ, въ Завоя на Черна,
отъ 5. до 9. май 1917 год.—за пехотата.

Дати	Категорий	302. дивизия										Уч. Ройтеръ										Всичко 13250 бойци				
		27. п. п. (2850 б.)					9. п. п. (2700 б.)					54. п. п. (2800 б.)					44. п. п. (2600 б.)					28. п. п. (2300 б.)				
		убити	ранени	конг.	гл.-нѣми	Всичко	убити	ранени	конгуз.	гл.-нѣми	Всичко	убити	ранени	конгуз.	гл.-нѣми	Всичко	убити	ранени	конгуз.	гл.-нѣми	Всичко	убити	ранени	конгуз.	гл.-нѣми	Всичко
5. май	Оф. войн. всич.	— 6 6	— 14 14	— — —	— — —	— 20 20	— — —	1 7 8	— — —	— — —	1 7 8	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —
6. май	Оф. войн. всич.	2 7 9	— 7 7	— 4 4	— — —	2 18 20	— 3 3	— 9 9	— 5 5	— — —	— 17 17	1 36 37	3 62 65	— — —	— — —	4 98 102	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —
7. май	Оф. войн. всич.	— 5 5	— 12 12	— 1 1	— — —	— 18 18	— 1 1	— 6 6	— 1 1	— — —	— 8 8	1 18 18	— 98 99	— — —	— — —	1 116 117	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —
8. май	Оф. войн. всич.	— 3 3	— 12 12	— — —	— — —	— 15 15	— — 1	— — 1	— — 1	— — —	— — 3	— — 7	— — 55	— — —	— — —	— 62 62	— — 38	— — 69	— — 23	— — 4	— — 134	— — 1	— — 2	— — —	— — 3	— — 50
9. май	Оф. войн. всич.	1 9 10	— 33 33	— 15 15	— — —	1 57 58	1 10 11	— 8 8	— — —	— — —	1 18 19	7 127 134	5 271 276	— — —	— — —	12 398 410	1 43 44	8 114 122	— 7 7	— 4 4	— 168 177	9 — 2	— — 4	— — —	— — 6	— 200 200
Всичко 5—9. V.	Оф. войн. всич.	— — 33	— — 78	— — 20	— — —	— — 131	— — 16	— — 32	— — 7	— — —	— — 55	— — 244	— — 556	— — —	— — 800	— — 168	— — 349	— — 64	— — 15	— — 596	— — 7	— — 16	— — —	— — 23	— — 467	
%	—	—	—	—	46	—	—	—	—	2	—	—	—	—	29	—	—	—	—	23	—	—	—	—	1	—

ТАБЛИЦА

за загубитъ въ българската артилерия отъ 302. див. и уч. Ройтеръ, въ Завоя на Черна,
отъ 5. до 9. май 1917 г.

Дати	Категорий	302. дивизия										У ч. Р о й т е р ь										Всичко
		Западна арт. група					Источна арт. гр.					III арт. гр. (Княжево II/8)					I арт. гр. (Русе II/6)					II арт. група (Варна I/6)
		1/18	7/18	1/8	2/18	5/18	6/18	Всич.	3/8	Всич.	2/8	4/8	5/8	6/8	Всич.	1/6	4/6	8/6	3/18	Всич.	2/6	
5. май	Убити и ран.	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1	—	—
6. " "	"	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1	2	—
7. " "	"	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
8. " "	"	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
9. " "	"	—	—	2	—	—	—	—	—	—	—	—	4	—	4	—	—	—	1	2	3	—
Всичко	"	—	1	2	3	—	—	6	—	—	—	—	4	—	4	—	—	—	3	5	4	—